

Strategija lokalnog razvoja općine Sanski Most 2014. – 2023. Januar 2014.

Tehnička podrška i obuka partnerskim JLS procesu izrade strategije lokalnog razvoja pružena od:

MICRO projekt d.o.o.

MICRO projekt d.o.o., Split (Hrvatska), Voditelj konzorcija

PLOD, Bihać (BiH), Član konzorcija

Strategija Općine Sanski Most je pripremljena u sklopu Projekta integriranog lokalnog razvoja u Bosni i Hercegovini (BiH) koji predstavlja zajedničku inicijativu Razvojnog programa Ujedinjenih naroda (UNDP) u BiH i Švicarske agencija za razvoj i saradnju (SDC).

Gledišta iznesena u ovoj Strategiji razvoja, ne odražavaju obavezno gledišta UNDP-a BiH i SDC-a.

Strategija Opštine Sanski Most je pripremljena u sklopu Projekta integrisanog lokalnog razvoja u Bosni i Hercegovini (BiH) koji predstavlja zajedničku inicijativu Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP) u BiH i Švajcarske agencija za razvoj i saradnju (SDC).

Gledišta iznesena u ovoj Strategiji razvoja ne odražavaju obavezno gledišta UNDP-a BiH i SDC-a.

SADRŽAJ

POPIS KORIŠTENIH SKRAĆENICA	6
UVOD.....	7
METODOLOGIJA IZRADE STRATEŠKOG DOKUMENTA.....	8
1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ I PRIRODNE KARAKTERISTIKE.....	9
1.1. Ključne povijesne činjenice	9
1.2. Geografsko-komunikacijske karakteristike, prirodne odlike i resursi područja	9
2. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I KRETANJA STANOVNIKA.....	13
2.1. Ukupan broj stanovnika.....	13
2.2. Struktura stanovništva (starosna, spolna).....	13
2.3. Prostorni raspored stanovništva (po naseljenim mjestima/mjesnim zajednicama, u urbanim i ruralnim dijelovima).....	14
2.4. Prirodni priraštaj stanovništva	15
2.5. Migracije stanovništva	16
3. PREGLED STANJA I KRETANJA U LOKALNOJ EKONOMIJI	18
3.1. Broj i strukturu poduzeća (po granama, po veličini) i poduzetničkih radnji	18
3.2. Kretanje ukupnih prihoda i rashoda, te prosječne plaće po granama djelatnosti.....	24
3.3. Vanjskotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi i poduzeća	26
3.4. Veće investicije u privredi/gospodarstvu	28
3.4.1. Pregled većih investicijskih ulaganja za period 2007. - 2011.....	30
3.4.2. Industrijska zona "Šejkovača"	32
3.5. Turistički potencijali i turistička infrastruktura.....	33
3.6. Poljoprivredni potencijali i proizvodi	37
4. PREGLED STANJA I KRETANJA NA TRŽIŠTU RADA.....	46
4.1. Zaposleni (broj, spolna, obrazovna i starosna struktura, udio u javnom i privatnom sektoru, po granama, prema veličini poduzeća).....	46
4.2. Nezaposleni (broj, spolna, obrazovna i starosna struktura, dužina čekanja)	50
4.3. Penzioneri/umirovljenici (broj, spolna struktura, struktura po vrsti penzije/mirovine)	53
5. PREGLED STANJA I KRETANJA U OBLASTI DRUŠTVENOG RAZVOJA	56
5.1. Obrazovanje.....	56
5.2. Kultura i sport.....	57
5.3. Zdravstvena i socijalna zaštita	58
5.4. Stanovanje	62
5.5. Civilna zaštita	64
5.6. Socijalna, imovinska i osobna sigurnost građana	64

5.7. Osjetljive/ranjive grupe.....	65
5.8. Civilno društvo (nevladine organizacije)	66
6. STANJE JAVNE INFRASTRUKTURE I JAVNIH USLUGA.....	72
6.1. Stanje prometne infrastrukture	72
6.2. Stanje tehničke infrastrukture (u pogledu pokrivenosti i kvalitete elektroenergetske mreže, telekomunikacija, interneta, RTV signala, itd.).....	74
6.3. Stanje komunalne infrastrukture i usluga za koje je odgovorna lokalna samouprava (i u pogledu dostupnosti i u pogledu kvalitete);.....	76
6.4. Stanje administrativnih usluga lokalne samouprave (uključujući i ljudske resurse)	85
7. STANJE OKOLIŠA.....	87
7.1. Stanje zraka (kvaliteta i upravljanje)	87
7.2. Stanje u pogledu vodnih resursa (korištenje, zaštita i upravljanje).....	88
7.3. Stanje zemljišta (korištenje, zaštita i upravljanje).....	89
7.4. Stanje šumskih eko sistema (korištenje, zaštita i upravljanje)	89
7.5. Upravljanje otpadom.....	90
7.6. Upravljanje prostorom i okolišem, stanje gradskog zelenila	92
7.7. Zaštita prirodnog (posebno biodiverziteta), kulturno – povijesnog naslijeđa	92
7.8. Utjecaj lokalne ekonomije na okoliš	93
7.9. Utjecaj okoliša na javno zdravlje.....	93
7.10. Hidroenergetski potencijal	94
8. STANJE PROSTORNO-PLANSKE DOKUMENTACIJE (I U POGLEDU POKRIVENOSTI PODRUČJA I U POGLEDU AŽURIRANOSTI PLANOVA).....	97
8.1. Prostorni plan Općine.....	97
8.2. Urbanistički plan grada.....	97
8.3. Regulacijski planovi.....	98
9. ANALIZA BUDŽETA.....	108
9.1. Uvod	108
10. SWOT ANALIZA	122
11. VIZIJA RAZVOJA I STRATEŠKI CILJEVI.....	125
12. SEKTORSKI RAZVOJNI PLANOVI.....	126
12.1. Plan lokalnog ekonomskog razvoja.....	126
12.1.1. Fokusiranje	126
12.1.2. Razvojni ciljevi ekonomskog razvoja.....	128
12.1.3. Programi, projekti i mjere	130
12.1.4. Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima	133
12.2. Plan lokalnog društvenog razvoja	135

12.2.1.	Fokusiranje	135
12.2.2.	Razvojni ciljevi društvenog razvoja.....	137
12.2.3.	Programi, projekti i mjere	141
12.2.4.	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima	144
12.3.	Plan lokalnog okolišnog razvoja.....	146
12.3.1.	Fokusiranje	146
12.3.2.	Ciljevi zaštite životne sredine	148
12.3.3.	Programi, projekti i mjere.....	153
12.3.4.	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima	155
13.	Plan implementacije 2014-2017	157
14.	Financijski plan.....	171
15.	Plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala	188
16.	Praćenje, ocjenjivanje i ažuriranje strategije razvoja.....	190

POPIS KORIŠTENIH SKRAĆENICA

AFIP	Agencija za financijske, informatičke i posredničke usluge
BiH	Bosna i Hercegovina
EU	Europska unija
F BiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FZS	Federalni zavod za statistiku
GO-WADE	Projekt dobre uprave u oblasti voda i zaštite okoliša
ILDIP	Projekt integriranog lokalnog razvoja
IPA	Instrument za predpristupnu pomoć
JLS	Jedinica lokalne samouprave
JP	Javno poduzeće
JU	Javna ustanova
KŠS	Katolički školski centar
KUD	Kulturno umjetnička društva
MiPRO	Metodologija za integrirano planiranje razvoja općina
MZ	Mjesne zajednice
NP	Nacionalni park
NVO	Nevladine organizacije
ORT	Općinski razvojni tim
OSS	Organizacija za europsku sigurnost i suradnju
PG	Partnerska grupa
PPU	Privatna predškolska ustanova
PZ	Poslovna zona
RA USK	Razvojna agencija Unsko-sanskog kantona
SDC	Švicarska agencija za razvoj i suradnju
SWOT	Analiza unutrašnjih snaga i slabosti i vanjskih prilika i prijetnji
ŠPD	Šumsko privredno društvo
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih naroda
USK	Unsko-sanski kanton

UVOD

Strategija lokalnog razvoja općine Sanski Most za period 2014. – 2023. predstavlja osnovni strateški i planski dokument na osnovu kojeg je baziran ukupni lokalni razvoj cjelokupne zajednice za spomenuti period. Ovaj dokument u određenoj mjeri predstavlja i nadogradnju na prethodnu Strategiju socioekonomskog razvoja općine Sanski Most usvojenu 2007. godine i čiji su određeni segmenti, kao i dio postojećih sektorskih strategija, inkorporirani u ovaj dokument čime se nastojalo stvoriti jedan integrirani razvojni dokument koji bi ponudio smjernice, metode i alate za harmoniziranje i unapređenje razvoja cjelokupne lokalne zajednice.

Strateškim dokumentom u podjednakoj mjeri obuhvaćen je razvoj ekonomske, društvene i okolišne sfere, na način da su kroz stratešku platformu identificirani realni strateški ciljevi čija će provedba osigurati ujednačen i harmoniziran razvoj lokalne zajednice uz maksimalno uključivanje svih relevantnih predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora, s naglaskom na društveno marginalizirane kategorije. Uvažavajući bitnost nastalih i budućih okolnosti u svim sferama života u užem i širem okruženju, neophodno je lokalni razvoj maksimalno uskladiti sa razvojem viših razina državne strukture, pa je stoga ovaj dokument vertikalno sinhroniziran s razvojnim dokumentima viših razina vlasti (Strategija razvoja BiH 2008.-2013., Strategija socijalne uključenosti 2008. – 2013., Strategija razvoja FBiH 2010. – 2020., sektorske strategije), uz horizontalnu integraciju postojećih sektorskih planskih dokumenata lokalne zajednice, jer kompatibilnost sa strategijama na razini BiH učvršćuje konsenzus u cjelokupnoj zajednici o nužnosti ekonomski efikasnog, okolinski održivog i socijalno pravednog razvoja u interesu sadašnjih i budućih generacija.

Vizija razvoja i strateški ciljevi koji proizlaze iz strateške platforme su definirani na period od 10 godina, sektorski planovi, programi i mjere na 5 godine, a akcijski planovi na 3 godine. Operativni planovi su definirani na 3 godine i oni predstavljaju osnovni instrument implementacije Strategije razvoja na osnovu utvrđenih prioriteta i na osnovi stvarnih materijalnih, finansijskih, organizacijskih i drugih mogućnosti.

U odnosu na dosadašnje usvojene strateške dokumente, u ovome je definirana finansijska konstrukcija navedenih projekata i izgrađeno je lokalno partnerstvo za proces implementacije uz definirane obaveze svih aktera. Pri utvrđivanju finansijskog dijela strategije, naglasak je dat na troškove izrade a ne provedbe projekata, čime je implicirano da će se veći dio projekata implementirati u suradnji i finansijsku podršku viših razina vlasti i međunarodnih partnera, a poseban način implementacije će predstavljati i javno–privatno partnerstvo. Implementaciju strategije će pratiti realizacija općinskog budžeta, a nastojat će se maksimalno iskoristiti kapaciteti međunarodnih i drugih eksternih izvora financiranja, prije svega predpristupnih fondova EU – IPA i IPARD.

Osnovni zadatak općinske administracije u narednom periodu, odnosno u prvim fazama implementacije strategije, jeste održati uspostavljeno resursno partnerstvo lokalnih subjekata koji su sudjelovali u izradi ovog dokumenta i izvršiti sinergiju svih kapaciteta kako bi se ovaj dokument prepoznao kao razvojni alat za poboljšanje kvaliteta života svih građana. Na taj način stvoriti će se i institucionalna odgovornost aktera uključenih u implementaciju čime ova strategija ostvaruje svoj puni smisao.

S obzirom da su istovremeno u Projekt integriranog lokalnog razvoja (ILDLP), u okviru kojeg je ovaj dokument i urađen, u jednakoj mjeri uključene i sve ostale općine Unsko – sanskog kantona, stvorena je i realna pretpostavka za unapređenje međuopćinske suradnje kao posebne komponente lokalnog razvoja. Projekat integriranog lokalnog razvoja (ILDLP) je zajednička inicijativu Razvojnog programa Ujedinjenih nacija u BiH (UNDP) i Švajcarske agencije za razvoj i saradnju, a provodi se u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, Federalnim

ministarstvom pravde, Ministarstvom uprave i lokalne samouprave RS i savezima općina i gradova u oba entiteta.

METODOLOGIJA IZRADE STRATEŠKOG DOKUMENTA

Pri izradi Strategije lokalnog razvoja općine Sanski Most korištena je MIPRO metodologija (Metodologija integriranog pristupa razvoju općina) koja je pripremljena u sklopu Projekta integriranog lokalnog razvoja (ILDLP). Službena suradnja između Općine Sanski Most i UNDP-a je započela u rujnu 2012. godine potpisivanjem Memoranduma o suradnji koji je definirao prava i obaveze potpisnika i čime je i započela implementacija Projekta integriranog lokalnog razvoja (ILDLP) na području Sanskog Mosta. Nakon potpisivanja Memoranduma i Općinsko vijeće je svojom odlukom ozvaničilo početak izrade novog strateškog razvojnog dokumenta. Općinski načelnik je imenovao Općinski razvojni tim (ORT) prema uputama i instrukcijama UNDP-a, koji se sastoji od 13 predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora koji posjeduju određenu razinu iskustva u izradi strateških razvojnih planova. Upravo su ORT i općinske administrativne službe definirane kao glavni nositelji aktivnosti izrade dokumenta, uz stalnu tehničku podršku UNDP-a i vanjskih konzultanata čiji je odabir vršen od strane UNDP-a, koji je ujedno i glavni financijer projekta.

Po imenovanju ORT-a formirana je Partnerska grupa od 51 člana – savjetodavno tijelo sačinjeno od predstavnika lokalnih subjekata čije djelatnosti obuhvaćaju ekonomski, društveni i okolišni spektar, što je i u skladu s osnovnim strateškim usmjerenjima. Osnovni principi pri planiranju lokalnog razvoja su bili održivost i socijalna uključenost, gdje se nastojalo izraditi prije svega realan i održivi dokument koji će ponuditi modele intersektorske suradnje u kojoj će na zajedničkoj osnovi održivost lokalne ekonomije zajedno s unaprijeđenim održavanjem okoliša i izgrađenim sistemom javnih usluga doprinijeti poboljšanju kvaliteta života svih građana Sanskog Mosta.

Partnerska grupa je tijekom izrade dokumenta poslužila kao osnovni alat socijalne uključenosti svih subjekata lokalnog razvoja, s naglaskom na marginalizirane kategorije. Također su i organi mjesnih zajednica kroz proceduru javnih rasprava dodatno potpomogli uključenju svih grupa u proces donošenja odluka. Na ovaj način, uzevši u obzir i osnovne strateške fokuse, stvorena je snažna međusobna korelacija između integracije i participacije.

Kao osnova za izradu strateškog dokumenta poslužila je socioekonomska analiza postojećeg stanja na području općine koja je prikazana na osnovu kvantitativnih i kvalitativnih podataka lokalnih i vanjskih izvora. Paralelno s ovim, izvršena je i analiza postojećih sektorskih strategija, odnosno stupanj njihove implementacije, kao i zastupljenost lokalnih potreba u razvojnim dokumentima viših razina vlasti. Na ovaj način stvorena je realna slika postojećih ljudskih, tehničkih i administrativnih kapaciteta i njihova razvijenost u pogledu mogućnosti izrade i implementacije strategije.

Na osnovi socioekonomske analize u narednoj fazi izrađena je strateška platforma – SWOT analiza, fokusi, vizija razvoja i strateški ciljevi, na temelju koje je Partnerska grupa predložila konačnu listu projekata, usuglašenu s programima i mjerama, podijeljenu u okviru sektorskih planova (ekonomija, društvo i zaštita okoliša).

Finalna faza izrade dokumenta je obuhvaćala izradu operativnih godišnjih planova implementacije uz definiranje financijske konstrukcije projekata i partnera zaduženih za implementaciju, uz izradu plana razvoja organizacijskih i ljudskih kapaciteta lokalne uprave kao nositelja implementacije i lokalnih partnera.

1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ I PRIRODNE KARAKTERISTIKE

1.1. Ključne povijesne činjenice

Područje općine Sanski Most bilo je naseljeno i u prapovijesno doba na što ukazuju brojna arheološka nalazišta. Prema antičkim izvorima pretpostavlja se da je u dolinama Sane i Vrbasa živjelo ilirsko pleme Mezeji, koji su prema nekim dokumentima iz 75. godine p.n.e. već tada imali plemensku zajednicu. O ranom srednjem vijeku, sve do 13. stoljeća, nema nikakvih pisanih tragova. Najstariji pronađeni dokument koji govori o ovim krajevima je Listina Bele IV. od 20. srpnja 1244. godine. U tom dokumentu uz Usoru i Soli, spominju se za vladavine Matije Ninoslava i ovi krajevi. Radovi povjesničara ukazuju da je ovo područje kratko pripadalo Hrvatskoj, a potom Srednjovjekovnoj bosanskoj državi.

Najbrži period razvoja općine ostvaren je u periodu 1945. - 1992. godine. U tom periodu izgrađeni su značajni privredni kapaciteti, nove stambene četvrti, obrazovni, kulturni i sportski objekti, kao i značajni infrastrukturni objekti. U ratnom periodu od 1992. - 1995. godine općina je zbog posljedica ratnih okolnosti pretrpjela velike promjene u pogledu ljudskih gubitaka, devastiranja stambenih i privrednih objekata, promjene demografske strukture stanovništva te promjene teritorijalne granice. Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine i novim administrativno-političkim ustrojem Bosne i Hercegovine, Sanski Most se nalazi u sastavu Unsko-sanskog kantona, kao dijela entiteta Federacije Bosne i Hercegovine. Od 1996. godine počinje proces obnove grada, oporavka i nove gradnje koji je još uvijek u tijeku.

1.2. Geografsko-komunikacijske karakteristike, prirodne odlike i resursi područja

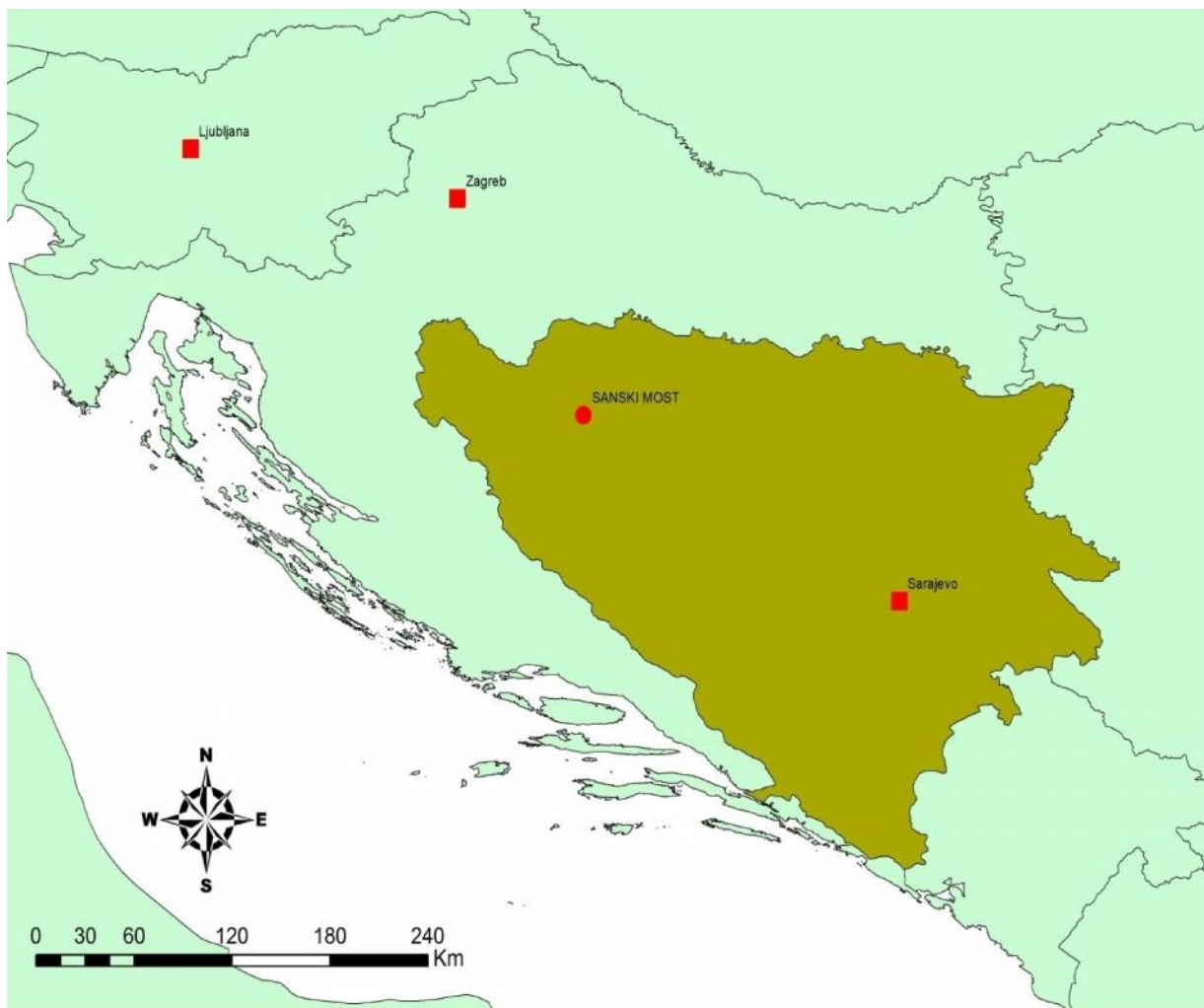
Slika 1 Položaj općine Sanski Most u BiH

Izvor: <www.wikipedia.org>

Općina Sanski Most se nalazi na sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine, u Unsko – sanskom kantonu, teritorijalno podijeljena na 19 mjesnih zajednica i 67 naseljenih mjesta. Teritorijalni obuhvat u okviru granica određenih Dejtonskim mirovnim sporazumom iznosi 781km², što predstavlja 79,4% od prethodne površine ukupnog teritorija koja je prije rata iznosila 984 km². U Unsko-sanskom kantonu općina Sanski Most obuhvaća najveći dio (18,93%) njegove ukupne površine (4.127,52 km²), a zajedno s prostorima općine Ključ predstavlja istureni istočni dio kantona s najdužom kontaktnom linijom prema Republici Srpskoj, odnosno prema općinama Banja Luka, Prijedor i Bosanski Novi. U kantonu, susjedne općine su Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac i Ključ. Općina Sanski Most ima povoljan geoprometni položaj i nalazi se na magistralnom putu koji povezuje Banja Luku i Prijedor s Ključem i Drvarom, odnosno nalazi se na pravcu osnovnih koridora Zapadna Europa – Mediteran – Bliski Istok. Magistralnim putem M – 17 (257 km) Sanski Most je povezan s glavnim gradom Bosne i Hercegovine Sarajevom kao i ostalim dijelovima BiH. Područjem općine prolazi dionica M – 15 (Bosanska Dubica – Prijedor – Sanski Most – Ključ), te regionalni putevi R – 404 (Blagaj – Stari Majdan), R – 406 (Ljubija – Milin Birt), R – 405 (Lušci Palanka – Sanski Most – Banja Luka).

Slika 2 Položaj općine Sanski Most u BiH

Izvor: <Općinska služba za prostorno uređenje, građenje i stambene poslove>

Tablica 1<Udaljenost Sanskog Mosta od većih gradova u regiji>

Udaljenost gradova od Sanskog Mosta (u km)		
Grad	Zračna udaljenost	Putna udaljenost
Zagreb	128.36	189.55
Banja Luka	43.34	61.34
Ljubljana	221.50	329.01
Rijeka	185.74	294.05
Graz	273.52	373.10
Sarajevo	171.97	227.20
Beograd	299.87	359.23
Split	141.26	236.21
Ploče	200.02	277.04
Zadar	134.82	243.50
Skoplje	493.24	789.27

Izvor: www.udaljenosti.com

Reljef Sanskog Mosta je raznolik, obiluje pretežno brdovitim područjima, s ravnicom uz rijeku Sanu. U okolini područja prostiru se visoke planine: Grmeč, Mrežnica, Čelić kosa, Mulež i Behramaginica. Najviša od njih je Grmeč sa 1.500 m nadmorske visine. Nadmorska visina urbanog dijela općine iznosi 160 m, a prosječna visina za naseljena mjesta iznosi 500 m.

Sanski Most je na širem području bogat mrežom vodotoka koja je vrlo razvijena. Rijeka Sana sa svojim pritokama predstavlja značajno vodeno bogatstvo raspoređeno na većem dijelu teritorija općine (centralnom i istočnom). Na teritoriju općine nalazi se nekoliko većih pećina među kojima su Hrustovačka i Dabarska te nekoliko neistraženih u Kijevu, Lušci Palanci i Fajtovcima. Općina je pod utjecajem umjerenom-kontinentalne klime. Iako su ovi prostori peripanonski, utjecaj sa sjevera je dosta ublažen brdovitošću i šumovitošću predjela te čestim prodorima ciklona sa zapada. Planinska klimatska oblast zahvaća srednje planinske predjele do 1700 m nadmorske visine. Tu su ljeta svježija i kratka, zime duge, hladne i snježne. Česta pojava u ovim klimatskim područjima su temperaturne inverzije. Prosječna godišnja količina padalina u ovim predjelima je 1.250 do 1.500 l/m². Generalno uzevši, klima područja općine Sanski Most je s umjerenom vlažnošću, umjerenom temperaturom, znatnim osunčanjem, bez olujnih vjetrova i u osnovi je povoljna za razvoj naselja, privrede, turizma, proizvodnje hrane i sl. Prosječna godišnja temperatura iznosi 10 - 11°C. Biljni svijet na području općine je bogat i slojevit. Prirodne resurse na kojima se temelji ekonomski razvoj općine čine: šumski resursi, mineralne sirovine i nemetali, poljoprivredno zemljište, hidroenergetski potencijali, termomineralne vode, prirodne ljepote i riječna bogatstva. Jedna od ljekovitih voda bogata sumporom je Banja Ilidža. Značajne mineralne sirovine za razvoj su: ugalj, krečnjak, dolomit, kvarc i glina. Geološki sastav tla i dosadašnja saznanja na osnovu izvršenih istraživanja ukazuju da je područje Sanskog Mosta perspektivno za pronalazak i eksploataciju prirodnih mineralnih resursa za proizvodnju građevinskog materijala.

Ukupna površina šuma na području općine Sanski Most iznosi 38.361 ha. Učešće općine Sanski Most u šumskim površinama USK-a iznosi 16%, a u visokim šumama 19%. Ukupne zalihe drvene mase procjenjuju se na oko 4.500.000 m³. Godišnji etat (sječiva masa drveta) procjenjuje se da iznosi oko 90.000 m³.

Na razini kantona, općina Sanski Most ima veoma povoljnu zemljišno-prostornu strukturu.

Njive i voćnjaci su interno i kantonalno zastupljeni nadprosječnim učešćem (lokacijski koeficijenti više od 1,0), livade i pašnjaci u zadovoljavajućem visokom učešću, šume u prosjeku kantona. Izraženo u hektarima raspolaže se sa zemljišno prostornom strukturom: oranice i vrtovi 23.958ha, voćnjaci 653 ha, livade 7.068 ha, pašnjaci 6.071 ha i šuma 38.361 ha.

ZAKLJU CI

- Prve plemenske zajednice na ovom području u periodu 75 g.p.n.e.
- 1244. god. – u dokumentu Listina kralja Bele IV. prvi spomen Sanskog Mosta
- Površina 781 km² odnosno 79,4% prijeratne površine (1992. površina iznosila 984 km²)
- 67 naseljenih mjesta i 19 mjesnih zajednica
- Brdovit reljef s ravnicama u dolini rijeke Sane
- Optimalan položaj u kontekstu prometne povezanosti (komunikacija sa Sarajevom preko dionice M-17(257 km), leži na dionici puta M-15 Bosanka – Dubica – Prijedor – Sanski Most – Ključ, R-405 Lušci Palanka – Sanski Most – Banja Luka)
- Željeznički promet preko Prijedora 29 km nizvodno niz rijeku Sanu
- Zračni promet – Banja Luka “Mahovljani” i Zagreb “Pleso”
- Razvijena mreža vodotokova
- Umjereno–kontinentalna klima
- Prosječna godišnja temperatura 10 – 11 °C
- Prosječna količina padalina 1.250 – 1.500 l/m²
- Geotermalne vode bogate sumporom (banja Ilidža) i mineralne sirovine: ugalj, krečnjak, dolomit, kvarc i glina
- 38.361 ha šume sa zalihom od oko 4.500.000 m³, godišnji etat oko 90.000 m³

2. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I KRETANJA STANOVNIKA

2.1. Ukupan broj stanovnika

Prema posljednjim procjenama, u 2011. godini na području općine Sanski Most je bilo nastanjeno 50.811 stanovnika što je u odnosu na posljednji popis iz 1991. godine manje za 9.496 stanovnika. Ipak u posljednjih 5 godina ukupan broj je prilično stabilan i evidentirana su odstupanja od oko 240 stanovnika od 2007. godine do danas.

Slika 3 Etnička struktura 2011.

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Ova disproporcija u odnosu na stanje iz 1991. godine, a s druge strane i prilično ujednačen odnos posljednjih godina, može se objasniti velikim migracijskim kretanjima uvjetovanim proteklom ratom u BiH kada je cijelo područje doline rijeke Sane doživjelo velike demografske promjene u odnosu na 1991. godinu.

Od ukupnog broja stanovnika općine Sanski Most većinu čine Bošnjaci 42.272 ili 83,19%. Ostatak čine Srbi s ukupnim udjelom od 7.729 ili 15,21%, te Hrvati s 768 stanovnika ili 1,51%. Preostali dio od 42 stanovnika ili 0,09% čine ostali.

2.2. Struktura stanovništva (starosna, spolna)

Po pitanju starosne strukture stanovništva, u proteklih 5 godina ukupan broj stanovništva do 14 godina starosti bilježi određeni pad, i to za 2.750 stanovnika u odnosu 2007. godinu. Ovaj odnos je još veći (za 10.161) ukoliko se ova kategorija usporedi s istom iz 1991. godine. Radno aktivno stanovništvo (15 – 64 godina starosti) se u istom periodu zadržalo na otprilike istoj razini, s tim da je 2009. godine, najvjerojatnije zbog izražene ekonomske krize, došlo do najmanjeg broja – 33.051, da bi se do 2011. ova grupacija opet brojčano povećala i dosegla razinu od 34.138 stanovnika. Stanovništvo starije od 65 godina – "treća dob" – u proteklih 5 godina bilježi porast u ukupnom broju, s tim da je 2009. godine došlo do znatnog povećanja na 9.848 u odnosu na 6.279 stanovnika 2008. godine, od kad bilježi određeni pad i trenutno se ova grupa stanovništva nalazi na 8.579 stanovnika, što je opet porast u odnosu na 2007. godinu.

Prema spolnoj strukturi je u posljednjih pet godina uočljiva razlika u odnosu broja žena i muškaraca te je evidentno da je pored konstantne brojčane prednosti žena u odnosu na muškarce bila prisutna tendencija smanjenja ukupne brojčane razlike između spolova koja je 2007. iznosila 860 žena više nego muškaraca da bi se 2010. ta razlika smanjila na 311, a 2011. razlika se povećala 911 u korist muškaraca, čime je koeficijent feminiteta porastao na 1,036 u 2011. što je najveća razina u proteklih 5 godina.

Slika 4 Starosna i spolna struktura stanovništva

	1991.			2007.			2008.		
	M	Z	Σ	M	Z	Σ	M	Z	Σ
0-14	9261	8994	18255	5347	5497	10844	5321	5430	10751
15-64	19044	18483	37887	16547	17221	33768	16762	17099	33861
65 i više	2115	2050	4165	3099	3135	6234	3127	3152	6279
TOTAL	30420	29887	60307	24993	25853	50846	25210	25681	50891

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Slika 5 Starosna i spolna struktura stanovništva

	2009.			2010.			2011.		
	M	Z	Σ	M	Z	Σ	M	Z	Σ
0-14	4032	4017	8049	4065	4049	8114	3975	4119	8094
15-64	16426	16625	33051	16562	16830	33392	16762	17376	34138
65 i više	4904	4944	9848	4744	4803	9547	4213	4366	8579
TOTAL	25362	25586	50948	25371	25682	51053	24950	25861	50811

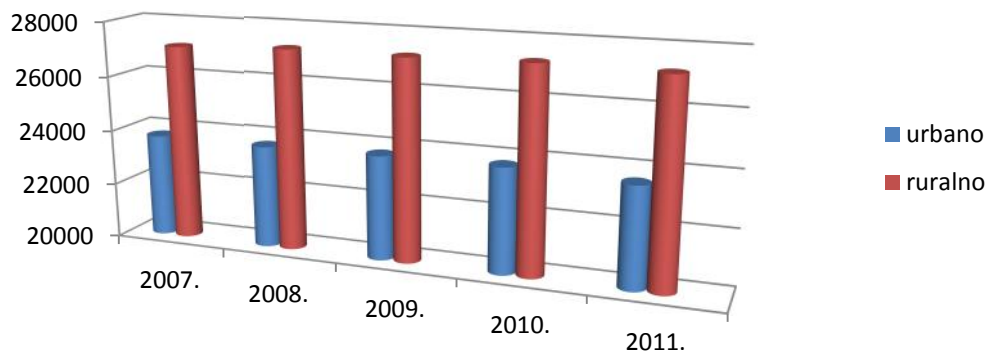
Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

2.3. Prostorni raspored stanovništva (po naseljenim mjestima/mjesnim zajednicama, u urbanim i ruralnim dijelovima)

Veći dio stanovništva općine Sanski Most (53,5%) je naseljen u ruralnim područjima i to u 16 od ukupno 19 mjesnih zajednica (preostale tri mjesne zajednice – Lijeva obala, Desna obala i Zdena čine urbano područje općine). Površinom od 781 km² Sanski Most je druga po veličini općina na području Unsko-sanskog kantona, a s gustoćom naseljenosti od 65,06 st/km² predstavlja izuzetno ruralnu općinu.

U proteklih pet godina zabilježen je blagi pad koeficijenta urbanosti stanovništva od 0,875 koliko je iznosio 2007., pa do 0,866 u 2011. godini, što znači da se u periodu 2007. – 2011. broj stanovnika u ruralnim područjima povećao za 113, dok je u urbanima smanjen za 148 stanovnika. Ova činjenica se uglavnom može opravdati većim prirodnim priraštajem u ruralnim područjima i odlaskom stanovništva iz urbanog područja van BiH iz ekonomsko-socijalnih razloga.

Graf 1 Prostorni raspored stanovništva

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

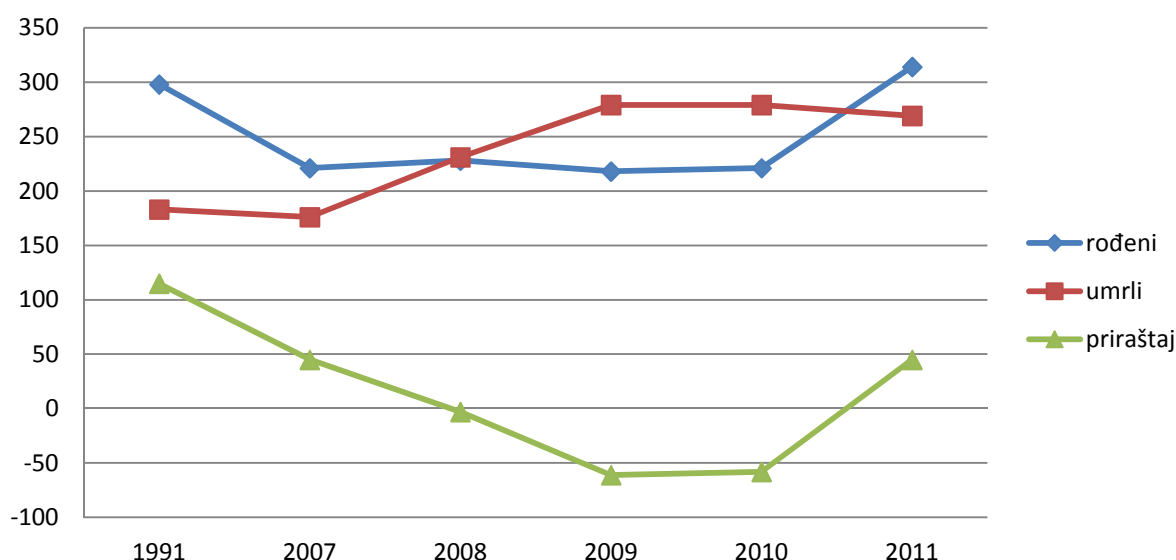
2.4. Prirodni priraštaj stanovništva

Broj rođenih za period 2006. – 2010. se kretao od 226 rođenih u 2006. god., pa do 221 u 2010. god. , s tim da je najveće odstupanje zabilježeno 2011. godine kad je rođeno 314 djece, čime je premašen i broj iz 1991. godine koji je iznosio 298 novorođenih (prosječan broj rođenih za period 2007. – 2011. iznosi 240,4). Po pitanju spolne strukture novorođenih evidentna je blaga prednost muškaraca u omjeru 118,4:104,4 u odnosu na žene, a prema prosječnom broju rođenih u proteklih pet godina.

S druge strane, broj umrlih osoba u proteklih 5 godina se kreće u prosjeku od 246,8, odnosno najveći broj umrlih je registriran 2009. i 2010. – po 279 osoba, koji je već naredne godine opao na 269 umrlih.

Ukupno gledajući, prema prosječnom broju rođenih i umrlih, općina Sanski Most u posljednjih 5 godina ima negativan prirodni priraštaj koji iznosi -6,4 stanovnika, a najizraženiji je bio 2009. odnosno 2010. godine sa -61 odnosno -58 stanovnika.

Slika 6 Prirodni priraštaj

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

2.5. Migracije stanovništva

Prema kvantitativnim podacima migracija stanovnika ima negativan migracijski trend. U periodu 2007. – 2011. općinu Sanski Most napustilo je 869 stanovnika, s tim da je trend napuštanja bio u padu u periodu 2008. – 2010., a prema broju odseljenog stanovništva po godinama zaključuje se da se radi o povratku interno raseljenih osoba u mjesta prijeratnog prebivališta i ekonomskim migracijskim kretanjima uvjetovanim ekonomskom krizom i padom industrijske produktivnosti. Vezano za prethodnu konstataciju iz priloženih podataka vidi se da su muškarci podložniji migracijskim kretanjima što se može objasniti ekonomskim razlozima i traženjem zaposlenja u ekonomski stabilnijim državama regije i zapadne Europe. Iako je za analizu uzet petogodišnji interval u periodu 2007. – 2011., da bi se dobila objektivnija slika i naglasila ozbiljnost ovog problema u Sanskom Mostu naveden je i podatak da je samo godinu ranije, 2006. godine, čak 2.242 stanovnika napustilo Sanski Most.

Slika 7 Migracije stanovništva i broj rođenih

Godina	Broj stanovnika koji je napustio općinu			Broj stanovnika koji se doselio u općinu			Broj rođenih		
	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ
1991.	2.209	2.169	4.378	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka	155	143	298
2006.	1.110	1.132	2.242	110	91	201	113	113	226
2007.	47	39	86	41	40	81	130	91	221
2008.	119	109	228	23	22	45	103	125	228
2009.	120	98	218	29	28	57	139	79	218
2010.	56	39	95	11	10	21	107	114	221
2011.	126	116	242	0	0	0	174	140	314

Po pitanju imigracija radi se o znatno manjim razmjerima nego u prethodnom slučaju, najveći stupanj doseljavanja evidentiran je 2006. što se može pripisati procesu manjinskog povratka u prijeratna mjesta stanovanja, a u narednim godinama stopa imigracije je znatno opala i uglavnom se radi o mladim visokoobrazovanim kadrovima koji su nakon stjecanja visokoškolske naobrazbe odlučili započeti profesionalnu karijeru u matičnoj općini. Posebno je zabrinjavajuća činjenica što u 2011. godini nisu evidentirane imigracije novih stanovnika. Uglavnom isti razlozi socijalne i ekonomske prirode direktno utječu na uzroke migracijskih kretanja kod oba spola, tako da ne postoje jasno diferencirane muške odnosno ženske migracije.

Broj građana sa područja Općine Sanski Most koji žive i rade u inostranstvu iznosi oko 15.000. Najveći broj njih živi u Švedskoj, Njemačkoj, Švicarskoj, Sloveniji, Austriji i Hrvatskoj. Što se tiče dobne i obrazovne strukture većina je u dobi između 15. i 64. godine (oko 65%) te većina ima srednju stručnu spremu. Iz dijaspor je na područje Općine investirano u oblast proizvodnje, trgovine, uslužnih djelatnosti te manje u oblast poljoprivrede (kompanije Akson, Sana City, Banja Ilidža, Sika limarstvo, GAT). Ne računajući dobrovoljni povratak izbjeglica, iz dijaspor se vratio i jedan broj penzionera kao i osoba koje su otpočele vlastiti biznis (700-1.500). U Općini postoji saradnja sa udruženjima i zavičajnim klubovima iz dijaspor, a svake godine se održava i manifestacija "Ljeto na Sani" koja okuplja veliki dio dijaspor. Inače, Općina nema konkretan referat za pitanja vezana za saradnju sa dijasporom. ¹ Općina Sanski most ima negativan migracijski saldo -123 i nalazi se na 135 mestu u BiH prema omjeru doseljenih i odseljenih.²

ZAKLJUČCI

- 2011. – 50.811 stanovnika (procjena), što je za 9.496 manje u odnosu na 1991.
- 65 stanovnika po km²
- Od 2007. pad stanovništva do 14 god. starosti, radno aktivno stanovništvo (15-64) na istoj razini od 2007. do danas, stanovništvo starije od 65 godina u porastu
- Nepovoljna starosna struktura – index starosti 116,4
- 53,5% ukupnog broja stanovnika naseljen u ruralnim područjima
- Broj rođenih u prosjeku 222 godišnje u proteklih 5 godina, od 2009. priraštaj u porastu (218 – 221 – 314)
- Negativan migracijski trend
- Brojna dijaspora s kojom ne postoji institucionalna saradnja

¹ Dopis Općine Sanski Most br. 05-32-1391/11 od 03.08.2011

² <http://www.mojemjesto.ba/bs/opstina/sanski-most>

3. PREGLED STANJA I KRETANJA U LOKALNOJ EKONOMIJI

3.1. Broj i strukturu poduzeća (po granama, po veličini) i poduzetničkih radnji

Na području općine Sanski Most u 2011. godini je bilo registrirano ukupno 1.364 privrednih subjekata od čega 572 pravnih osoba i 792 sa statusom fizičkih lica (obrt, trgovina, ugostiteljstvo). Najveći broj njih čine trgovine na malo i veliko 31,56%, te ugostiteljski objekti 23,61% iz čega se može zaključiti da je privreda Sanskog Mosta većinski orijentirana na uslužne djelatnosti.

Broj privrednih subjekata je u stalnom porastu, tako da se broj pravnih osoba povećava na godišnjem nivou u prosjeku za 17 subjekata u posljednjih 5 godina, dok je u istom periodu broj subjekata sa statusom fizičkih lica povećan za ukupno 31 subjekt, odnosno 6,2 prosječno na godišnjem nivou.

Slika 8 Broj registriranih privrednih subjekata sa statusom pravne osobe

Vrsta djelatnosti	Broj pravnih osoba						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	13	14	15	15	15	15	17
Ribarstvo	0	0	0	0	0	0	0
Vađenje ruda i kamena	5	7	7	7	7	7	7
Prerađivačka industrija	54	62	62	66	64	70	72
Proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom i vodom	2	2	2	2	2	2	2
Građevinarstvo	42	40	41	41	41	39	39
Trgovina na veliko i malo i održavanje	104	118	127	137	144	145	149
Ugostiteljstvo	4	5	5	7	7	9	8
Transport, skladištenje i komunikacije	25	25	27	29	30	31	32
Financijsko posredovanje	2	2	1	1	0	0	2
Nekretnine, iznajmljivanje i poslovne usluge	32	32	33	33	32	31	29
Javna uprava i obrana	25	24	24	24	24	24	24
Obrazovanje	15	15	15	15	15	15	15
Zdravstvo i socijalni rad	28	28	28	30	30	29	29
Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti	81	89	100	111	125	136	147
Djelatnosti domaćinstava	0	0	0	0	0	0	0
Eksteritorijalne organizacije i tijela	0	0	0	0	0	0	0
Ukupno	432	463	487	518	536	553	572

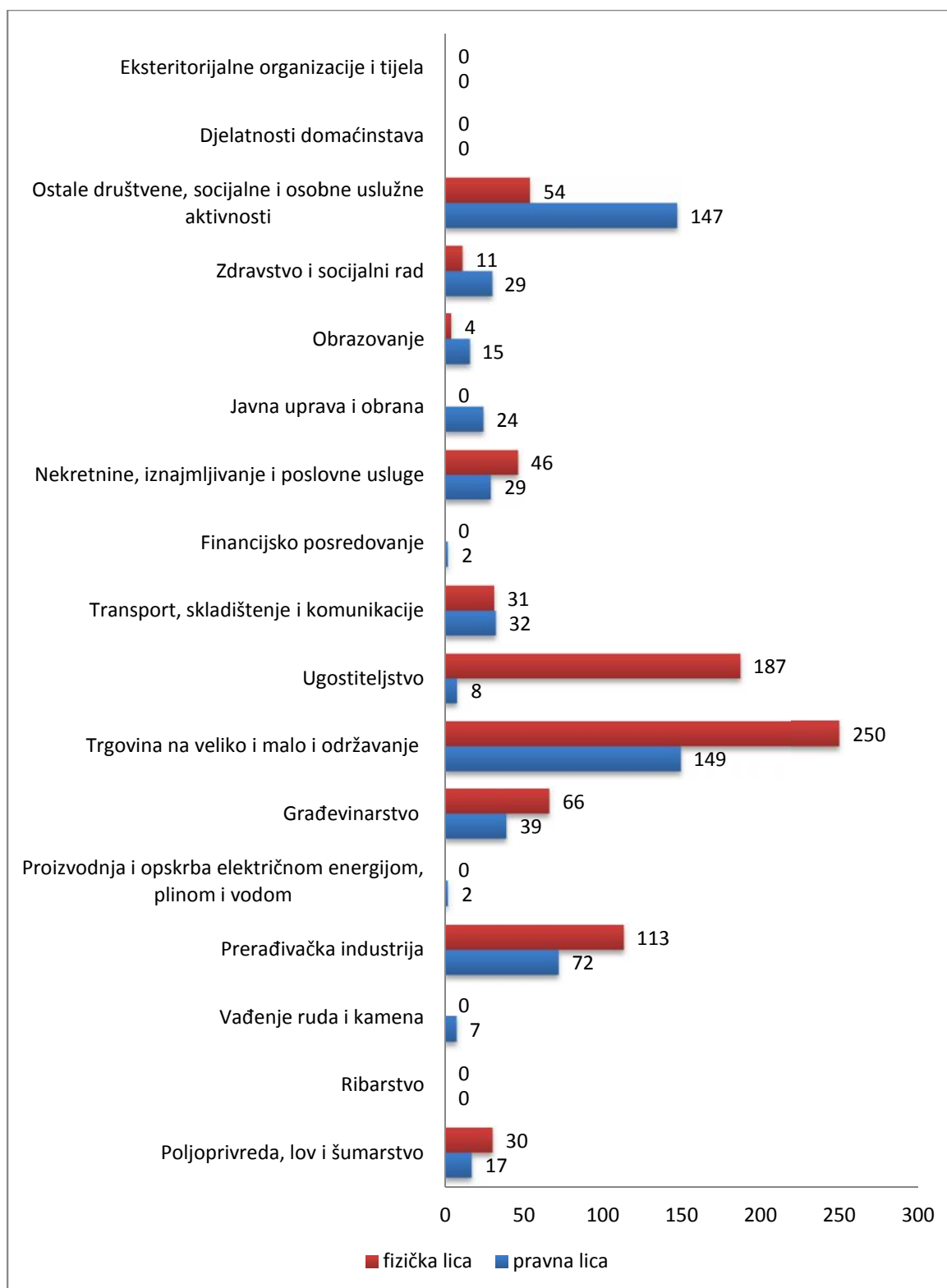
Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Razvojna agencija USK Bihać

Slika 9 Broj registriranih subjekata sa statusom fizičkih lica (obrt, trgovina i ugostiteljstvo)

Vrsta djelatnosti	Broj subjekata						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	14	16	19	20	22	23	30
Ribarstvo	0	0	0	0	0	0	0
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0
Prerađivačka industrija	96	100	112	110	116	116	113
Proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom i vodom	0	0	0	0	0	0	0
Građevinarstvo	54	62	73	78	77	71	66
Trgovina na veliko i malo i održavanje	252	257	255	249	254	252	250
Ugostiteljstvo	152	159	164	173	186	187	187
Transport, skladištenje i komunikacije	29	29	26	26	26	28	31
Financijsko posredovanje	0	0	0	0	0	0	0
Nekretnine, iznajmljivanje i poslovne usluge	43	46	45	45	45	49	46
Javna uprava i obrana	0	0	0	0	0	0	0
Obrazovanje	3	3	3	3	3	4	4
Zdravstvo i socijalni rad	5	7	9	9	10	11	11
Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti	48	52	55	56	58	57	54
Djelatnosti domaćinstava	0	0	0	0	0	0	0
Eksteritorijalne organizacije i tijela	0	0	0	0	0	0	0
Ukupno	696	731	761	769	797	798	792

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Razvojna agencija USK Bihać

Graf 2 Struktura privrede u 2011. godini

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Razvojna agencija USK Bihać

Prema broju zaposlenih u okviru pravnih osoba, lokalnu privredu čine mala i mikro poduzeća, kako u privatnom tako i u javnom vlasništvu. U proteklih 5 godina broj javnih poduzeća je ostao identičan, a broj privatnih bilježi konstantan rast u prosjeku od 17 poduzeća godišnje u istom periodu.

Tablica 2 Broj zaposlenih u poduzećima sa statusom pravne osobe

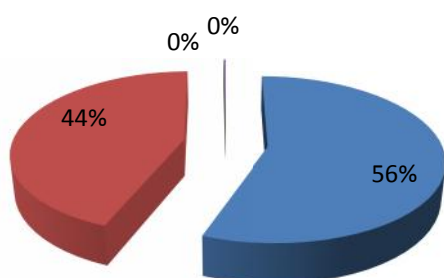
Vrsta poduzeća (d.o.o.)	2011	
	Privatno	Javno
Mikro (do 9 zaposlenih)	316	5
Mala (od 10 do 49 zaposlenih)	248	3
Srednja (50-250 zaposlenih)	0	1
Velika (preko 250 zaposlenih)	0	0
Ukupno	564	9

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse;
Razvojna agencija USK Bihać

Graf 3 Grafički prikaz veličine poduzeća u privatnom vlasništvu

Privatno vlasništvo

■ mikro ■ mala ■ srednja ■ velika

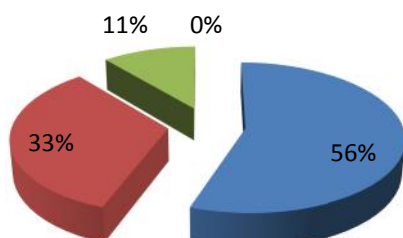

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Razvojna agencija USK Bihać

Graf 4 Grafički prikaz veličine poduzeća u javnom vlasništvu

Javno vlasništvo

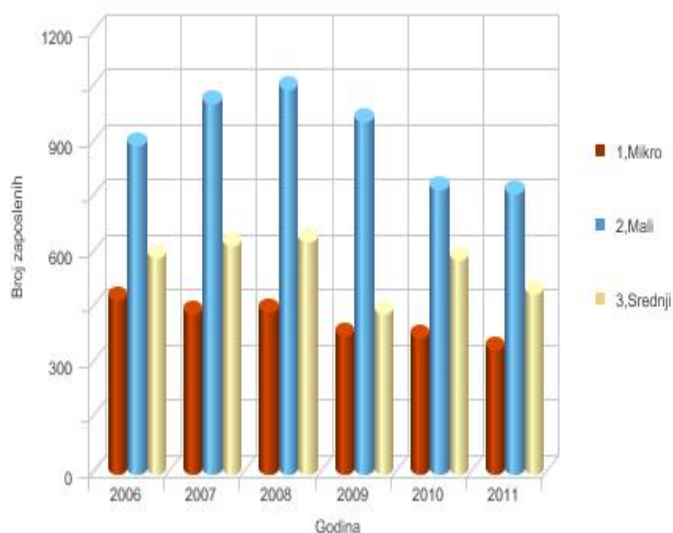
■ mikro ■ mala ■ srednja ■ velika

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Razvojna agencija USK Bihać

Od 2008. godine prisutan je trend opadanja broja zaposlenih u okviru pravnih osoba (u posljednje 4 godine broj zaposlenih opada u prosjeku za 130 godišnje), a opadajući trend je podjednako prisutan i u mikro, malim i srednjim poduzećima. Najveće smanjenje broja zaposlenih, za 283 osoba zabilježen je u sektoru malih poduzeća, u periodu 2008. – 2011, uglavnom zbog nastale globalne ekonomske krize, a dijelom zbog uvođenja sistema fiskalizacije u naplati poreskih potraživanja.

Graf 5 Broj zaposlenih prema veličini poduzeća (pravne osobe)

Izvor: Razvojna agencija USK Bihać, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar

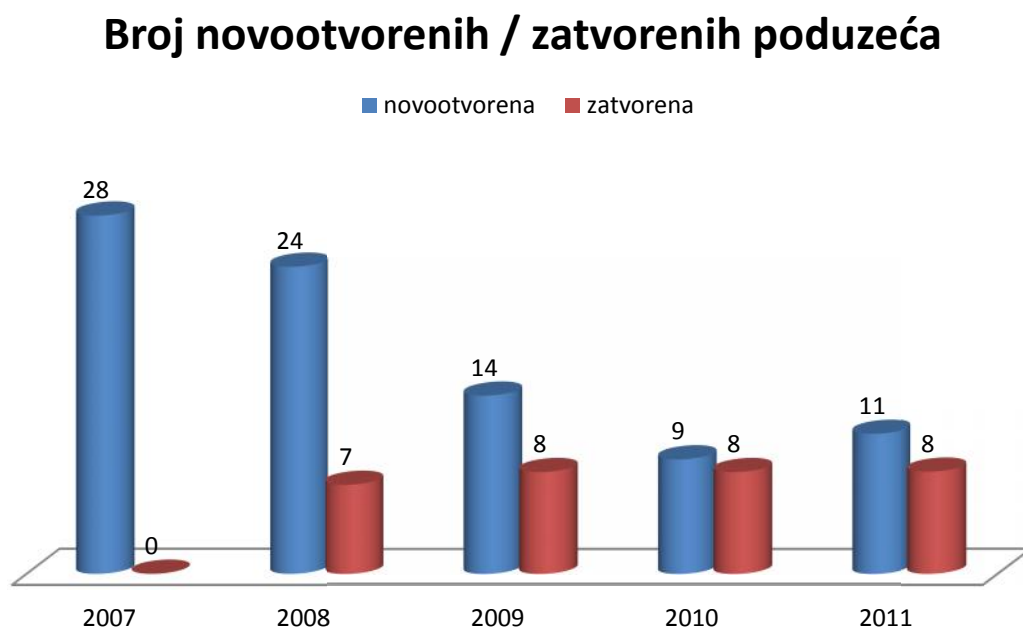
Tablica 3 Broj zaposlenih prema veličini +poduzeća (pravne osobe)

Godina	Broj zaposlenih			Ukupno zaposlenih
	Mikro	Mali	Srednji	
2006	475	895	590	1960
2007	438	1010	623	2071
2008	440	1045	633	2118
2009	378	962	438	1778
2010	372	772	583	1727
2011	339	762	490	1591

Izvor: Razvojna agencija USK Bihać, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar

Od 2007. godine prisutan je trend opadanja broja novoregistriranih poduzeća, s tim da je u 2011. god. situacija nešto povoljnija ukoliko se usporedi sa 2010. godinom gdje imamo blago povećanje za 2 novoregistrirana subjekta. S druge strane broj zatvorenih poduzeća je nepromijenjen već posljednje četiri godine, i u periodu 2007. – 2011. ukupan omjer otvorenih i zatvorenih poduzeća je 84:31 u korist novootvorenih.

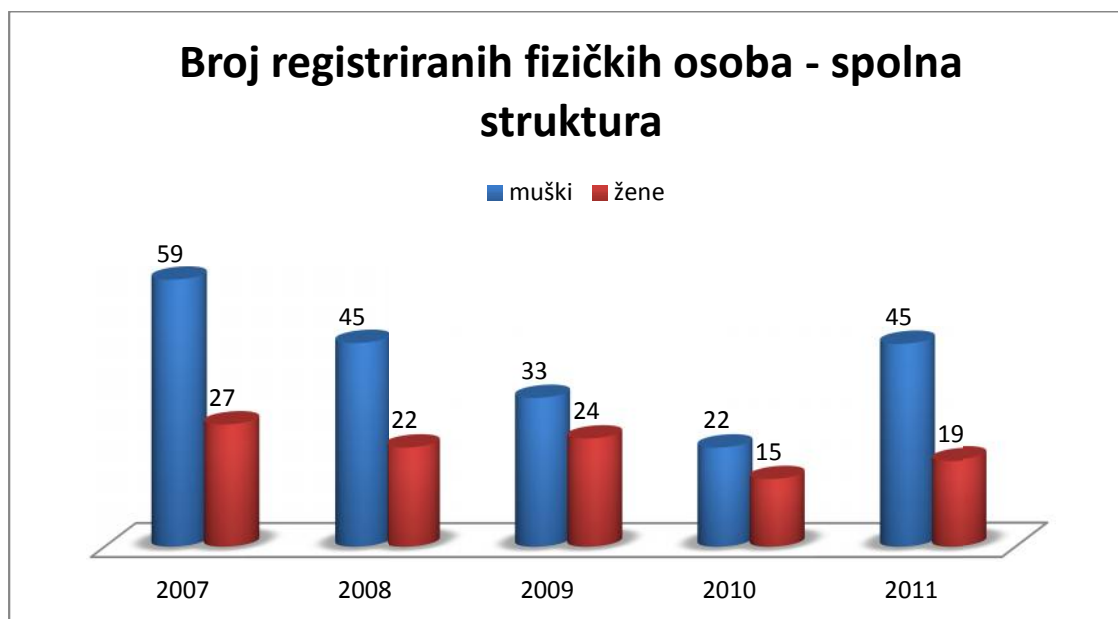
Graf 6 Odnos broja novootvorenih i zatvorenih poduzeća

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Razvojna agencija USK Bihać

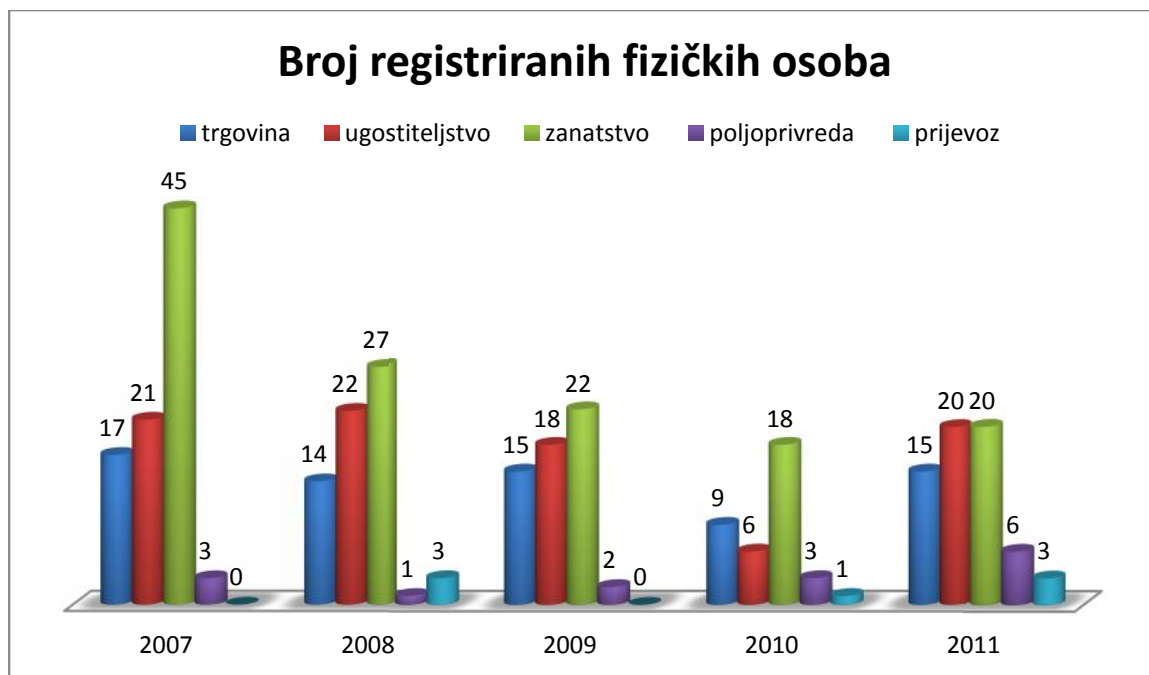
Prema broju registriranih obrtnika, u 2011. godini uglavnom su registrirane trgovačke i ugostiteljske radnje, zanatski obrti te poljoprivredna i prijevozna djelatnost. U protekloj godini je registrirano njih 64 čime je značajno prekinut negativni trend u pogledu broja registriranih obrta. Naime od 2007. do 2010. godine ukupan broj registriranih obrta je smanjen za 43%, - sa 86 u 2007. na 37 u 2010., da bi već naredne godine došlo do povećanja broja registracija za 72%, a uglavnom se radi o registriranju poljoprivredne djelatnosti kao obrta (zbog ostvarivanja dodatnih prava na poticaj), te registriranju kućne radinosti (zbog poreskih olakšica, odnosno plaćanja poreznog paušala). Prema spolnoj strukturi, obrtnički sektor je dominantno muški gdje na 1 ženski obrt dolazi 2,36 muških obrta.

Graf 7 Spolna struktura novoregistriranih subjekata sa statusom fizičke osobe

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Graf 8 Broj registriranih subjekata sa statusom fizičke osobe prema vrsti djelatnosti

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

3.2. Kretanje ukupnih prihoda i rashoda, te prosječne plaće po granama djelatnosti

Prosječne plaće bilježe konstantan porast u posljednjih 5 godina, i u 2011. godini je iznosila 694,47 KM, što je za 125 KM manje od prosječne plaće u Federaciji BiH za 2011. godinu.

Najveće plaće u 2011. godini su imali sektori proizvodnje i opskrbe električnom energijom, plinom i vodom (1.147 KM), transporta, skladištenja i komunikacija (1.005 KM), te financijskog poslovanja (998 KM). Nadprosječne plaće su registrirane i u sektorima prometa nekretninama, javne uprave, zdravstva, socijalne zaštite i obrazovanja. U ostalim sektorima su zabilježene ispodprosječne plaće, a najniže su registrirane u oblasti ugostiteljstva, odnosno građevinarstva – 428 KM odnosno 440 KM.

Graf 9 Iznos plaća po djelatnostima (KM) 2007. – 2011.

VRSTA GOSPODARSKE/ PRIVREDNE DJELATNOSTI	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Poljoprivreda, lov i šumarstvo</i>	599	687	671	671	701
<i>Ribarstvo</i>	412	480	521	521	546
<i>Vađenje ruda i kamena</i>	339	423	469	515	490
<i>Prerađivačka industrija</i>	433	464	475	496	494
<i>Proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom i vodom</i>	910	1118	1114	1182	1147
<i>Građevinarstvo</i>	362	405	444	446	440
<i>Trgovina na veliko i malo i održavanje</i>	403	446	783	498	501
<i>Hoteli i restorani</i>	415	457	458	452	428
<i>Transport, skladištenje i komunikacije</i>	885	960	989	1022	1005
<i>Financijsko poslovanje</i>	905	942	961	987	998
<i>Nekretnine, iznajmljivanje i poslovne usluge</i>	567	623	685	705	716
<i>Javna uprava i obrana</i>	845	865	890	855	910
<i>Obrazovanje</i>	678	788	796	822	819
<i>Zdravstvo i socijalni rad</i>	678	774	891	917	936
<i>Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti</i>	558	658	711	726	728

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Federalni zavod za statistiku Sarajevo

U proteklih 5 godina skoro svi sektori bilježe trend povećanja plaća, s tim da prerađivačka industrija i građevinarstvo od 2008. godine do danas imaju ujednačena primanja bez većih odstupanja, a trgovina, javna uprava i promet nekretninama bilježe porast u odnosu na 2010. godinu kad je došlo do određenog smanjenja plaće u usporedbi sa 2009. godinom. Jedino sektori ugostiteljstva, transporta, skladištenja i usluga bilježe neznatna smanjenja plaće u odnosu na 2010. godinu.

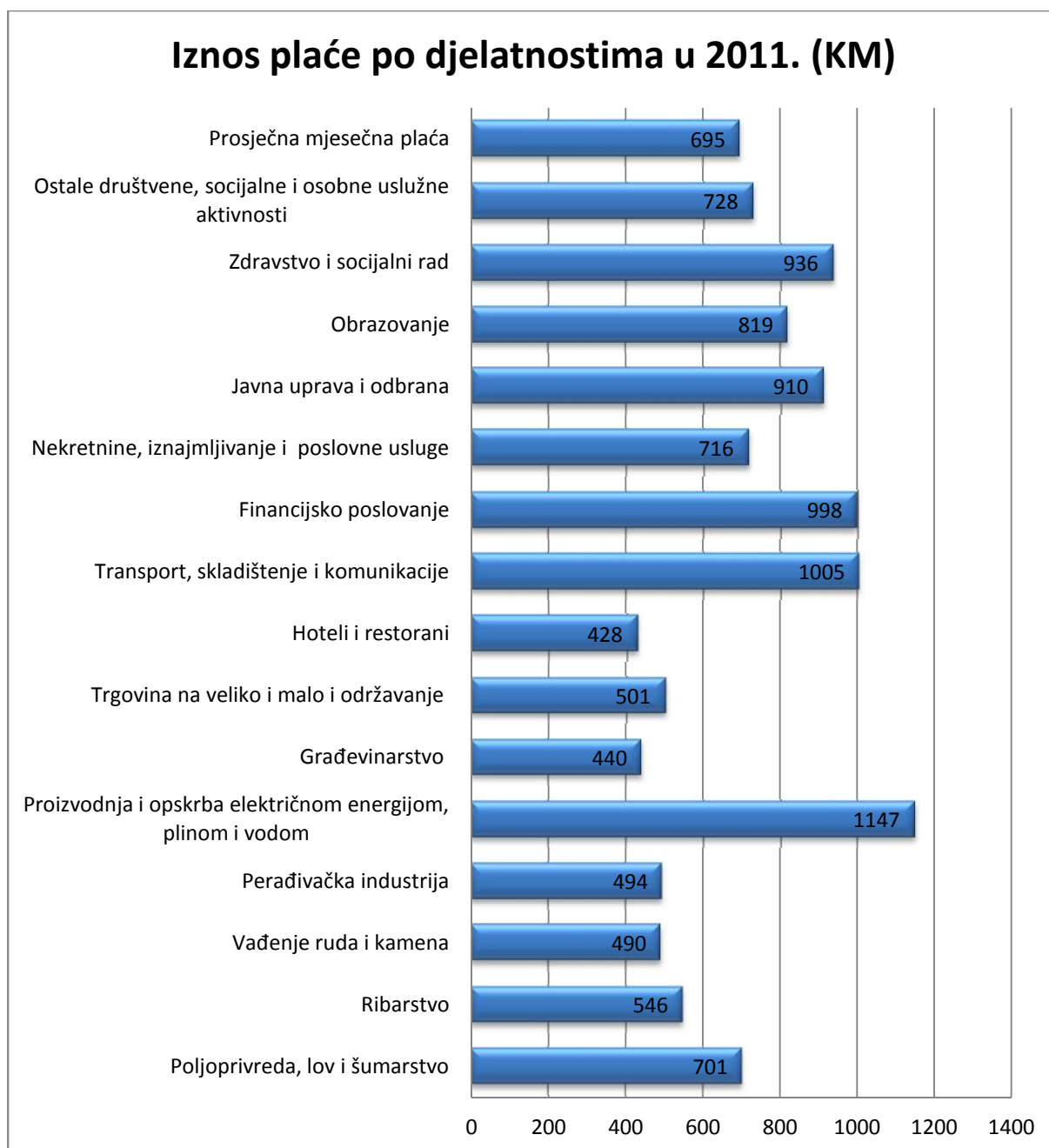
U odnosu na prosječnu plaću u Federaciji BiH, prosječna plaća na lokalnoj razini u posljednjih 5 godina se kreće u indexu od 83,5 u odnosu na federalni prosjek, s tim da je najmanji index zabilježen 2008. – 80,8, a najveći 2010. – 85,6.

Tablica 4 Odnos prosječne plaće u Federaciji BiH i Sanskom Mostu

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Federacija BiH	662,1	751,3	792,08	804,37	819,36
Sanski Most	534,85	609,71	674,78	688,58	694,47
Index	80,8	81,2	85,2	85,6	84,8

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja Sarajevo

Graf 10 Iznos plaće prema djelatnostima I prosječni iznos na području općine Sanski Most (2011.)

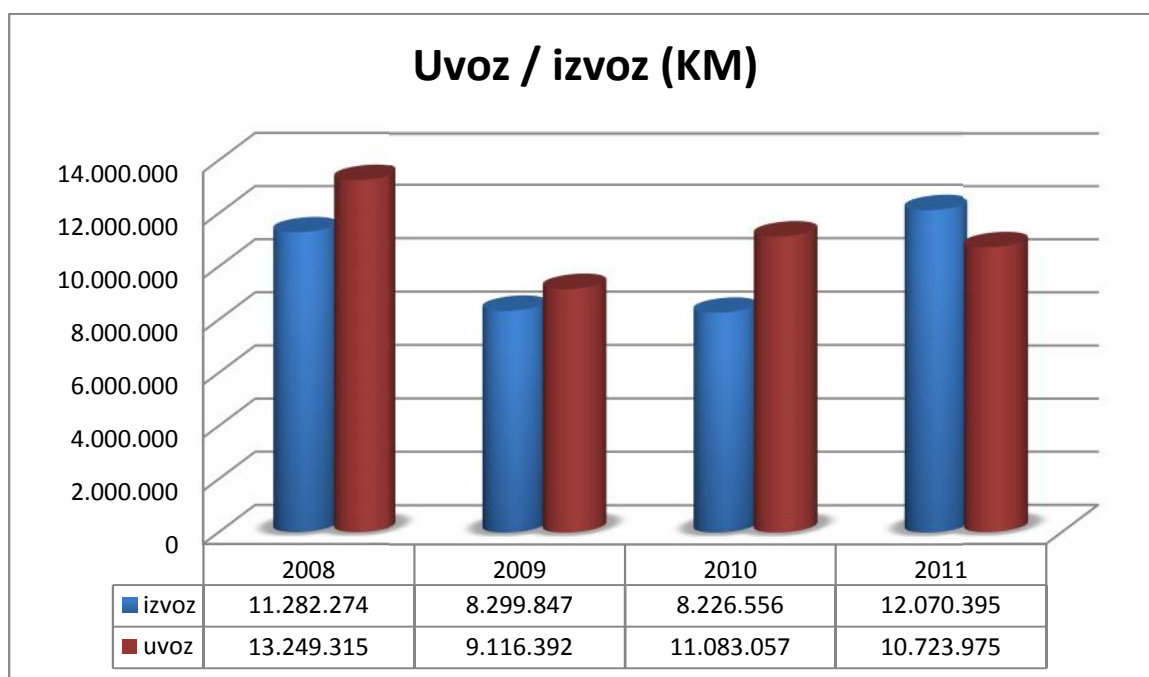

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse; Federalni zavod za statistiku Sarajevo

3.3. Vanjskotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi i poduzeća

Vanjskotrgovinska razmjena na području Sanskog Mosta u posljednjih 5 godina je kao i na razini BiH negativna, s tim da se uvidom u statističke pokazatelje dolazi do zaključka da je u 2011. godini prvi put u spomenutom intervalu došlo do povećanja izvoza u odnosu na uvoz. Znatno povećanje ukupnog izvoza je rezultiralo proširenjem inozemnog tržišta pojedinih malih poduzeća iz oblasti metalne i drvene industrije, odnosno jačanjem domaće proizvodnje, jer je povećanje izvoza registrirano u skoro svim proizvodnim sektorima.

Graf 11 Odnos uvoza i izvoza

Izvor: Razvojna agencija USK Bihać

Prema djelatnostima, najveći izvoz – 10.823.994 ili 89,67% ukupnog izvoza u 2011. je ostvareno u okviru prerađivačke industrije, s tim da i ostali sektori bilježe rast. Najznačajnije povećanje je ostvareno u oblasti vađenja ruda i kamena – skoro 40 puta veći izvoz. Prema međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji, najveći izvoz je ostvaren u oblasti gotovih proizvoda i sirovina, te transportnih sistema i uređaja – 51,8% ukupnog izvoza.

S druge strane, uvoz ima tendenciju opadanja u odnosu na 2010. godinu i prvi put u proteklih 5 godina Sanski Most ima pozitivnu vanjskotrgovinsku razmjenu. Prema djelatnostima najveći uvoz je ostvaren u oblasti prerađivačke industrije, i to uvoz hrane, pića i gotovih proizvoda, a kao i u slučaju izvoza evidentirano je smanjenje uvoza po svim klasifikacijama. Po prvi put u posljednjih nekoliko godina ostvaren je uvoz po osnovu stručnih znanstvenih i tehničkih djelatnosti i to 0,28% ukupnog uvoza.

Za razliku od povećanja izvoza koji se može povezati s izvjesnim jačanjem izvozno orijentirane industrije, pad uvoza je najvjerojatnije uzrokovan padom kupovne moći lokalnog stanovništva, odnosno ekonomskom krizom na lokalnoj razini.

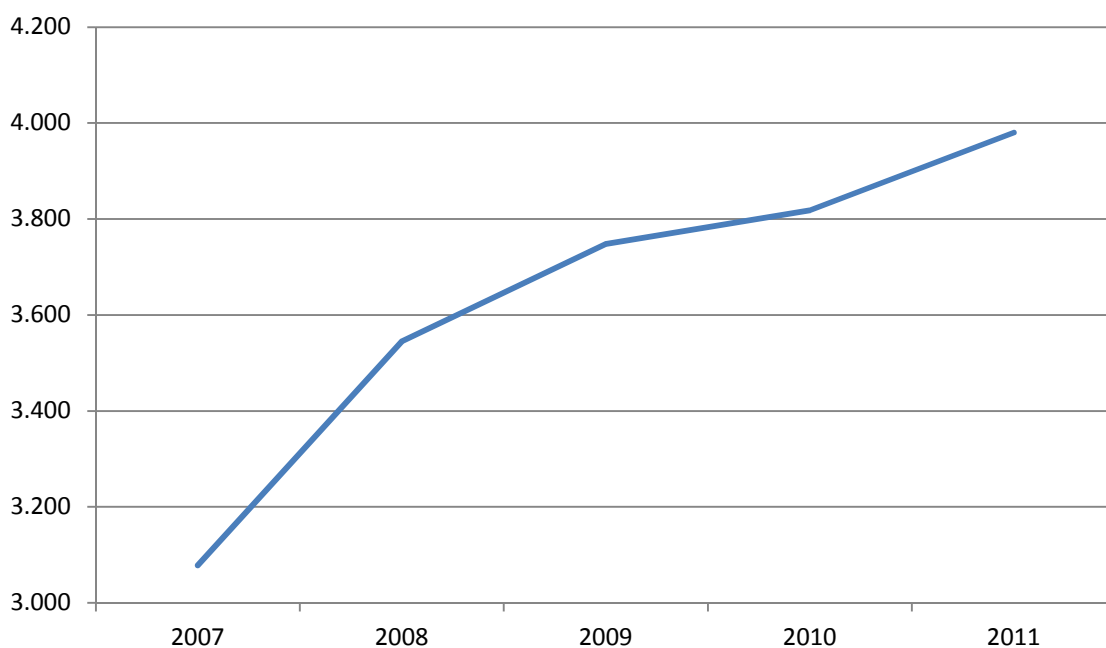
U pogledu bruto društvenog proizvoda (BDP) u periodu 2007. – 2011. prisutan je konstantan trend povećanja istog, kako u ukupnom iznosu, tako i u odnosu na prosjek BDP-a Federacije BiH. U navedenom periodu BDP je bilježio prosječan rast u iznosu od 180,4 KM godišnje, odnosno 0,78% u odnosu na federalni prosjek, s tim da je ukupni iznos dosta nizak – 58,4% federalnog prosjeka.

Tablica 5 Odnos BDP-a u Federaciji BiH i Sanskom Mostu (KM)

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Federacija BiH	5.644	6.480	6.516	6.582	6.820
Sanski Most	3.078	3.545	3.748	3.818	3.980
Index	54,5	54,7	57,5	58	58,4

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja Sarajevo

Graf 12 Trend rasta BDP-a 2007.-2011.

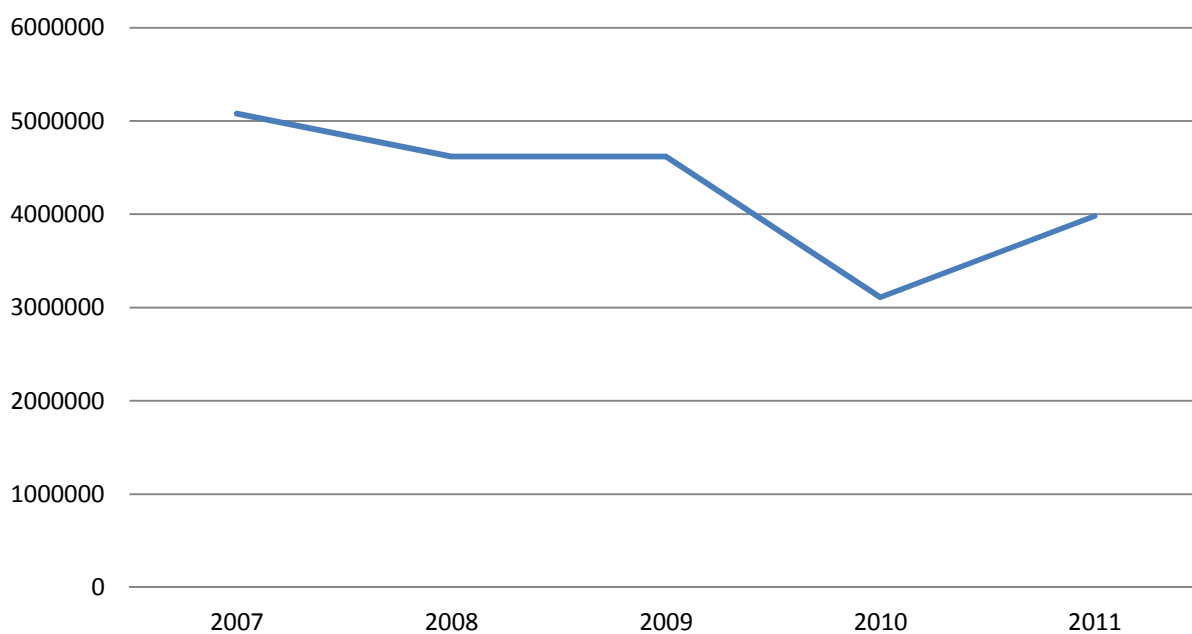
Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja Sarajevo

3.4. Veće investicije u privredi/gospodarstvu

Prema dostupnim podacima procjenjuje se da je u sektoru privrede u periodu 2007. – 2011. od strane privatnih poduzeća uloženo oko 21.400.000,00 KM, a navedeni podatak se odnosi na veće investicije (preko 100.000,00 KM na godišnjoj razini). Iz strukture podataka se zaključuje da su najčešći ulagači trgovački centri (6.670.000,00 KM), zatim poduzeća iz oblasti drvne industrije (5.570.000,00 KM) i građevinarstva (3.370.000,00 KM), metaloprerađivačke industrije (3.270.000,00 KM) te industrije građevinskog materijala (2.010.000,00 KM) i turizma (1.230.000,00 KM).

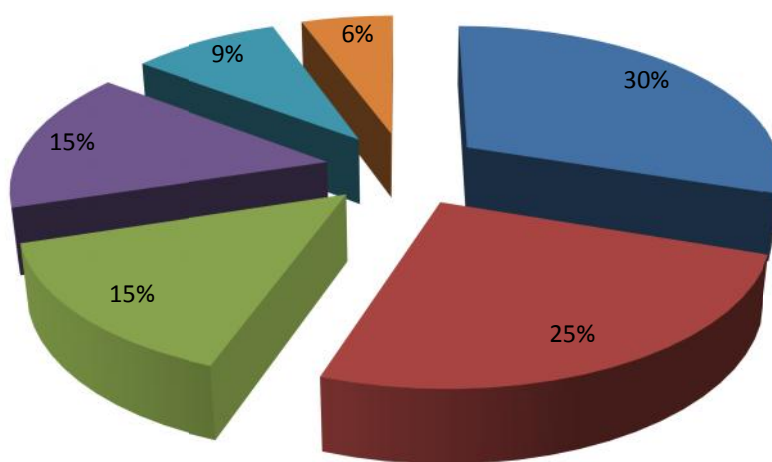
Po pitanju razina investicija, od 2007. pa do 2010. godine prisutan je konstantan pad investicija (za oko 2.000.000,00), s tim da se od 2010. godine bilježi povećanje u ovoj oblasti. Prema porijeklu kapitala radi se uglavnom o domaćim investitorima, dok su inozemne investicije izraženije u posljednje tri godine.

Graf Razina investicijskog ulaganja u privredi 2007.-2011.

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Graf 13 Udio u investicijskom ulaganju prema djelatnosti 2007.-2011.

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

3.4.1. Pregled većih investicijskih ulaganja za period 2007. - 2011

Tablica 6 Razina investicijskih ulaganja po značajnijim privrednim subjektima

Red. br.	Naziv Investitora / subjekta	Djelatnost	Stanje zaposlenosti					Ulaganja / Investicije/po godinama					Ukupno KM
			2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011	
1	“Konzum” doo, Sarajevo PJ Sanski Most	Trgovina	25	26	32	34	38	600.000	420.000	0	30.000	0	1.050.000
2	“Čavkunović” doo Bihać PJ Sanski Most	Trgovina	-	22	25	24	22	0	620.000	430.000	120.000	0	1.170.000
3	“Stiromal” doo Sanski Most	Industrija građevinskog materijala	18	15	12	12	2	860.000	540.000	120.000	0	0	1.520.000
4	“CAT” doo Sanski Most	Prerada drveta i trgovina	6	8	12	16	18	930.000	370.000	100.000	700.000	200.000	2.300.000
5	“P-MAHA” Sanski Most	Trgovina	-	5	7	10	6	0	750.000	230.000	0	0	980.000
6	“Hass-Company” doo Sanski Most	Drvena industrija	-	-	10	8	12	0	0	620.000	180.000	0	800.000
7	“SEED” doo Sanski Most	Trgovina	-	8	12	14	16	500.000	260.000	210.000	0	0	970.000
8	“GAT” doo Sanski Most	Metaloprerađivačka industrija	4	8	16	22	35	250.000	100.000	500.000	230.000	0	1.080.000
9	“Scontoprom” doo Sanski Most	Drvena industrija	-	-	35	42	54	0	550.000	700.000	400.000	100.000	1.750.000
10	“Banja Ilidža” doo Sanski Most	Turizam i ugostiteljstvo	-	-	5	7	8	0	0	600.000	430.000	200.000	1.230.000

Red. br.	Naziv Investitora / subjekta	Djelatnost	Stanje zaposlenosti					Ulaganja / Investicije/po godinama					Ukupno
			2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011	KM
11	"Robot" doo Sarajevo PJ Sanski Most	Trgovina	-	-	-	-	46	0	0	550.000	170.000	630.000	1.350.000
12	"REMUS" doo Sanski Most	Metaloprerađivačka industrija	-	-	-	-	44	0	0	0	0	2.190.000	2.190.000
13	"Kloster-MEIER" Bihać Sanski Most	Industrija građevinskog materijala	-	-	-	-	8				260.000	230.000	490.000
14	"Fadalti" doo Sanski Most	Građevinarstvo	24	20	22	20	16	700.000	520.000	440.000	300.000	0	1.960.000
15	"INTEREX" dd Sarajevo PJ Sanski Most	Trgovina	21	24	20	22	28	850.000	230.000	0	80.000	0	1.150.000
16	"DIVEL" doo Sanski Most	Građevinarstvo	16	20	22	26	30	390.000	260.000	120.000	210.000	430.000	1.410.000
UKUPNO								5.080.000	4.620.000	4.620.000	3.110.000	3.980.000	21.400.000

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

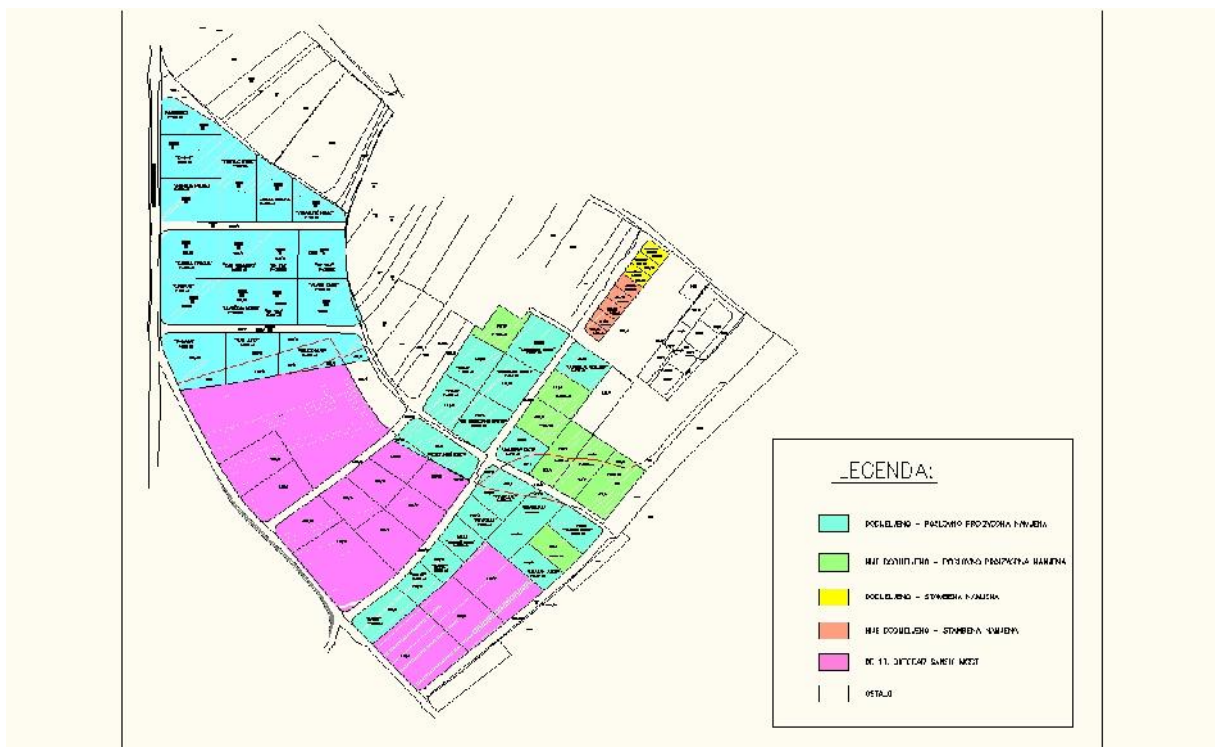
3.4.2. Industrijska zona "Šejkovača"

Općinsko vijeće Sanski Most je u srpnju 2003. godine usvojilo Plan parcelacije Industrijske zone "Šejkovača" (Službeni glasnik Općine sanski Most br. 17/03), čime je spomenuta lokacija i službeno namijenjena izgradnji i razvoju novih privrednih subjekata. U veljači 2004. godine usvojena je Odluka o načinu dodjele građevinskog zemljišta na lokalitetu "Šejkovača", čime su stvoreni i svi pravno–normativni preduvjeti za razvoj poslovne infrastrukture u većem opsegu. Planom parcelacije su predviđene 42 parcele površine od 1.300 – 2.800m² namijenjenih gradnji poslovnih objekata, a ukupna površina zone je oko 150.000 m², a do danas je iskorišteno 36 parcela.

Od perioda uspostave zone pa do danas Općina Sanski Most je u suradnji s višim razinama vlasti te uz pomoć međunarodnih partnera i kroz budžet Općine implementirala oko 850.000,00 KM za projekte unapređenja javne i poslovne infrastrukture u spomenutoj zoni. Izgrađene su glavne prometne komunikacije, javna rasvjeta i veći dio vodovodne, kanalizacijske i elektro–energetske mreže. Na parcelama gdje nije dostupan priključak na vodovodnu, kanalizacijsku, elektro–energetsku i telekomunikacijsku mrežu (uglavnom parcele koje se ne nalaze uz glavnu prometnicu), visina utvrđene naknade za uređenje gradskog građevinskog zemljišta (naknada za komunalije) se umanjuje u zavisnosti od nedostatne infrastrukture. Za neuređeno građevinsko zemljište naknada se umanjuje u slijedećim postotcima ako se utvrdi da na terenu nedostaje:

- Priključak na elektro–energetsku mrežu	20%
- Priključak na vodovodnu mrežu	15%
- Priključak na kanalizacijsku mrežu	15%
- Priključak na ijsktelekomunikacijsku mrežu	5%
- Putna komunikacija	30%
- Planska dokumentacija	15%

Slika 2 Plan parcelacije Industrijske zone "Šejkovača"

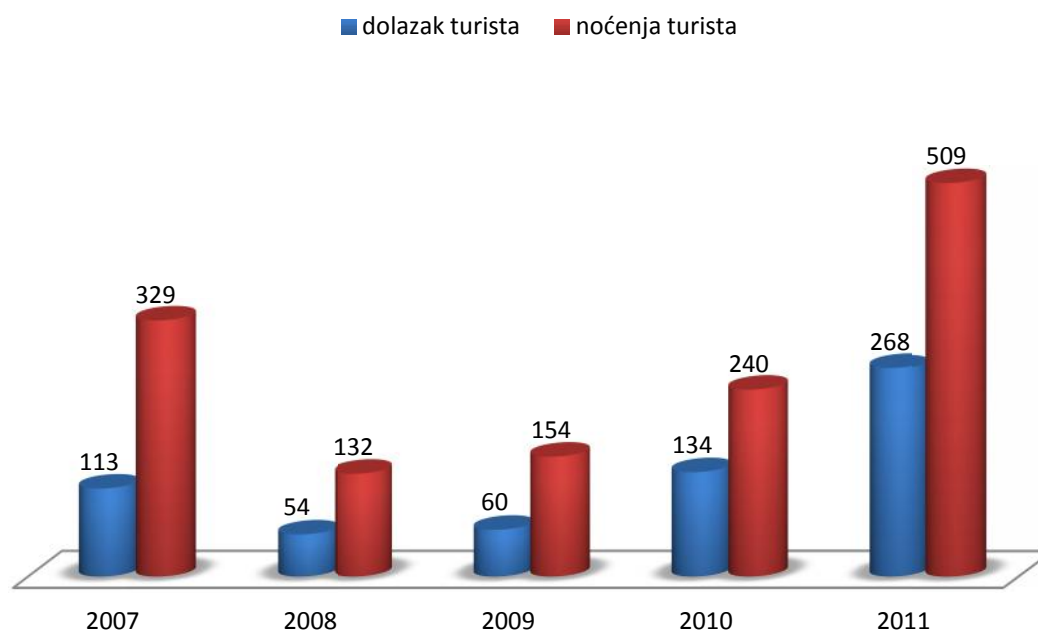

3.5. Turistički potencijali i turistička infrastruktura

Prema podacima Turističke zajednice Unsko-sanskog kantona po pitanju broja dolazaka i noćenja turista u protekle četiri godine prisutan je stalni trend porasta broja turista, a najveći broj ih je iz Hrvatske, Slovenije, Njemačke, Nizozemske te skandinavskih zemalja. Indikativno je da se radi o zemljama gdje je trenutno naseljen veći broj prijeratnog stanovništva Sanskog Mosta koji je uslijed ratnih događanja i ekonomskih prilika emigrirao u navedene zemlje.

Tablica 7 Odnos broja dolazaka i noćenja turista

Izvor: Turistička zajednica USK Bihać

Smatra se da podaci iz prethodnog grafikona ne odgovaraju stvarnom činjeničnom stanju na terenu, najviše zbog velikog broja neprijavljenih gostiju, a i zbog određenog broja nelegalnih prenoćišta u privatnom aranžmanu koja također ne prijavljuju dolazak i noćenja turista, a nemaju ni registriranu uslužnu turističku djelatnost.

Tablica 8 Trenutni smještajni kapaciteti

Naziv objekta	Hotel SANUS	Motel OAZA	Motel ZLATNA DOLINA	Pansion FENIX	Banja ILIDŽA
Broj ležaja	87 + 13 pomoćnih	19	20	20	16

Izvor: Lokalna akcijska grupa LAG "Una – Sana" Sanski Most

Promociju i unapređenje turističke ponude vrše Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse i Lokalna akcijska grupa LAG "Una – Sana" kroz svoj Turistički info centar formiran kroz projekt prekogranične suradnje s 4 općine u Republici Hrvatskoj 2010. godine.

Na temelju prethodnih istraživanja utvrđeno je da općina Sanski Most ima:

- veoma povoljan geografski položaj,

- vode koje imaju i po kvalitetu i kvantitetu značajan potencijal za višenamjensko korištenje,
- zemljište, šume i mineralne sirovine koje predstavljaju izuzetno vrijednu bazu za proizvodnju,
- prirodne ljepote i pogodnosti za razvoj turizma,
- kulturno-povijesno naslijeđe,
- klimu koja je povoljna za razvoj svih djelatnosti,
- biodiverzitet i različitost flore i faune.

3.5.1. Prirodne vrijednosti

Općina Sanski Most na svome teritoriju ima niz lokaliteta potencijalno iskoristivih za razvoj turističke ponude za koje je potrebno izvršiti dodatnu valorizaciju, kao što su:

- **Hrustovačka pećina** koju krase stalaktiti i stalagmiti, a ukrasi koji spajaju visoke svodove s tlom slične na ogromne indijanske toteme. Posjeduje znanstveno-istraživačke, obrazovne, turističko-rekreativne i druge vrijednosti. Postoji urađen marketinški plan iskorištavanja pećine u komercijalne svrhe.
- **Izvor rijeke Dabar**na lokalitetu Dabarska pećina i svojim cjelokupnim tokom (3.800 m) rijeka Dabar je pitka i veoma bogata ribom te predstavlja poseban revir.
- **Dabarska pećina** nalazi se na izvoru rijeke Dabar, a čuvena je po činjenici da u njoj obitava čovječja ribica. Pećina posjeduje znanstvenu i rekreativnu namjenu.
- **Vodopad Bliha** - „Blihin skok”, nalazi se u mjestu Fajtovci udaljen 14km od grada. Lomi se niz stijenu visoku oko 64 metara, stvarajući prirodni fenomen. Vodopad ima znanstvenu i turističko-rekreativnu vrijednost.
- **Izvor Zdena** s kojeg se pitkom vodom napaja grad, a istovremeno je zaštićen kao spomenik prirode prema Zakonu o zaštiti prirode Federacije BiH.

Ostali evidentirani spomenici prirode (Grbića pećina, Pećina Suvaja, Kerkezova pećina, Jama Oko) na području Sanskog Mosta nisu znanstveno dovoljno istraženi, tako da se nije ni utvrdila adekvatna zaštita, uređenje i uključivanje u razvoj.

Termalna voda – Sanska banja Ilidža

Banja Ilidža u Sanskom Mostu je zadnjih godina postala jedna od najatraktivnijih turističkih destinacija na području BiH. Kako su izvori banje s 43 l/s izdašni i bogatiji od potrebne količine vode za banjsko-rekreativne svrhe, planirana je izgradnja punionice flaširane ilidžanske vode koja, po analizama austrijskog instituta, ima ljekovita svojstva i kao takva može biti puštena na tržište.

Vode Sanske Ilidže su blago alkalne termomineralne vode s mineralizacijom oko 2,5g/l, blagoradioaktivne sa Sr, Ba, Rb, Li i drugim korisnim mikrokomponentama. 2011. godine je privatizirana i trenutni vlasnik radi na proširenju kapaciteta i poboljšanju kvaliteta usluga. Za naredni period planirano je pokretanje pogona za flaširanje pitke i mineralne vode sa postojećeg izvora.

Blihin vodopad

Vodopad rijeke Blihe ima idealnu konfiguraciju za skoro sve sadržaje koji se vežu za turizam u okvirima eventualnog parka prirode: od ambijenta, ugostiteljstva, rekreacije pa do proizvodnje kao što je eko turizam. Nalazi se na 14 km od centra grada na regionalnom putu Sanski Most – Bosanska Krupa, i predstavlja prirodni pad rijeke Blihe sa stijene visine od 64 metra. Posebna pogodnost prirodnog parka vodopada Blihe je relativna blizina granice s R. Hrvatskom koja je preduvjet za bolju komunikaciju, tj. dolazak turista. Ovaj lokalitet može pružiti rekreaciju i odvijanje sporta tijekom cijele godine, što u ljetnjem periodu podrazumijeva sportove s loptom, jahanje na konjima po uređenim stazama, rekreacijsko šetanje, planinarenje, alpinizam, streljaštvo, itd. U zimskom periodu pruža velike mogućnosti za manje obime skijanja, sanjkanja, lova, cross-country trčanja itd.

Ribnjčarstvo i ribarstvo

Kako Sanski Most obiluje nezagađenim riječnim kapacitetima jasno je da postoje ogromni potencijali ribe, tako da Sanski Most predstavlja pravi mali raj za ljubitelje ribolova. U rijekama kojima gazduje Društvo sportskih ribolovaca «Sana» mogu se pronaći različite vrste ribe poput: mladice, potočne pastrmke, lipljena, mrena, klena, plotice, škobalja, deverike i štuke. Na izvoru rijeke Zdene izgrađen je i jedan pastrmski ribnjak koji nudi i ugostiteljske usluge. Veliki prostor sanske općine, rijeke i planinski masivi daju mogućnost uzgoja i razvoja raznovrsne divljači koja krstari slobodnim prostorima. Svakako tu je grmečki mrki medvjed, vuk, lisica, srna, ris, tetrijeb, zec i druge vrste divljači koje predstavljaju dobru okosnicu za unapređenje lovnog turizma.

3.5.2. Kulturno - povijesne vrijednosti

Na području općine Sanski Most Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika je proglasila 6 lokaliteta nacionalnim spomenicima:

- Memorijalni kompleks "Šušnjar" - graditeljska cjelina,
- Most u Starom Majdanu (Rimski most) – povijesni spomenik,
- Musalla sa grebljem u Kamengradu – graditeljska cjelina,
- Stari grad Kamengrad – povijesno područje,
- Zgrada II zasjedanja ZAVNOBIH-a - mjesto povijesnog spomenika.
- Zgrada stare željezničke stanice – historijska građevina

Važno je spomenuti da se u Sanskom Mostu pored spomenutih spomenika kulture nalazi i:

- Staro židovsko groblje na Šušnjaru,

- Zgrada Parohijskog doma u Ključkoj ulici koja je najstarija odgojno-obrazovna ustanova u regiji Bosanske krajine sačuvana u izvornom obliku. Njena gradnja je započeta u doba Austro-Ugarske, a iz tog doba ostale su sačuvane još Zurnića kuća, Bašića kuća, Delića kuća u Ključkoj ulici te zgrada Željeznice na autobusnoj stanici. Za potrebe izrade prvog prostornog plana općine Sanski Most (1987.god), izvršeno je istraživanje kulturno-povijesnih vrijednosti i ustanovljeno slijedeće stanje:

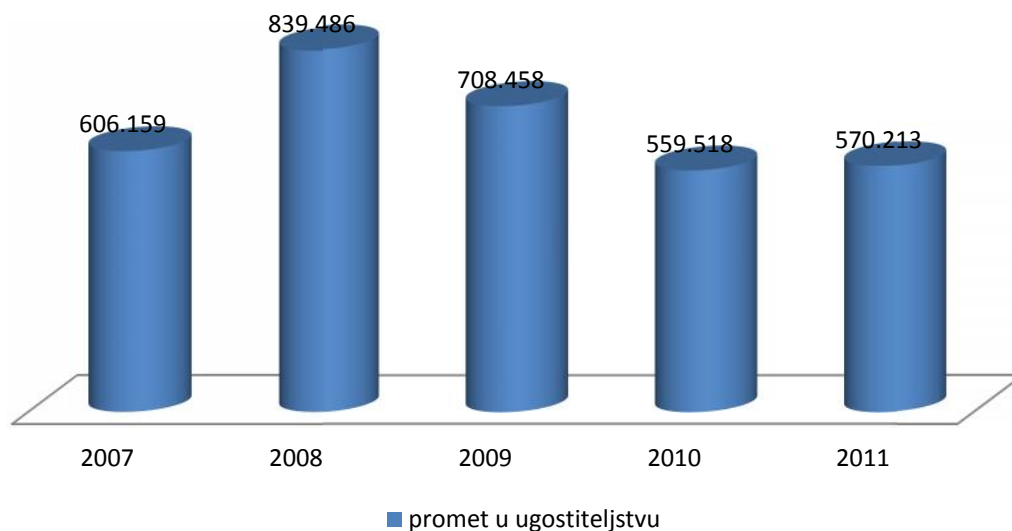
- 19 nalazišta prapovijesnog doba,
- 21 nalazište rimskog doba,
- 4 nalazišta srednjeg stoljeća (utvrda),
- 5 nekropola stećaka,
- 13 općih nalazišta srednjeg vijeka,
- 2 spomenika iz osmanskog perioda,
- 6 spomenika iz perioda austrougarske uprave,
- 51 spomenik i spomen obilježje iz NOR-a i revolucije,
- 1 urbana cjelina i prostor za tradicionalne manifestacije.

Ugostiteljstvo

U Sanskom Mostu je primjetno oživljavanje i razvoj ugostiteljstva koje u sprezi s turizmom nudi lepezu usluga koje bi mogle biti interesantne za domaće i strane turiste te razne turističke agencije i turoperatore. Na području Sanskog Mosta posluju četiri hotela te niz restorana i drugih ugostiteljskih objekata.

Prema podacima Turističke zajednice USK od 2008. – 2010. zabilježen je pad ukupnog prometa u ugostiteljstvu, da bi 2011. godine došlo do ponovnog povećanja prometa u ovom sektoru. U 2011. godini je ostvareno 570.213,00 KM, a najveći promet je ostvaren u restoranima – 218.987,00 KM, zatim hotelima – 210.585,00 KM, barovima 65.580,00 KM a u ostalim objektima 75.061,00 KM.

Tablica 9 Promet u ugostiteljstvu (KM)

Izvor: Turistička zajednica USK Bihać

3.6. Poljoprivredni potencijali i proizvodi

Od ukupno 76.565 ha zemljišta na području Sanskog Mosta 59,5% je u privatnom vlasništvu, s tim da 37.750 ha čini poljoprivredno zemljište, a 78,5% poljoprivrednog zemljišta je u privatnom vlasništvu. Od navedenih 37.750 ha poljoprivrednog zemljišta, 23.958 ha otpada na oranice i bašte, 7.068 ha na livade, pašnjaci 6071 ha i 653 ha na voćnjake. Ove površine predstavljaju dobru osnovu proizvodnju većih količina hrane koje mogu predstavljati važan faktor ekonomske i socijalne stabilnosti.

Tablica 10 Veličina i struktura zemljišta

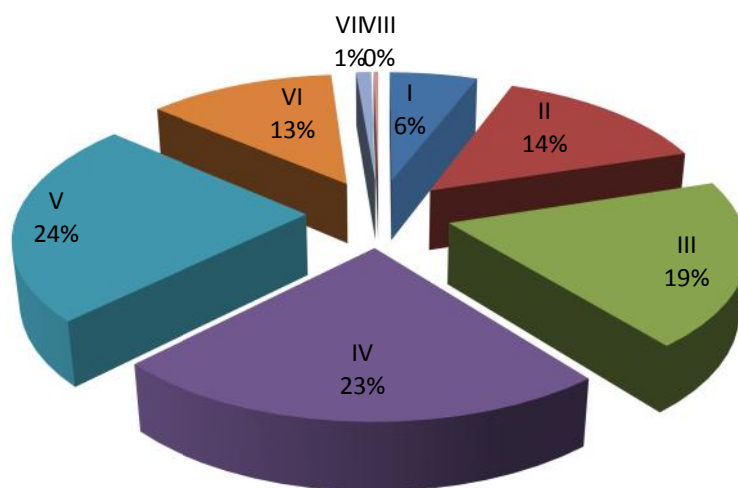
Kategorija zemljišta	Površina (ha)				
	Privatno	%	Javno	%	Ukupno
Oranice i vrtovi	20959	87,5	2999	12,5	23958
Voćnjaci	602	98,2	51	7,8	653
Vinogradi					
Livade	5237	74,1	1831	25,9	7068
Ukupno obradivo zemljište	26798	86,1	4431	13,9	31679
Pašnjaci	2831	46,7	3240	53,3	6071
Ribnjaci					
Ukupno poljoprivredno zemljište	29629	78,5	8121	21,5	37750
Šumsko tlo	15890	41,5	22471	58,5	38361
Neplodno tlo			454	100	454
Ukupno	45519	59,5	31046	40,5	76565

Izvor: Općinska služba za geodetske i imovinsko – pravne poslove

Prema vlasničkoj strukturi i veličini zemljišnih posjeda 147.739 parcela je u privatnom, a 24.438 u javnom vlasništvu, a većinu čine posjedi veličine do 1 ha. Prema bonitetnim klasama, najveći udio ima zemljište IV. i V. klase a najmanje VII. i VIII. klase – svega 1,3%. Ukupna površina šumskog zemljišta je 38.361 ha od čega 15.890 ha ili 41,5% u privatnom, a 22.471 ha ili 58,5% u državnom vlasništvu.

Graf 14 Struktura zemljišta po bonitetnim klasama

Struktura zemljišta po bonitetnim klasama

Izvor: Općinska služba za geodetske i imovinsko – pravne poslove

3.6.1. Stočarska proizvodnja

Obzirom na povoljne prirodne uvjete, zemljište, hidrografija, klimatske uvjete, kao i već stečeno iskustvo stanovništva u bavljenju stočarstvom, opravdana je orijentacija da se ovoj grani poljoprivrede posveti posebna pažnja.

Značajne površine pod livadama i pašnjacima uvjetovali su razvoj stočarstva na području Općine, kao primarne poljoprivredne proizvodnje. Ova proizvodnja ima posebnu ulogu kako sa stanovišta osiguravanja neophodnih proizvoda i ishrane stanovništva, tako i sa stanovišta tržišta.

Stočni fond je obnovljen i nalazi se kod individualnih poljoprivrednih proizvođača, pa stoga ova proizvodnja direktno zavisi od pravilnog usmjeravanja takvih proizvođača u daljem razvoju i inteziviranju proizvodnje, kao i prilika koje vladaju na tržištu. Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse u svom radu poseban značaj dala je osposobljavanju farmera s područja Sanskog Mosta putem organiziranih edukativnih predavanja. Ova predavanja se održavaju u kontinuitetu, često puta u suradnji sa stručnjacima iz obrazovnih i naučnih institucija.

Tablica 11 Brojno stanje stoke

Kategorija	2007	2008	2009	2010	2011
Goveda	5.962	6.081	5.821	5.971	6.090
Krave i steone junice	4.835	5.072	4.916	5.075	5.103
Ovce	15.621	14994	9.871	7.623	6.783
Ovce za priplod	12.653	12.142	7.403	5.564	5.019
Svinje	1.827	1.851	1.684	1.596	1.129
Krmače i supresne nazimice	1.474	565	252	258	203
Konji	82	75	50	39	35
Kobile i ždrebne omice	29	10	7	7	6
Perad (u hiljadu grla)	35122	35235	36117	36542	38473
Koke nosilice (u hiljadu grla)	21021	21567	19832	19945	19901
Koze	409	392	305	272	193
Kunići	0	0	0	0	0
Košnice pčela	6.253	7.429	7.823	7.891	7.921

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Fokus djelatnosti u okviru stočarske proizvodnje na području Sanskog Mosta je usmjeren ka uzgoju goveda, krava i steonih junica namijenjenih proizvodnji mesa i mlijeka, te pčelarska djelatnost i proizvodnja meda i srodnih proizvoda. Pored navedenog, značajan dio stočarske proizvodnje obuhvata i uzgoj ovaca namijenjenih proizvodnji mesa i vune.

U zadnje tri godine poljoprivredni proizvođači se odlučuju za vlastiti uzgoj priplodne stoke u cilju proširenja stočnog fonda ili uzgoja visokoproduktivnih grla, tako da je u 2011.godini proizvedeno 9.431.100 litara mlijeka, što je za 126.000 litara više u odnosu na 2010. Razvoj stočarske proizvodnje u našoj Općini iz godine u godinu kreće se u pozitivnom smjeru, što najbolje pokazuje podatak da je za 415 grla ostvaren novčani poticaj s razine resornih ministarstava, odnosno da ta ista grla služe za obnovu i proširenje stočnog fonda. U proteklom periodu zabilježen je porast proizvodnje tova bikova, usprkos činjenici neloyalne konkurencije s kojom se naši poljoprivrednici susreću od strane proizvođača u Republici Srpskoj i Srbiji, koji imaju daleko povoljnije uvjete za ovu vrstu proizvodnje (niža cijena goriva).

Tablica 12 Proizvodnja mlijeka, vune, jaja i meda

Kategorija	2007	2008	2009	2010	2011
Kravlje mlijeko (tis. litara)	9.137.100	9.586.500	9.258.900	9.305.100	9.431.100
Po muženoj kravi (litara)	2.100	2.100	2.100	2.100	2.100
Ovčje mlijeko (tis. litara)	483.975	464400	279810	202770	185220
Po muženoj ovci (litara)	45	45	45	45	45
Kozje mlijeko (tis. litara)	30150	28890	21690	28080	19980
Po muženoj kozi (litara)	90	90	90	135	135
Vuna (tona)	46,8	44,9	29,6	21	18,9
Po ovci (kg)	3	3	3	3	3
Jaja (tis. komada)	1.891.890	1.941.030	1.784.880	1.950.050	1.791.090
Po kokoši (komada)	90	90	90	90	90
Med (tona)	62,53	74,29	78,23	78,91	71,28
Po košnici (kg)	10	10	10	10	9

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Ovčarstvo- Pored činjenice da su uvjeti dobri, ovčarstvo kao grana stočarske proizvodnje bilježi blagi pad. Uzrok bi se mogao tražiti u nezainteresiranosti i needuciranosti poljoprivrednih proizvođača za ovom vrstom proizvodnje.

Peradarstvo- Peradarstvo nije dovoljno razvijeno. Trenutno je zastupljen uzgoj koka nosilja (tri farme) i tov pilića (tri farme), čiji je ukupni kapacitet oko 60 000 pilića na godišnjoj razini. Uspostavljanjem suvremene klaonice peradi u Trnovi stvorene su dobre pretpostavke za intenzivniji razvoj kako bi se maksimalno iskoristili kapaciteti klaonice i zadovoljilo tržište Općine, Kantona pa i šire. Kako postoje dobri preduvjeti potrebno je tražiti nova rješenja da se ova grana poljoprivrede podigne na što bolju i veću razinu.

3.6.2. Ratarsko – povrtlarska proizvodnja

U jesenjoj sjetvi 2011. godine zasijana je površina od 1.139 ha a u proljetnoj sjetvi 7.181 ha zemljišne površine. Ukupno je zasijano i obrađeno 8.320 ha što predstavlja 34,7% od raspoložive površine oranica (23.958 ha).

Ratarska proizvodnja nije razvijena u mjeri i opsegu koji dozvoljavaju zemljišno-klimatski uvjeti, kao i opće stanje na terenu, tj. velika nezaposlenost. Osnovne karakteristike ratarske proizvodnje je poluekstenzivan način proizvodnje i osrednji prinosi po jedinici površine. Uzroci ovog stanja prvenstveno su sljedeći:

- usitnjenost posjeda,
- nedostatak kvalitetnog sjemenskog materijala,
- neprovođenje adekvatnih agrotehničkih mjera (plodored, đubrenje, zaštita i dr.),
- skupe ulazne sirovine.

Što se tiče ratarske proizvodnje najviše površina se nalazi pod kukuruzom koji se koristi za ishranu stoke, bilo kao silaža ili u koncentratu. Kada je u pitanju proizvodnja ostalih žitarica one se isključivo koriste za potrebe domaćinstva i kao stočna hrana.

Ratarstvo je uglavnom usmjereno na proizvodnju kukuruza, pšenice, ječma, djetelina i travno-djetelinskih smjesa, jer su dosadašnja iskustva pokazala da su tu, s obzirom na zemljišno-klimatske uvjete, ostvareni najbolji prinosi. Primjenom suvremenih agrotehničkih mjera, moguće je povećati prinose i kod drugih kultura. Značajan problem predstavlja i nedostatak odgovarajućih poljoprivrednih mašina. Koliki je značaj poljoprivrede mehanizacije najbolji je primjer pojedinih udruženja koja su od Općinskih poticajnih sredstava i vlastitim sredstvima kupovali poljoprivredne strojeve za potrebe članova udruženja, a sve u cilju pojeftinjenja poljoprivrede proizvodnje.

Tablica 13 Ostvareni prinosi usjeva

Usjevi	2007			2008			2009			2010			2011		
	Požnjevena površina u ha	Prinos, tona		Požnjevena površina u ha	Prinos, tona		Požnjevena površina u ha	Prinos, tona		Požnjevena površina u ha	Prinos, tona		Požnjevena površina u ha	Prinos, tona	
		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha
Pšenica	550	1925	3,5	520	1820	3,5	500	1800	3,6	496	1389	2,8	438	1357	3,1
Raž	19	76	4	22	86	3,9	58	226	3,9	13	40	3,1	54	183	3,4
Ječam	335	1239	3,7	365	1387	3,8	350	1365	3,9	330	1056	3,2	199	517	2,6
Zob	200	640	3,2	210	651	3,1	200	680	3,4	200	500	2,5	208	644	3,1
Kukuruz – zrno	3050	21655	7,1	3080	23100	7,5	3150	22680	7,2	3165	20572	6,5	3150	23625	7,5
Soja	8	14	1,8	10	18	1,8	11	31	2,8	12	30	2,5	16	40	2,5
Krompir	1020	20502	20,1	1030	23793	23,1	950	23655	24,9	965	21037	21,8	970	21631	22,3
Mrkva	29	815	28,1	21	590	28,1	15	424	28,3	11	279	25,4	13	279	21,5
Crni luk	114	2223	19,5	115	2323	20,2	109	2299	21,1	100	1980	19,8	96	1372	14,3
Bijeli luk	57	581	10,2	58	4500	10,8	53	577	10,9	50	475	9,5	49	269	5,5
Grah – zrno	430	1075	2,5	440	1364	3,1	418	1337	3,2	405	1128	3,1	412	1037	2,6
Grašak – zrno	13	36	2,8	15	48	3,2	11	37	3,4	8	25	3,1	9	23	2,9
Kupus i kelj	115	3691	32,1	120	4020	33,5	128	4365	34,1	128	3597	28,1	135	2929	21,7
Rajčica	115	2323	20,2	120	2856	23,8	112	2654	23,7	105	2457	23,4	110	1914	17,4
Paprika zelena	125	3687	29,5	129	3315	25,7	130	3185	24,5	128	3097	24,2	127	2133	16,8
Krastavac	105	1627	15,5	107	1797	16,8	110	1892	17,2	95	1596	16,8	79	1200	15,2
Djetelina	135	472	3,5	158	553	3,5	161	563	3,5	158	569	3,6	90	288	3,2
Lucerka	102	326	3,2	125	400	3,2	132	449	3,4	132	449	3,4	83	257	3,1
Kukuruz za krmu	1140	40470	35,5	1160	41180	35,5	1200	46200	38,5	1215	44590	36,7	1220	52094	42,7
Stočna repa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mješav. mahunj. sa travama i žit.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Travno–djetelin. smjesa	101	252	2,5	120	420	3,5	122	439	3,6	125	2,9	362	86	240	2,8

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Povrtlarstvo- je unaprijeđeno, kako proizvodnja na otvorenom tako i u zatvorenom prostoru zahvaljujući primjeni novih tehnologija (primjena novih hibrida, sistema za navodnjavanje, zasjenjivanje, zaštita i dr.) , kao rezultat toga dobivaju se proizvodi vrhunske kvalitete.

Za ekspanziju ove proizvodnje su najzaslužniji udruženja poljoprivrednika «Povrtlar», Z.Z."Agri-San" , "Terra Sana" i općina Sanski Most koji su okupili veliki broj poljoprivrednih proizvođača i stručno ih educirali putem seminara i predavanja. Također, ova udruženja su pomogli u nabavci opreme i repromaterijala kroz poticaje u poljoprivredi ili putem povoljnih kredita.

Prema evidenciji Službe trenutno se proizvodnja povrća odvija u 130 plastenika dok se u 2011. godini proizvodnja odvijala u 120 plastenika (prosječna veličina jednog plastenika iznosi 150 m²), opseg proizvodnje se povećava zahvaljujući sigurnom plasmanu i profitabilnosti ove proizvodnje.

Od kultura koje su najviše zastupljene u plastenicima je proizvodnja rasada, proizvodnja paprike, rajčice, krastavca, luka, špinata i salate.

Od povrća koje se uzgaja na otvorenom polju najviše je zastupljen krumpir koji se proizvodi za potrebe domaćinstva i dijelom za tržište. Ova bi proizvodnja bila još veća i bolja, ali ograničenost tržišnog prostora i nepostojanje prerađivačkih kapaciteta ne dozvoljava njeno širenje.

Pčelarstvo - Pčelarstvo postaje posebno interesantna grana poljoprivrede. Velike površine poljoprivrednog i šumskog zemljišta daju mogućnost za formiranje farmi pčela. Pčelarstvo predstavlja profitabilnu granu privređivanja, posebno u okolnostima kada proizvodnja u sadašnjem obliku ne zadovoljava potrebe domaćeg tržišta, te se med uvozi najčešće iz susjednih zemalja. Sve je više pčelara koji pčelinja društva drže u suvremenim košnicama, koji nastoje da se stručno osposobe za pčelarenje, počevši od prihranjivanja, borbe protiv nepovoljnih klimatskih faktora, bolesti, štetočina i zaštite od trovanja. Na području Općine egzistira udruženje pčelara «SANA MED» koja okuplja oko 100 stalnih članova, na čiju je inicijativu u 2005. godini formirana Specijalizirana pčelarska zadruga «API MED». SPZ"API-MED" uz pomoć Općine uspjela je pokrenuti pogon za punjenje i pakovanje pčelarskih proizvoda. Ona je postala prepoznatljiva sa svojom paletom proizvoda koje distribuira u velike tržne centre u BiH. Godišnja proizvodnja meda je oko 100 tona, a na području općine egzistira 6 000 pčelinjih društava. U proteklim godinama intenzivno se radi na suzbijanju štete na pčelinjim farmama. Štete na farmama javljaju se iz više razloga:

- niske temperature tijekom zime,
- ostavljanje male količine hrane za prezimljavanje, ne prakticira se prihranjivanje
- uzimljanje slabih, odnosno nejakih društava,
- neadekvatno zdravstveno tretiranje pčelinjih društava i dr.

3.6.3. Voćarstvo

Postojeće stanje u voćarskoj proizvodnji nije zadovoljavajuće, s obzirom na površine pod voćem, brojem stabala i prinosima, nerevitalizacijom starih voćnjaka kao i mjerama zaštite koja se provode u voćnjacima.

U odnosu na ostvarenu ukupnu proizvodnju i kvalitetu, stanje nije zadovoljavajuće. Veliki broj stabala je u lošem stanju zbog slabe ili često nikakve primjene neophodnih mjera zaštite u cilju sprječavanja pojave bolesti i štetočina. Problemi u voćarskoj proizvodnji vezani su i za nedostatak znanja i mali angažman u provedbi agrotehničkih mjera na sanaciji postojećih, kao i u podizanju novih zasada. Prioritet je sanirati voćne zasade, kao i izmjena voćnog sortimenta u pravcu intenzivne proizvodnje gustog nasada.

Tablica 14 Ostvareni prinosi voća

Usjevi	2008.			2009.			2010.			2011.		
	Broj rodni stabala	Prinos		Broj rodni stabala	Prinos		Broj rodni stabala	Prinos		Broj rodni stabala	Prinos	
		Ukupno tona	kg po stablu		Ukupno tona	kg po stablu		Ukupno tona	kg po stablu		Ukupno tona	kg po stablu
Trešnje	6025	49	8,2	6121	53	8,7	6151	52	8,4	6156	142	23,1
Višnje	4720	26	5,5	4732	28	5,9	4820	24	5,1	4826	102	21,2
Kajsije	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jabuke	23501	427	18,2	23501	505	21,5	23121	589	25,5	23124	575	24,9
Kruške	2412	45	18,8	2425	49	20,3	2531	44	17,6	2547	47	18,5
Dunje	607	6	10,8	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Šljive	124798	1809	14,5	124798	2259	18,1	123215	1897	15,4	123217	3721	30,2
Breskve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Orasi	6052	50	8,3	6052	58	9,7	6059	50	8,3	6062	62	10,3

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

U zadnjih pet godina zasnovano je 40 novih voćnih plantaža od 0,2-2,0 ha površine čija ukupna površina ovih plantaža iznosi 40 ha. Povećane su površine pod bobičastim voćem, prvenstveno malinom, za 5,5 ha ove voćne vrste.

Voćari su organizirani preko udruženja "Zelenika" i voćarske zadruge "Sana-Fruit" i očekuje se ekspanzija ovog vida proizvodnje. Udruženje je nedavno instaliralo meteorološku stanicu za praćenje klimatskih parametara (temperatura zraka i tla, vlažnost zraka i tla) koji pogoduju nastanku određenih bolesti na voćnjacima, ratarskim i povrtlarskim kulturama. Instaliranjem ove stanice omogućiti će poljoprivrednim proizvođačima da pravovremeno izvrše tretiranje i zaštite svoje usjeve (kulture) od napada insekata i bolesti.

Iz ove analize može se zaključiti da općina Sanski Most raspolaže povoljnim prirodnim i kvalitetnim ljudskim resursima koje svakako treba iskoristiti. Tržišnu poljoprivrednu proizvodnju na području općine Sanski Most moguće je ostvariti u proizvodnji mlijeka, mesa, jaja, meda, povrća, voća i ratarskih kultura.

U razvoju poljoprivredne proizvodnje vrlo veliku ulogu imaju organizatori proizvodnje odnosno udruženja proizvođača i zadruge, te im se u razvojnoj strategiji mora obezbijediti značaj i dodatno investirati u njih. U tom smislu od resornih entitetskih i kantonalnih ministarstava i

Općine očekuju se kontinuitet i unaprijeđenje poticajnih mjera i zaštita domaće proizvodnje trajnijeg karaktera, a to se prije svega odnosi na:

- povoljnije uvjete kreditiranja investicija i proizvodnje, a naročito nabavka stoke i mehanizacije,
- regresiranje nafte – subvencija za pogonsko gorivo za mehanizaciju
- premije za mlijeko, stočnog podmlatka i dr.,
- zaštitne mjere-carine-prelevmani,
- PDV-smanjiti jedinstvenu stopu za repromaterijal u poljoprivrednoj proizvodnji,
- organiziranje izložbi i sajмова i dr.

Općina Sanski Most je donijela Program gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u vlasništvu države na području općine Sanski Most , u tijeku suaktivnosti s ciljem davanja zemljišta u zakup našim poljoprivrednim proizvođačima, u cilju povećanja obradivih površina na području Općine.

Da bi se što više intenzivirala poljoprivredna proizvodnja i učinila profitabilnijom granom proizvodnje, u budućem periodu neophodno je nastaviti modernizaciju proizvodnje kroz postavljanje demonstracijskih ogleda i uvođenje novih tehnologija. Općina organizira manifestacije Dani poljoprivrede, Dani meda, Kupujmo domaće, a sve u cilju da naši proizvođači pokažu našem stanovništvu svoje proizvode koji su odličnog kvaliteta i konkurentni na domaćem i inozemnom tržištu, kao i u cilju promoviranja poljoprivrede općine Sanski Most, te povećanju konkurentnosti istih.

ZAKLJUČCI

- Ekonomija uslužno orijentirana – 31,5 % trgovina, 23,6% ugostiteljstvo
- 572 pravnih lica (9 javnih poduzeća) i 792 obrta
- Od 2007. do danas veći broj novootvorenih u odnosu na zatvorena poduzeća
- Prosječna plaća 695 KM – 125 KM manje od prosjeka FBiH (u proteklih 5 godina u konstantnom porastu)
- Najviša plaća u oblasti transporta, komunikacija i elektro-distribuciji, a najniže u ugostiteljstvu i građevinarstvu.
- Veći izvoz od uvoza za oko 4.000.000 KM u 2011., konstantan porast opsega vanjskotrgovinske razmjene
- Uvoz u konstantnom padu
- Oko 850.000,00 KM investirano od strane Općine Sanski Most u poduzetničku infrastrukturu u periodu 2007. – 2011.
- Oko 22.000.000,00 KM direktnih investicija u periodu 2007. – 2011. (investicije iznad 100.000,00 KM godišnje)
- Konstantno povećanje broja turista, najviše iz Slovenije, Hrvatske, Njemačke, Nizozemske i Skandinavije
- Formiran TIC (turistički info – centar) u okviru LAG-a “Una – Sana” kroz projekt prekogranične suradnje s 4 općine u RH.
- Preduvjeti za razvoj kulturno – povijesnog i avanturističkog turizma

- Od 2008. godine pad prometa u ugostiteljstvu
- 37.750 ha poljoprivrednog zemljišta – 78,5% u privatnom vlasništvu
- Stočarstvo – krave, junice, ovce, koze, mlijeko, perad, koke nosilje, pčelarstvo
- Ratarstvo i povrtlarstvo – pšenica, raž, ječam, zob, kukuruz, soja, krumpir, mrkva, luk, grah, grašak, paprika, rajčica, kupus, krastavac, djetelina, lucerka
- Voćarstvo – trešnja, višnja, jabuka, kruška, šljiva, orah, malina
- Nema izraženog opadanja u prinosima i opsegu proizvodnje
- Proizvodnja mlijeka u konstantnom porastu
- Proizvodnja sirovine i poluproizvoda, nedostatak proizvodnih kapaciteta za preradu i pakiranje.
- Značajna investiciona ulaganja od strane dijaspore.

4. PREGLED STANJA I KRETANJA NA TRŽIŠTU RADA

4.1. Zaposleni (broj, spolna, obrazovna i starosna struktura, udio u javnom i privatnom sektoru, po granama, prema veličini poduzeća)

U 2011. godini na području Sanskog Mosta bilo je ukupno 5.482 zaposlenih osoba, što predstavlja 16,05% od ukupnog broja radno aktivnog stanovništva, čime je prekinut negativni trend u padu broja zaposlenih koji je evidentan od 2008. godine (od početka globalne ekonomske krize) kad je broj zaposlenih iznosio 5.899 što je bila i najveća stopa u posljednjih 5 godina. Pomenuta stopa u praksi je zanatno veća zbog rada na crno i sive ekonomije koja nije uvrštena u ukupnu stopu zaposlenosti, a i ukupni broj stanovnika je znatno manji (procjenjuje se na oko 40.000 stalno naseljenih lica).

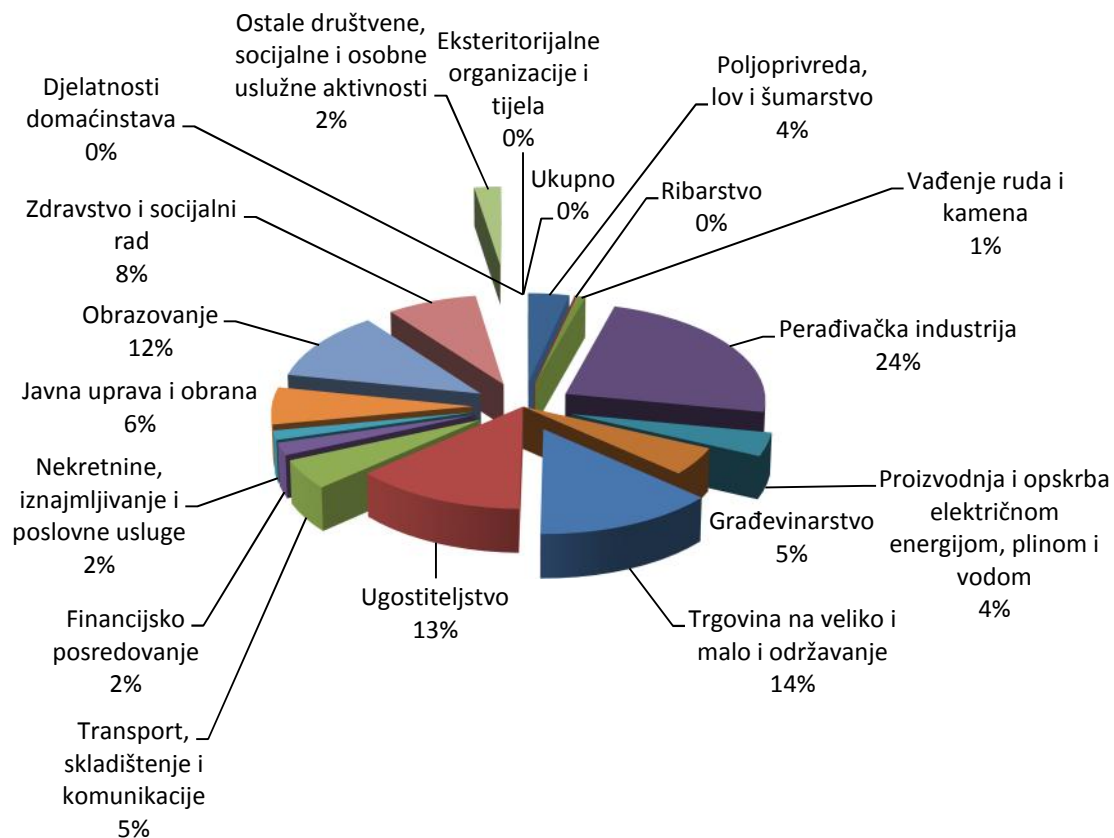
Prema spolnoj strukturi zaposlenih većinu od 69,57% čine muškarci, s tim da je u posljednjih 5 godina registriran trend smanjenja postotka zaposlenih muškaraca u korist žena – od 71,00% u 2007. godini preko 70,47% u 2010. godini pa sve do navedenih 69,57% u 2011.

Klasificirano prema djelatnostima najveći broj zaposlenih osoba je u prerađivačkoj industriji (24%), trgovini na veliko i malo i održavanju (14%), ugostiteljstvu (13%), obrazovanju (12%), zdravstvu i socijalnom radu (8%), javnoj upravi (6%), te građevinarstvu, transportu i skladištenju (po 5%)

VRSTA GOSPODARSKE/ PRIVREDNE DJELATNOSTI	2007			2008			2009			2010			2011		
	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	140	38	178	140	38	178	140	38	178	132	46	178	145	48	193
Ribarstvo	5	0	5	5	0	5	5	0	5	5	0	5	5	0	5
Va enje ruda i kamena	36	5	41	36	5	41	36	5	41	36	5	41	36	5	41
Pera iva ka industrija	1342	201	1543	1418	201	1619	1318	182	1500	1102	177	1279	1118	182	1300
Proizvodnja i opskrba elektri nom energijom, plinom i vodom	155	60	215	155	60	215	155	60	215	148	57	205	155	60	215
Gra evinarstvo	381	29	410	340	29	369	250	19	269	247	19	266	237	19	256
Trgovina na veliko i malo i održavanje	365	296	661	415	327	742	415	327	742	411	320	731	415	338	753
Ugostiteljstvo	413	274	687	448	274	722	448	274	722	475	241	716	448	274	722
Transport, skladištenje i komunikacije	208	63	271	208	63	271	208	63	271	208	63	271	208	63	271
Financijsko posredovanje	54	61	115	54	61	115	54	61	115	54	61	115	54	61	115
Nekretnine, iznajmljivanje i poslovne usluge	65	20	85	65	20	85	65	20	85	65	20	85	65	20	85
Javna uprava i obrana	211	110	321	221	119	340	221	119	340	213	112	325	221	119	340
Obrazovanje	402	231	633	405	232	637	405	232	637	398	229	627	405	232	637
Zdravstvo i socijalni rad	234	189	423	236	189	425	236	189	425	227	183	410	236	189	425
Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti	77	58	135	77	58	135	71	58	129	77	58	135	77	58	135
Djelatnosti doma instava	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Eksteritorijalne organizacije i tijela	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ukupno	4088	1635	5723	4223	1676	5899	4027	1647	5674	3798	1591	5389	3825	1668	5493

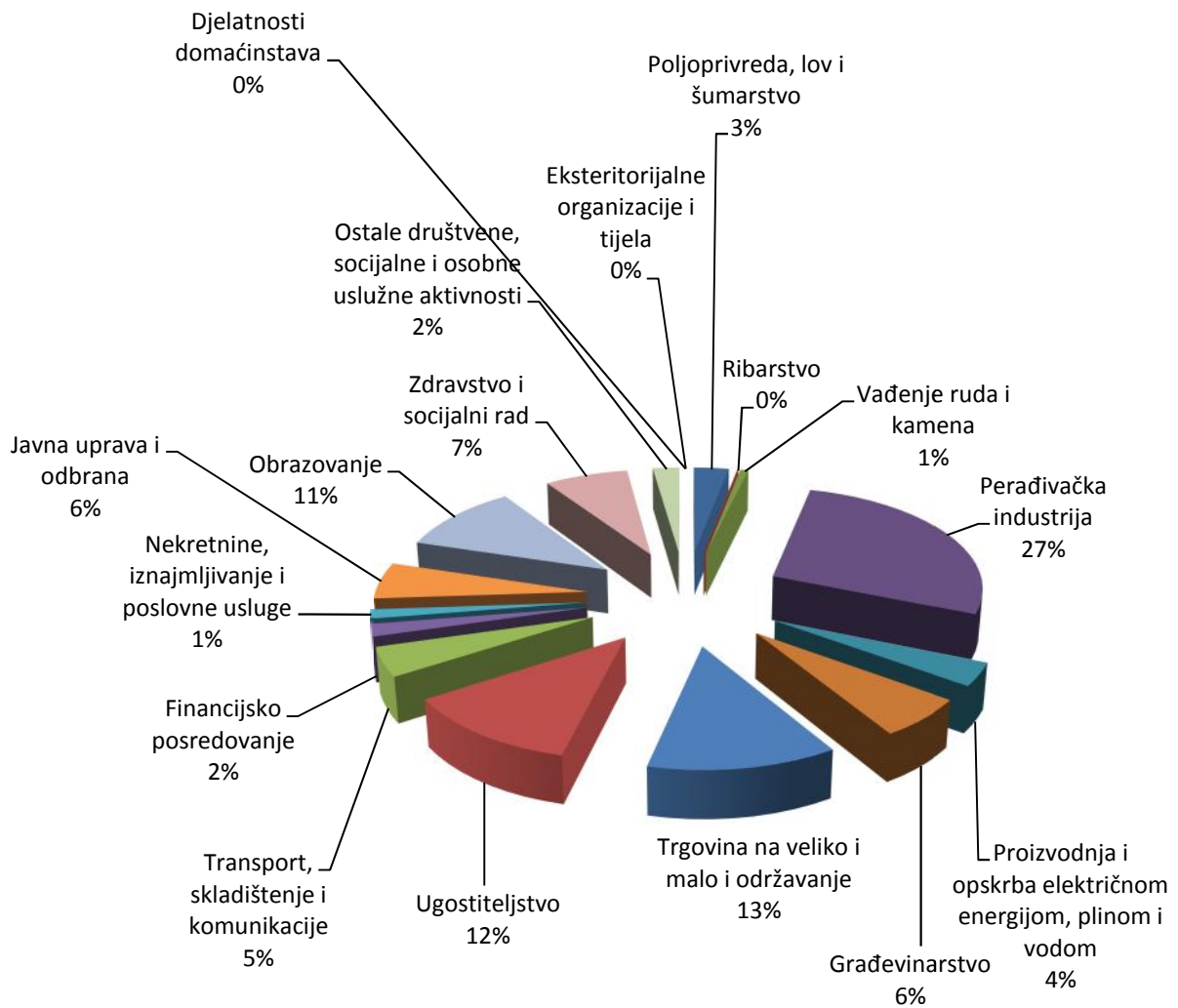
Graf 15 Broj zaposlenih - klasificirani po djelatnostima 2011

Izvor: Razvojna agencija USK Bihać, Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

U usporedbi s 2008. godinom kad je u proteklih 5 godina bio najveći broj zaposlenih, odnosno prije ekonomske krize, u 2011. godini smanjen je udio u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu koji su najviše i bili na udaru krize, a povećan je udio u ugostiteljstvu, trgovini i obrazovanju.

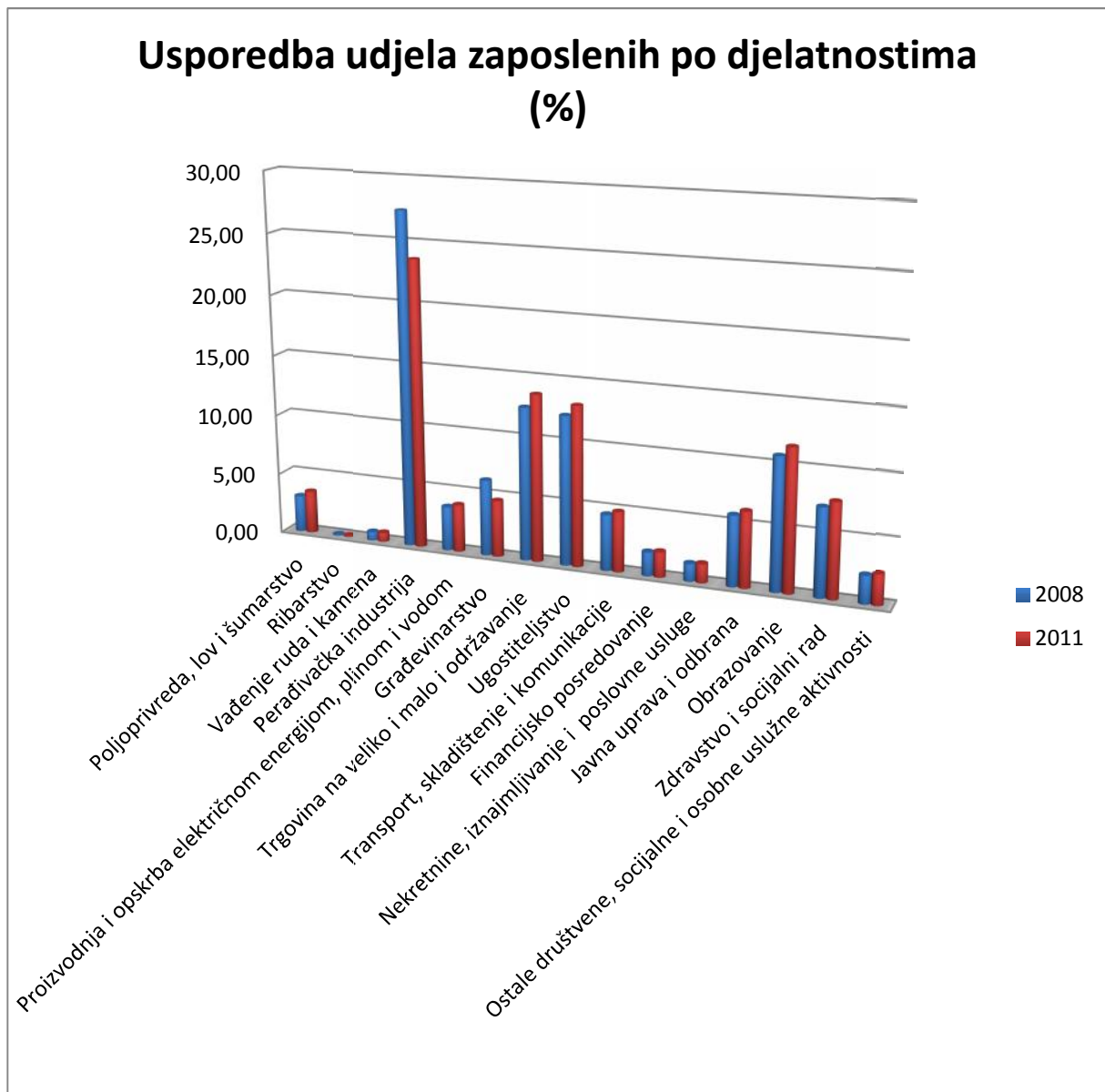
Graf 16 Broj zaposlenih - klasificirani po djelatnostima 2008.

Izvor: Razvojna agencija USK Bihać, Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Graf 17 Odnos udjela zaposlenih po djelatnostima 2008. – 2011.

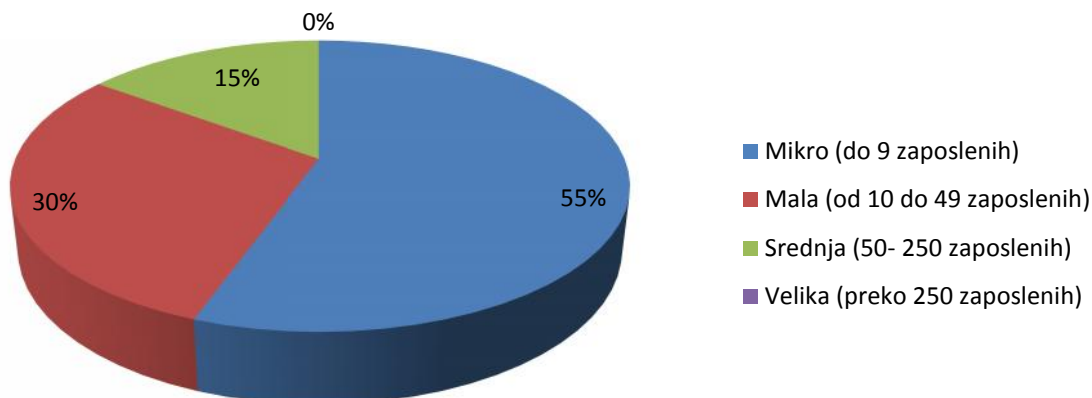

Izvor: Razvojna agencija USK Bihać, Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Prema veličini poduzeća, najveći dio – 55% su zaposleni u mikropoduzećima (samostalni obrtnici i poduzetnici), 30% su zaposleni u malim, a ostatak od 10% čine zaposleni u srednjim poduzećima. Velikih poduzeća s 250 i više zaposlenih nema registriranih u Sanskom Mostu, odnosno struktura privrede je više poduzetnički i obrtnički orijentirana.

Graf 18 Broj registriranih zaposlenih prema veličini poduzeća

Broj registriranih zaposlenih u poduzećima – klasificirano po veličini poduzeća 2011.

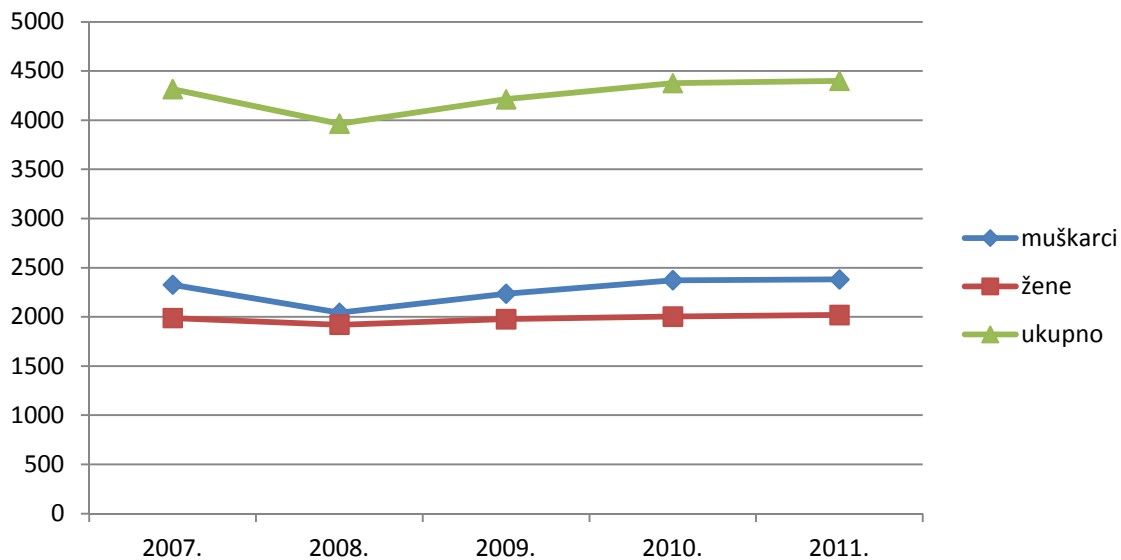
Izvor: Razvojna agencija USK Bihać

4.2. Nezaposleni (broj, spolna, obrazovna i starosna struktura, dužina čekanja)

Prema službenim podacima, u 2011. godini na području Sanskog Mosta bilo je registrirano 4.400 nezaposlenih osoba, što predstavlja 12,88% od ukupnog broja radno aktivnog stanovništva, čime je nastavljen negativan trend od 2008. godine u povećanju broja nezaposlenih kad je bilo registrirano 3.965 nezaposlenih. I ovaj trend, zajedno s određenim migracijskim i kretanjima na području privrede, u određenoj mjeri se poklapa s dolaskom ekonomske krize u BiH koja se najviše odrazila na gubitak postojećih i smanjenje otvaranja novih radnih mjesta.

Prema spolnoj strukturi veći broj nezaposlenih čine muškarci 54,11% i ovaj postotak je od 2008. godine, kad je broj nezaposlenih bio najmanji u proteklih 5 godina, u konstantnom porastu.

Graf 19 Trend kretanja broja nezaposlenih 2007. – 2011.

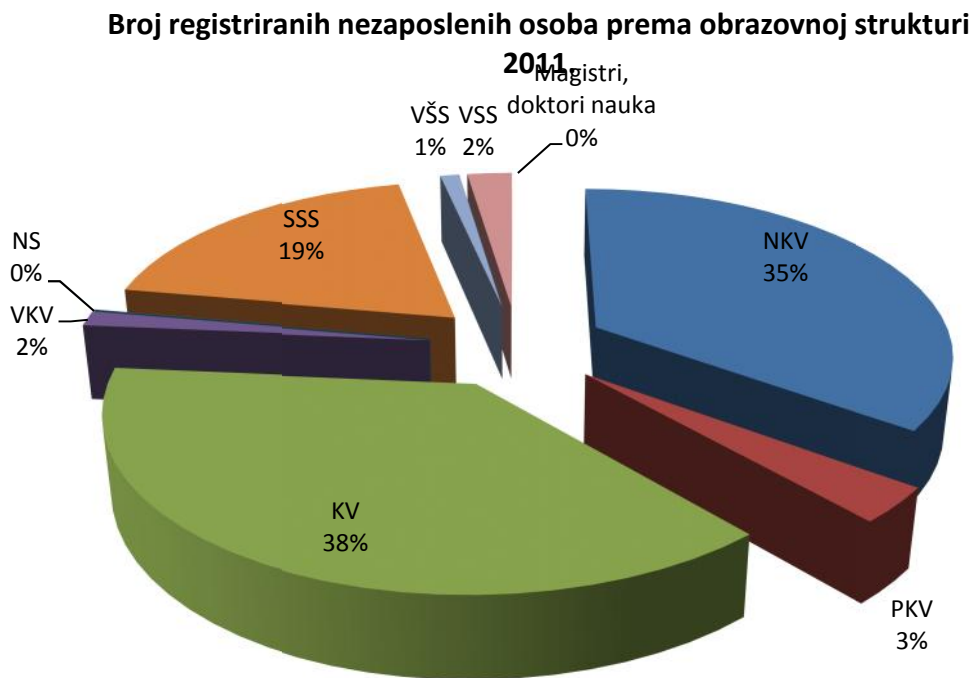
Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje Sarajevo, Biro rada Sanski Most

Prema obrazovnoj i starosnoj strukturi najveći broj nezaposlenih su kvalificirana i nekvalificirana, te osobe sa srednjom stručnom spremom, uglavnom mladi 18 – 24 godine starosti i teško zapošljive kategorije 50 – 60 godina starosti, koji zajedno participiraju s ukupno 18,31% nezaposlenih (ukupno 1.406 osoba). Ove brojke potkrepljuju činjenicu da je sistem obrazovanja u disproporciji s realnim potrebama tržišta rada, a drugu grupu čine osobe koja su do rata u BiH bili zaposleni u velikim privrednim gigantima koji su uništeni ili neuspješno privatizirani i skoro 20 godina su nezaposleni i samim tim tehnički, obrazovno i operativno zastarjeli i prevaziđeni, i kao takvi nekonkurentni na trenutnom tržištu rada s malim šansama za novim zaposlenjem.

Posebno je prisutan trend povećanja broja nezaposlenih s visokom stručnom spremom koji se u proteklih 5 godina povećao sa 26 na 105 nezaposlenih osoba. Uzrok ovom trendu je povećana produkcija kadrova na privatnim visokoškolskim ustanovama čime se otvara mogućnost široj grupi mladih za dodatno stručno usavršavanje u smislu većoj dostupnosti u odnosu na mjesto stanovanja i mogućnosti učenja na daljinu (Distance learning). S druge strane i visokoškolsko obrazovanje, kao i srednje obrazovanje neusklađeno je s potrebama tržišta rada. Pored njih i osoba sa srednjom stručnom spremom gdje je evidentan trend povećanja nezaposlenosti, ostale kategorije bilježe konstantu po pitanju brojnosti u proteklom periodu.

U okviru starosne strukture, nezaposlenih osoba starosti 15 – 18 godina 2007. godine je bilo 291 a 2011. godine 214 što pokazuje lagani trend opadanja (uz povećanje broja učenika u srednjim školama), dok s druge strane kod najstarije kategorije – 65 i više godina bilježi se stalan porast broja nezaposlenih od 97 osoba 2007. godine do 145 osoba u 2011., čime je problem teško zapošljivih kategorija postao jedan od akutnih na području Sanskog Mosta. U ovoj kategoriji uglavnom se radi o osobama kojima nedostaje nekoliko godina radnog iskustva do odlaska u mirovinu, ali su i poslodavcima neatraktivni i nepouzdati u smislu pravovremenog i efikasnog obavljanja obaveza u suvremenim uvjetima tržišnog poslovanja. U ostalim starosnim kategorijama nema većih odstupanja u smanjenju ili povećanju broja nezaposlenih od 2007. godine do danas.

Graf 20 Odnos ukupno nezaposlenih prema obrazovnoj strukturi (2011.)

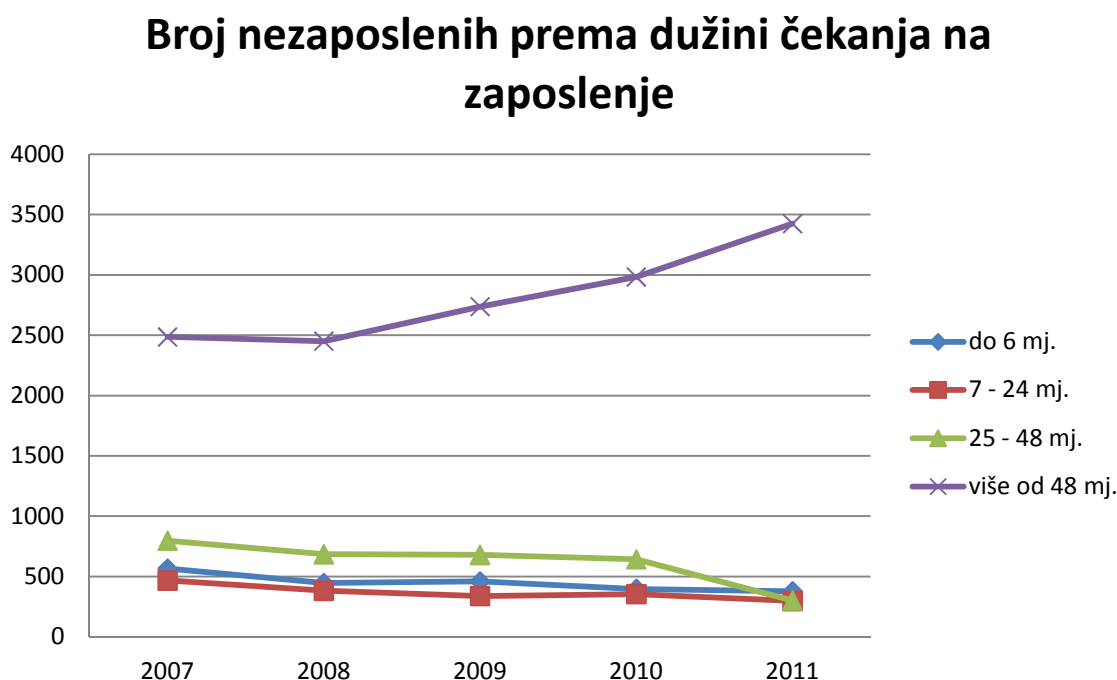

Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje Sarajevo, Biro rada Sanski Most

Prema dužini čekanja na zaposlenje najveći broj nezaposlenih u 2011. godini, njih 77,82%, su osobe koje na zaposlenje čekaju duže od 48 mjeseci – dugoročno nezaposleni. U ovu grupu uglavnom spadaju teško zapošljive kategorije – starije osobe s radnim iskustvom u velikim industrijskim kombinatima iz perioda socijalizma, čije su vještine većim dijelom prevaziđene za rad u suvremenim uvjetima tržišne ekonomije.

U proteklih 5 godina, od 2007. do danas ova kategorija bilježi konstantan porast, dok s druge strane broj osoba koje su nezaposlene 6 mjeseci i kraće, u istom periodu konstantno opada. Unatoč povećanju broja nezaposlenih na području općine 2007. godine bilo je registrirano 566 osoba koje su bile nezaposlene 6 mjeseci i manje (13,11% od ukupnog broja) dok je 2011. godine ova brojka svedena na 378 osoba odnosno 8,59% ukupno nezaposlenih. Kao i u prethodnim kategorijama i u ovoj prema spolnoj strukturi nezatnu većinu čine muškarci u odnosu na žene. Najznačajniji pad u broju nezaposlenih u proteklih 5 godina je zabilježen u kategoriji osoba koje su nezaposlene poslije 2 – 4 godine gdje je došlo do smanjenja sa 797 osoba 2007. godine (2006. godine bilo čak 851 registrirano) na 301 u 2011. godini što se može opravdati otvaranjem novih subjekata u oblasti prerađivačke industrije i značajnim iskorištavanjem poticajnih sredstava viših razina vlasti namijenjenih zaposlenju.

Graf 21 Trend broja nezaposlenih prema dužini čekanja na zaposlenje

Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje Sarajevo, Biro rada Sanski Most

4.3. Penzioneri/umirovljenici (broj, spolna struktura, struktura po vrsti penzije/mirovine)

U proteklih pet godina na području općine Sanski Most evidentan je konstantan pad broja umirovljenika u prosjeku za 50,6 godišnje. Prošle godine je registrirano 2.436 penzionera, a najviše njih – 1.220 prima obiteljsku mirovinu čiji je prosjek za 2011. godinu iznosio 295 KM. Starosnu mirovinu prima 769 korisnika čiji je prosječni iznos 328 KM, a invalidsku prima 447 umirovljenika s prosjekom od 285 KM. Odnos broja umirovljenika i broja zaposlenih je 1:2,25.

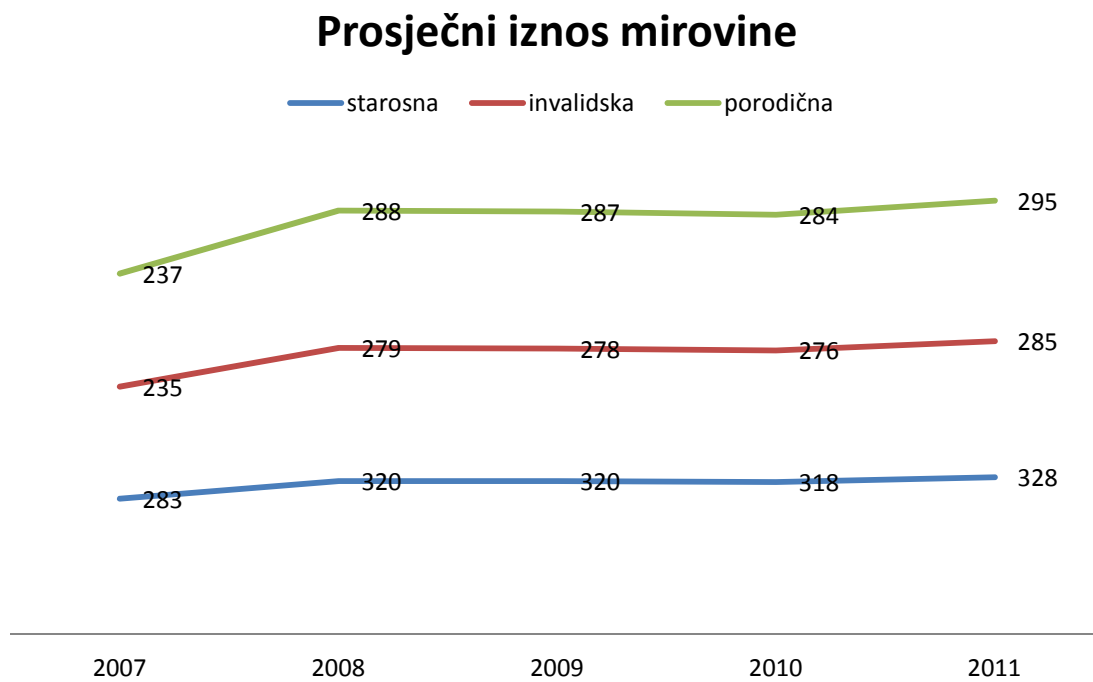
Najniže mirovine su zabilježene 2007. godine, a već naredne 2008. je došlo do povećanja u prosječnom iznosu od 37 KM za starosnu, 44 KM za invalidsku i 51 KM za obiteljsku mirovinu i ta razina primanja je ostala skoro nepromijenjena sve do 2011. godine (do 2011. povećane 6-8 KM).

Graf 22 Trend kretanja ukupnog broja umirovljenika

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja Sarajevo

Graf 23 Kretanje iznosa mirovina prema kategorijama

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja Sarajevo

ZAKLJUČCI

- Zaposleno 5.482 osoba, od 2010. prisutno povećanje broja zaposlenih
- U posljednjih 5 godina prisutan trend povećanja broja zaposlenih žena
- 55% zaposleno u okviru samostalnih poduzeća i obrta, 30% u malim, a 15% zaposleno u srednjim poduzećima
- Nema velikih poduzeća (preko 250 zaposlenih)
- Smanjenje broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu
- Povećanje broja zaposlenih u trgovini, ugostiteljstvu i poljoprivredi
- 4.400 nezaposlenih, najveći broj nezaposlenih osoba starosti 18 – 24 god. i 50 – 60 god. (teško zapošljive kategorije)
- Povećanje broja nezaposlenih sa VSS (2007. – 26; 2011. – 105 lica)
- Konstantan pad broja nezaposlenih osoba starosti 15-18 godina, a s druge strane konstantan porast broja nezaposlenih osoba starosti preko 65 godina.
- 77,82% od ukupnog broja nezaposleno preko 48 mjeseci – dugoročno nezaposleni
- Kvalifikaciona struktura radne snage neujednačena sa potrebama lokalnog tržišta rada
- Neiskorištene mogućnosti poslovne dijaspore u pogledu podrške programima unaprijeđenja kvalifikacione strukture radne snage, kroz realizaciju stranih investicija.
- Većina osoba koje ostanu bez posla ubrzo pronađu drugo zaposlenje.
- Konstantan pad broja umirovljenika – 50,6 godišnje u proteklih 5 godina (2.436 u 2011.)
- Odnos umirovljenika i zaposlenih 1:2,25
- Visina mirovine od 2008. nepromijenjena – obiteljska 295 KM, invalidska 285 KM, 328 KM starosna (prosjek)

5. PREGLED STANJA I KRETANJA U OBLASTI DRUŠTVENOG RAZVOJA

5.1. Obrazovanje

Na području općine Sanski Most djeluje ukupno 11 obrazovnih institucija – 1 dječji vrtić, 7 osnovnih i 3 srednje škole. U školskoj 2011./2012. godini ove institucije pohađalo je ukupno 4.526 polaznika.

Predškolsko obrazovanje se odvija u okviru JU Dječji vrtić "Krajiška radost" u koji je u 2011. godini bilo upisano 167 djece što je neznatno odstupanje od petogodišnjeg prosjeka (u periodu 2007. – 2011. prosječno upisano 166,2 djece). Nastava se odvija u 8 učionica, a stručni nadzor i edukativno-obrazovni dio vodi 15 zaposlenica. U posljednjih pet godina najveći broj djece – 180, je bilo upisano 2008. godine i do 2010. je bio prisutan trend smanjenja broja polaznika kad je bilo evidentirano njih 150. 2011. godine dolazi do povećanja koji se zadržava na razini petogodišnjeg prosjeka.

Nastavu u osnovnim školama izvodi 79 nastavnika u razrednoj i 133 nastavnika u predmetnoj nastavi (ukupno 212 nastavnika), a u srednjim školama nastavu izvodi ukupno 122 nastavnika, čime je omjer nastavnika i učenika u osnovnim školama 1:14, a u srednjim školama isti odnos je u omjeru 1:12.

Tablica 15 Broj učenika i nastavnog osoblja

	Naziv ustanove	Broj područnih škola	Broj učenika						Broj nastavnog osoblja
			2010./11.			2011./12.			2011./12.
			M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	ukupno
1.	Osnovne škole	14	1645	1512	3157	1536	1405	2941	212
2.	Srednje škole	-	670	572	1242	766	651	1417	117
3.	Dječiji vrtići	-	83	67	150	105	62	167	15

Općinska služba za opću upravu i društvene djelatnosti

Iz gore navedenih podataka primjećuje se blagi trend opadanja ukupnog broja učenika osnovnih škola što se direktno može povezati s migracijskim trendom iz 2008. i 2009. kad je zabilježena najveća stopa emigracija u posljednjih 5 godina. S druge strane primjetno je određeno povećanje ukupnog broja učenika u srednjim školama, a ono se najprije može povezati s povećanjem broja učenika koji su završili osnovnu školu prema devetogodišnjem planu i programu, i povećanim interesom učenika iz susjednih općina za školovanjem u Sanskom Mostu. Naime, u Sanskom Mostu za razliku od nekih susjednih općina (Ključ i Bosanska Krupa) postoje strukovna usmjerenja, što se posebno odnosi na Srednju poljoprivrednu školu "Sanus futurum" u Sanskom Mostu koja raspolaže s vrhunskim tehničkim i smještajnim kapacitetima (internatski smještaj od 72 kreveta) čime se dodatno budi interes kod djece s područja cijelog kantona da strukovno obrazovanje nastave upravo u Sanskom Mostu. U prilog navedenom svjedoči i trenutno stanje, kapaciteti škole su popunjeni, a trenutno je upisano 250 učenika u 11 odjeljenja, od čega 165 (66%) muških i 85 (34%) ženskih.

Po pitanju materijalne podrške u sektoru obrazovanja Općina Sanski Most redovno putem općinskog budžeta izdvaja sredstva za stipendiranje studenata s područja općine te u tu svrhu izdvaja sredstva u prosjeku od 70.500,00 KM godišnje za period od posljednje tri godine. Pored navedenog iznosa, od prošle školske godine Općina Sanski Most izdvaja i dodatnih 10.000,00 KM za jednokratnu novčanu pomoć studentima koji ne ispune uvjete za redovno stipendiranje. Za 2011./12. akademsku godinu Općina Sanski Most je odobrila sredstva za stipendiranje 85 redovnih studenata od kojih je 32 (37,65%) muškaraca i 53 (62,35%) žena u ukupnom iznosu od 70.000,00 KM.

5.2. Kultura i sport

Po pitanju kulture Sanski Most spada u gradove srednje veličine u naseobinskom sistemu BiH pa bi s obzirom na svoju veličinu i značaj trebao zadovoljiti određene zahtjeve u pogledu objekata društvenog standarda i razina usluga koje osiguravaju sadržaji slobodnog vremena gravitirajućem stanovništvu. Općina Sanski Most kao grad ne posjeduje kazalište, a u općini djeluje amatersko kazalište "Theatar art" koje je radom steklo popularnost izvan Sanskog Mosta, a svoje predstave i probe održava u starom Društvenom domu u centru grada u sali kapaciteta 200 mjesta. Urbanističkim planom na lokaciji Društvenog doma predviđena je izgradnja Kulturnog centra. 2008. godine obnovljena je stara kino dvorana, te je obnovom pretvorena u suvremeni multimedijalni centar kapaciteta 75 mjesta, predviđena je izgradnja novih kino dvorana u zonama Centra I i Centra II nešto većih kapaciteta i površine 480-600m².

Od institucija koje se bave implementacijom kulturnih projekata važno je spomenuti:

- Obnovljenu Gradsku biblioteku ,
- JU "Kult Media",
- Bošnjačka zajednica kulture "Preporod",
- Kulturno-umjetničko društvo "Sanski Biseri",
- Amatersko kazalište "Teatar art",
- NVO "Mejrem".

Pored gore navedenih, potrebno je spomenuti Udruženje žena "Pobriježje" koje svojim aktivnostima unapređuje socijalnu interakciju žena u ruralnim područjima i promovira kulturno naslijeđe lokalne zajednice kroz programe i aktivnosti očuvanja autentičnih zanata svojstvenih ženama, promociju lokalne kuhinje i običaja, te zaštitu elemenata materijalne kulture kroz izložbe i radionice.

Prema podacima iz Sportskog saveza, na prostoru općine Sanski Most djeluju ukupno 32 sportska kolektiva, i JP "Gradska dvorana" osnovana od strane Općine Sanski Most kao Javno poduzeće za podršku i razvoj sporta. Sportski savez, kao i JP "Gradska dvorana" skoro se u potpunosti financiraju iz budžeta Općine Sanski Most, s tim što "Gradska dvorana" ostvaruje dodatne prihode kroz organiziranje sportskih manifestacija i iznajmljivanja prostora za rekreaciju. Svi članovi Sportskog saveza imaju puno pravo na materijalnu podršku od strane Općine, a ona se realizira putem godišnjeg plana, odnosno Programa rada koji se početkom budžetske godine upućuje Općinskom vijeću na usvajanje, a na kraju godine Općinski savez je dužan dostaviti završni izvještaj o radu i distribuciji finansijskih sredstava svojim članicama. Prema nacrtu budžeta za 2013. godinu, planirani su grantovi za Sportski savez u iznosu od

100.000,00 KM, te za JP "Gradska dvorana" u iznosu od 105.000,00 KM, zatim redovni grantovi za NK "Podgrmeč" u iznosu od 100.000,00 KM, te 18.000,00 KM za podršku i razvoj invalidskog sporta.

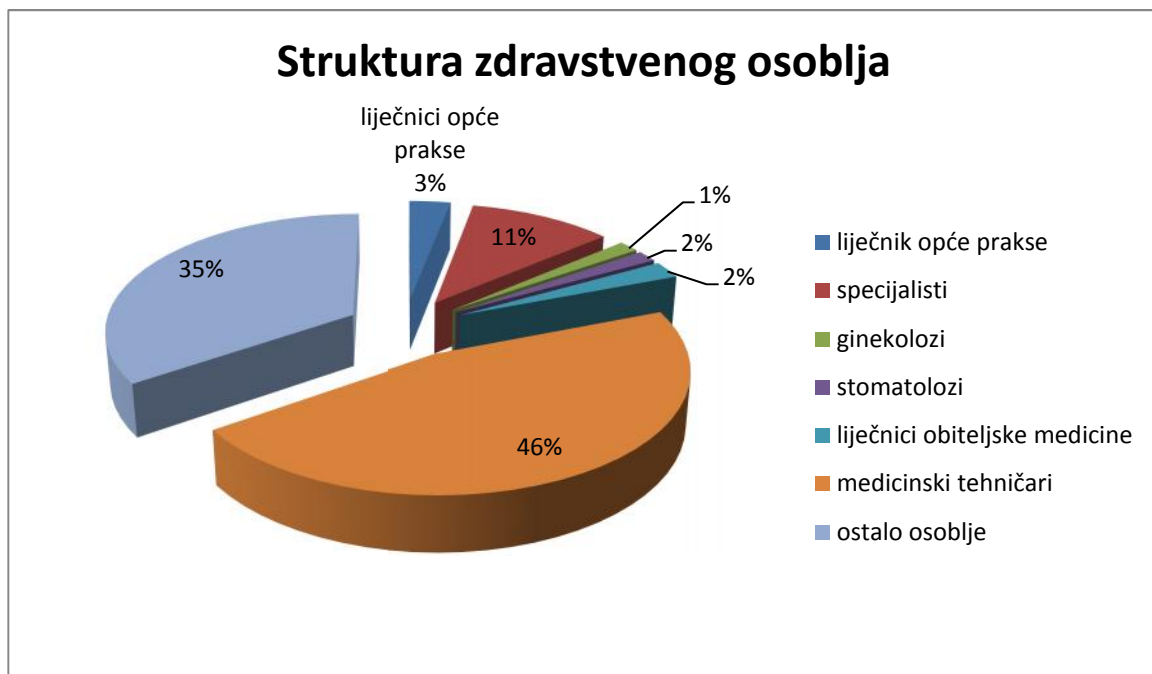
Općina Sanski Most u oblast sporta ulaže i kroz posebne grantove, uglavnom kroz Program kapitalnih investicija, a tiče se direktno obnove i izgradnje sportske infrastrukture. U gore spomenutim klubovima aktivno sudjeluje preko 1.100 sportaša različite starosne dobi, od čega 259 djevojaka što predstavlja oko 23,5% ukupnog broja sudionika s tim što se očekuje povećanje stupnja aktivnog učešća ženske populacije nakon osnivanja ženskih klubova iz oblasti odbojke, stolnog tenisa i atletike.

5.3. Zdravstvena i socijalna zaštita

Zdravstvena zaštita na području općine Sanski Most odvija se u okviru primarne zdravstvene zaštite, koja se obavlja putem Doma zdravlja sa specijalističkim službama³ i područnim ambulantom, te sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite⁴ koja se obavlja od 2008. godine u novoootvorenoj Općoj bolnici u Sanskom Mostu, a čija izgradnja je koštala 2.600.000,00 KM i čiji kapacitet 96 ležajeva na 7 specijalističkih odjela. Podružne ambulante se nalaze na područjima: Donji Kamengrad, Palanka, Fajtovci, Vrhpolje, Trnova, Stari Majdan i uskoro u Poljaku i Sasini.

U ustanovama zdravstvene zaštite ukupno su zaposlene 83 osobe i to je razina koja je zadržana protekle 4 godine bez odstupanja. Strukturu zaposlenih čine 4 liječnika opće prakse, 14 specijalista, 2 ginekologa, 2 stomatologa, 3 liječnika obiteljske medicine, 60 medicinskih tehničara, te 45 osoba angažiranih kroz ostalo tehničko i administrativno osoblje.

Tablica 16 Struktura zdravstvenog osoblja

Izvor: JU "Opća bolnica u Sanskom Mostu"

³ Ordinacija opće medicine, patronažna služba, stomatološka služba i osnovne laboratorijske usluge

⁴ Stacionarna i klinička specijalistička zdravstvena zaštita

Prema evidenciji Zavoda zdravstvenog osiguranja USK, podružnica Sanski Most, bilježi se blagi pad ukupnog broja osiguranika u intervalu od 26.827 osiguranika 2007. godine, pa do 26.191 osoba 2011. godine, što predstavlja trend opadanja broja osiguranika za 127 osoba godišnje u posljednjih 5 godina. Prema ovim brojkama oko 50% stanovnika je zdravstveno neosigurano, što ne odgovara stanju na terenu, tako da i ovaj podatak ide u prilog tezi da je ukupan broj stanovnika na području općine oko 40.000, što dovodi do zaključka da je oko 14.000 stanovnika zdravstveno neosigurano i da usluge primarne zdravstvene zaštite ostvaruju u okviru privatnih praksi.

U 2011. je evidentirano 238 novorođenčadi i nastavljen je trend rasta broja rođenih u proteklih 5 godina. Sva djeca su rođena uz stručnu pomoć i nema registriranih smrtnih slučajeva roditelja i djece uzrasta do 1 odnosno 5 godina starosti od 2007. godine do danas. Cijepljenje se provodi redovno i prema podacima Opće bolnice Sanski Most, u 2011. godini je cijepljeno 822 djece do 5 godina starosti.

Socijalna zaštita i briga na području općine Sanski Most se provodi putem centara za socijalni rad i zaštitu, koji su na općinskoj razini, kao što je slučaj i u ostalim dijelovima BiH. Ovi centri putem namjenskih sredstava budžeta pružaju pomoć socijalno najugroženijim kategorijama. Taj oblik pomoći trenutno ne odgovara razini potreba, naročito kada se govori o starijoj populaciji.

Osim centara za socijalni rad postoje i institucije odnosno organizacije koje pružaju pomoć i zaštitu socijalno ugroženoj strukturi stanovništva, a koje se jednim dijelom financiraju i iz budžeta općine. Te organizacije su prije svega «Merhamet», «Crveni križ», Organizacija šehidskih familija, Udruženje paraplegičara, a poseban doprinos jačanju socijalne i zdravstvene zaštite daju nevladine organizacije "Phoenix", "AWO" i "Krajiška suza" koje svojim radom afirmiraju proces socijalne inkluzije žena, djece s posebnim potrebama te starih i iznemoglih osoba. Radi se o organizacijama čija je preokupacija prvenstveno humanitarni rad i pružanje neophodne stručne pomoći u procesu resocijalizacije socijalno isključenih kategorija. Ove organizacije se manjim dijelom financiraju iz budžeta Općine – uglavnom se radi o materijalnoj podršci konkretnih projekata (Narodna kuhinja, Nada – pomoć djeci sa posebnim potrebama i sl.), a ostatak prihoda potrebnih za rad udruženja se ostvaruje kroz naplatu pojedinačnih usluga i kroz suradnju s međunarodnim partnerima, odnosno kroz projekte. Većina ovih organizacija ima vlastite prostorne kapacitete i prateću infrastrukturu koju su osigurali vlastitim radom i uz pomoć lokalnih i međunarodnih partnera, a za one subjekte koji nisu nezavisni u ovom smislu Općina Sanski Most je osigurala prostorne kapacitete i financijska sredstva neophodna za nesmetan rad.

Centar za socijalni rad Sanski Most u okviru svog rada aktivno daje podršku socijalno isključenim kategorijama kroz materijalnu i drugu stručnu pomoć. Prema podacima ove ustanove broj korisnika stalne novčane pomoći je u konstantnom opadanju. U periodu 2007. – 2011. broj korisnika novčane pomoći pao je sa 62 na 33, s tim što je znatno veći broj žena nego muškaraca registrirano kao korisnici socijalne pomoći – 842,2 žena u odnosu na 651 muškarca prosječno za period zadnjih pet godina. S druge strane svi ostali oblici pomoći – ostale novčane naknade, smještaj u ustanove socijalne zaštite, zdravstveno osiguranje i druge usluge socijalnog i drugog stručnog rada, bilježe konstantno povećanje broja korisnika po oba spola. Ukupan broj korisnika Centra za socijalni rad može se pratiti u slijedećoj tablici:

Tablica 17 Broj korisnika socijalne pomoći

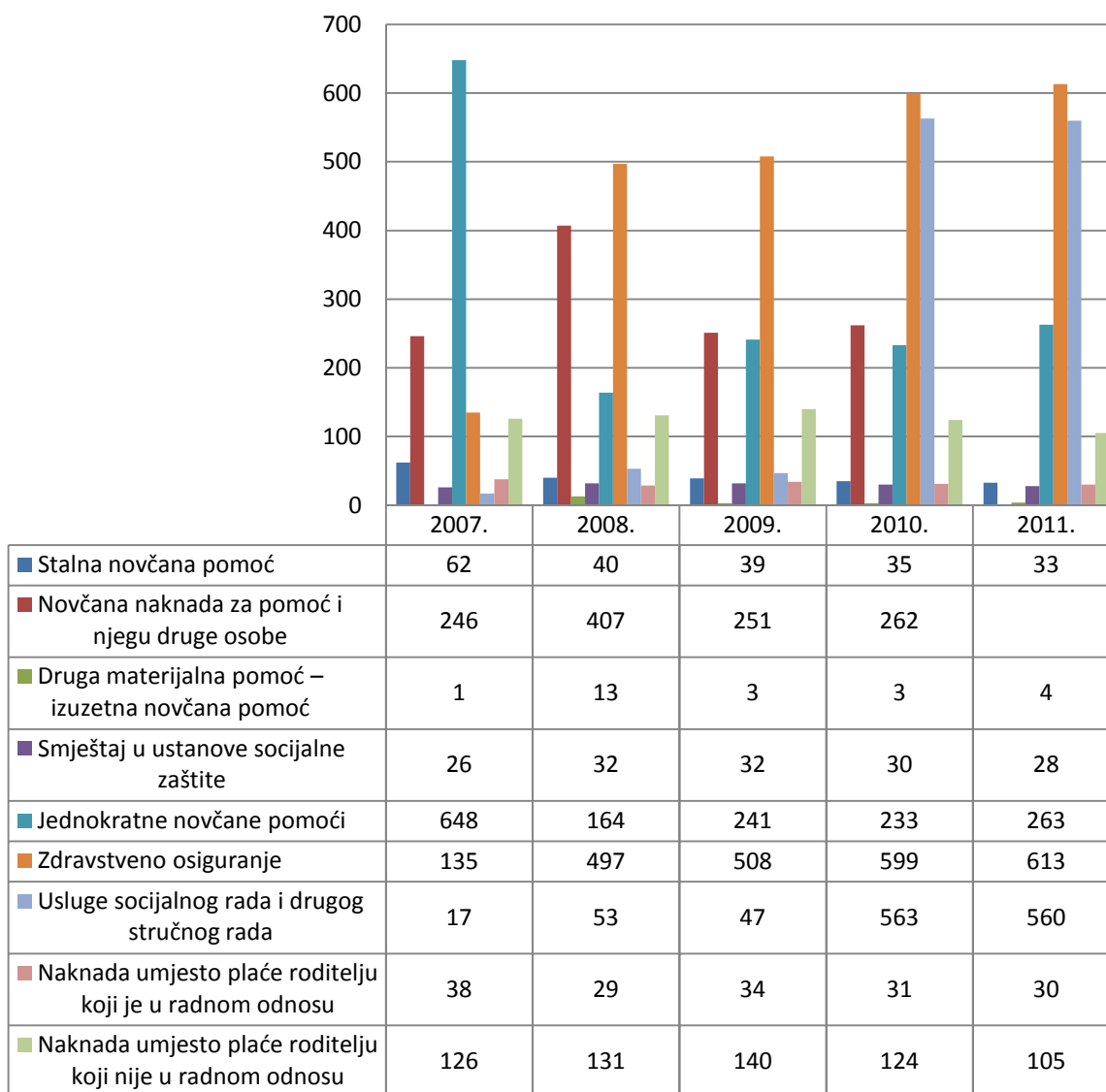
Godina	2007.			2008.			2009.			2010.			2011.		
Spol	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ
Ukupno	585	714	1299	568	798	1366	656	629	1295	744	1136	1180	702	934	1636

Izvor: JU "Centar za socijalni rad" Sanski Most

U tabeli 17. uočava se konstantno i znatno povećanje broja korisnika što se donekle može pravdati globalnom ekonomskom krizom koja od 2008. godine direktno pogađa i privredni sektor BiH i direktno se reflektira na socioekonomsko stanje u lokalnim zajednicama. Dokaz ovoj tvrdnji je i činjenica da je u istom periodu zabilježen pad industrijske proizvodnje i ukupne stope zaposlenosti. Prema spolnoj strukturi korisnika socijalne pomoći znatno veći je broj žena i to uglavnom iz ruralnih područja, koje su nezaposlene i obespravljene po pitanju upravljanja materijalnim resursima u domaćinstvu, a značajan je broj i onih koje su razvedene i vode brigu o djeci, a nemaju stalnih prihoda.

JU "Centar za socijalni rad" Sanski Most

Vidovi pomoći koji se isplaćuju putem Centra za socijalni rad i broj korisnika pomoći

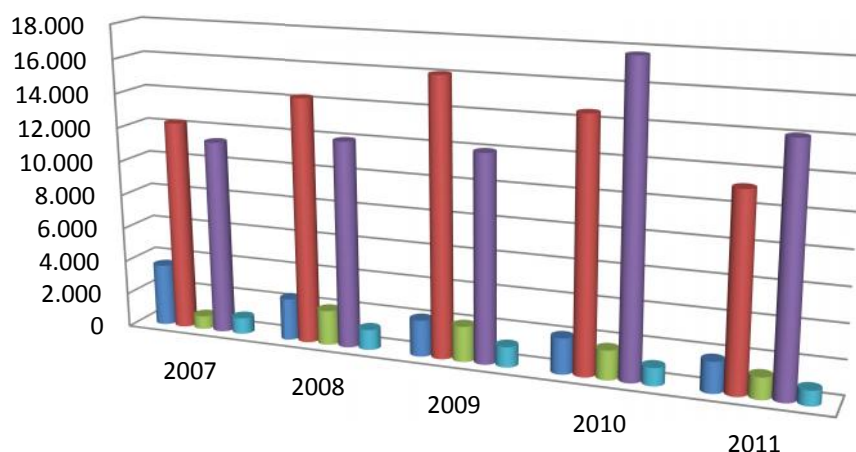

U Centru za socijalni rad Sanski Most je od 2008. godine u znatnom porastu kad je zabilježeno 1.327 predmeta, da bi 2011. godine ova brojka dosegla razinu od 3.359 predmeta, što je prosječno godišnje povećanje od 700 slučajeva u protekle 4 godine. Najveći broj obrađenih predmeta, njih 1.417, se odnosi na žensku populaciju, 1.404 predmeta se odnosi na odrasle, a na djecu i mlade 538 predmeta u 2011. godini. U oblasti intervencija socijalne zaštite, najveći broj njih u proteklih 5 godina je zabilježen 2007. godine – ukupno 953 intervencije da bi već naredne godine ovaj broj opao na 666 i od tad je u konstantnom porastu i 2011. godine je iznosio 889 intervencija što je manje od razine iz 2007., ali ipak iznad petogodišnjeg prosjeka od 795 intervencija.

Mjesečni prosjek isplaćene novčane pomoći u 2011. godini je iznosio 29.557,23 KM, a najveći dio se odnosi na nakande umjesto plaće roditelju koji je u radnom odnosu, zatim na smještaj u ustanove socijalne zaštite, stalne novčane i jednokratne novčane pomoći.

Tablica 18 Iznos i struktura socijalne pomoći 2007. - 2011.

Iznos i struktura socijalne pomoći 2007.-2011. (mjesečni prosjek)

	2007	2008	2009	2010	2011
■ stalna novčana pomoć	3.630	2.445	2.129	2.084	1.805
■ smještaj u ustanove socijalne zaštite	12.290	14.303	16.104	14.580	11.255
■ jednokratne pomoći	772	2.031	2.065	1.707	1.266
■ naknade za roditelje u radnom odnosu	11.360	12.037	12.037	17.752	14.091
■ naknade za roditelje van radnog odnosa	950	1.191	1.191	1.041	875

Izvor: JU "Centar za socijalni rad" Sanski Most

5.4. Stanovanje

Općina Sanski Most je tokom proteklog rata pretrpjela znatna oštećenja stambenog fonda u privatnom i društvenom vlasništvu, te je kroz svoje razvojne politike obnovu postojeće i izgradnju nove stambene infrastrukture definirala kao osnovni razvojni prioritet. Stupanj razvoja stambenog fonda može se vidjeti iz tablice koja prikazuje ukupan broj stambenih jedinica 1991. godine i danas.

Tablica 19 Broj stambenih jedinica

Kategorija	1991.	2011.
Stanovi	1.283	2.483
Kuće	15.529	13.607
Ukupno	16.812	16.090

Izvor: Općinska služba za prostorno uređenje, građenje i stambene poslove

Podaci iz tabele pokazuju da 85,6% svih stambenih jedinica čine objekti pojedinačnog stanovanja, a u proteklih 5 godina zabilježen je trend rasta ukupnog broja u prosjeku od 199 stambenih jedinica godišnje. Statistički gledano svaka stambena jedinica je naseljena s 3,15 osoba, a općina također raspolaže s 2.350 stambenih jedinica više u odnosu na trenutni broj domaćinstava nastanjenih na području Sanskog Mosta.

Veći broj stanova u odnosu na period 1991. godine objašnjava se činjenicom da je nakon ratnih događanja započela masovna planska gradnja u užoj gradskoj jezgri u cilju poticanja održivog povratka i stalnog naseljavanja osoba s područja drugih općina, i kroz programe zbrinjavanja socijalno ugroženih kategorija – ratni vojni invalidi i demobilizirani borci.

Nešto manji broj privatnih kuća u odnosu na predratni period objašnjava se činjenicom da proces održivog manjinskog povratka još nije u potpunosti završen, a radi se o neobnovljenim kućama koje se nalaze u manjinskim ruralnim područjima čije predratno stanovništvo nije iskazalo interes za obnovu stambenih jedinica i stalni povratak.

Obzirom da u nadležnim institucijama ne postoji evidencija podataka o vlasničkoj strukturi nad zemljištem i nekretninama diferencirana prema spolu vlasnika, Općina Sanski Most je od Osnovnog suda u Sanskom Mostu i jednog notarskog ureda tražila izvod iz sudskog registra vezano za zadnjih stotinu upisa vlasništva nad zemljišnoknjižnim uloškom, prema spolnoj pripadnosti, te izvod vezano za zadnjih stotinu sklopljenih kupoprodajnih ugovora iz kojih se vidi struktura vlasničkih odnosa prema spolu, u svrhu izrade gender senzitivne analize.

Podaci o nositeljima prava nad zemljištem koje su upisane u zemljišne knjige Osnovnog suda u Sanskom Mostu (od 1985. do 23.11.2011.):

- Muškarci: 13.308,
- Žene: 2.655.

Disbalans u vlasništvu nad zemljištem koji je gore naveden može se donekle objasniti činjenicom da muškarci, koji su više vezani za zemlju kao resurs, češće obavljaju izmjenu prava vlasništva nad istom uglavnom čestom prodajom, ustupanjem na korištenje, poklonom ili nasljedstvom, dok je u slučaju žena to mnogo rjeđe jer one zemlju uglavnom nasljeđuju od roditelja i tako stječu pravo raspolaganja, i u tom slučaju rjeđe se odlučuju na prodaju i jako rijetko, skoro pa nikako ne kupuju zemlju, tako da uglavnom nasljedno stečenu imovinu poklone potomcima ili drugim članovima porodice. Međutim, čest je slučaj da žene prilikom nasljedstva imovine od roditelja ukoliko su u braku istu uknjiže na supruga jer je on glava obitelji i time se obiteljski imetak dodatno proširuje, tako da i ova pojava dodatno povećava razliku u odnosu prava nad zemljištem prema spolu.

Tablica 20 Podaci o kupoprodajnim ugovorima kojima se stječe pravo vlasništva (uzorak od 29.08.2011. - 23.11.2011.)

Vrsta	Muškarci	Žene	UKUPNO
Kupoprodajni ugovor	60	23	83
Ugovor o poklonu	31	11	42
Ugovor o prijenosu prava vlasništva	3	0	3

Izvor: Općinski sud Sanski Most

U skladu s čl. 252 stav 1 Porodičnog zakona FBiH (Sl. novine FBiH br. 35/05 i 41/05) bračni partneri su u jednakim dijelovima suvlasnici u bračnoj stečevini (svatko sa svojim dijelom od ½) ako nisu drukčije ugovorili.

Temeljem ove odredbe bez obzira tko od bračnih partnera je uknjižen kao vlasnik nekretnine u javnom registru, po Zakonu (ex lege) svaki od partnera je suvlasnik s dijelom od ½.

Prema podacima kojim raspolaže Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse, u čijoj nadležnosti su poslovi obnove, u tijeku proteklog rata porušeno je cca 9.927 objekata, od kojih su nakon završetka rata mnogi obnovljeni donacijama kroz razne projekte, dobar dio obnovljen je vlastitim sredstvima vlasnika objekata, a oko 1.600-2.000 objekata još čeka na obnovu.

U poslijeratnom periodu obnove i izgradnje, period između 1995.-2006. godine, kroz razne projekte uz pomoć stranih i domaćih investitora (DORCAS AID, WORLD VISION, UMCOR, ARC-američka humanitarna organizacija, THW, LWF) obnovljeno je oko 4.100 objekata, čija investicijska vrijednost iznosi cca 65.000.000,00 KM. Ovdje trebamo napomenuti da je poslijeratna obnova vršena preko Udruženja građana povratnika i povjerenika određenih naseljenih mjesta koji su direktno dostavljali popise korisnika navedenim donatorima, tako da Općina nema uvid u sve pojedinosti vezano za ovaj period obnove i rekonstrukcije, što se odnosi na točan broj obnovljenih objekata kao i na točnu investicijsku vrijednost obnove u tom periodu.

U periodu od 2006 godine do danas Projekti obnove i rekonstrukcije se uglavnom financiraju sredstvima Fonda za povratak BiH, a odvijaju se implementacijom Zajedničkih projekata na osnovu Memoranduma o razumijevanju zaključenog između Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i Općine Sanski Most, zatim po Javnim pozivima Federalnog ministarstva raseljenih lica i izbjeglica, kroz CEB projekte, sredstvima Kantona te sredstvima Vlade RS-a, bilo dodjelom potrebnog građevinskog materijala bilo kroz realizaciju Projekata "ključ u ruke", te dodjelom potrebnih novčanih sredstava za ugradnju doniranog materijala.

U periodu od 2006. godine do danas raznim projektima je obnovljeno oko 130 objekata, čija investicijska vrijednost iznosi oko 2.300.000,00 KM.

5.5. Civilna zaštita

U okviru Općinske službe civilne zaštite je trenutno angažirano 18 osoba od kojih je 13 u sklopu profesionalne vatrogasne brigade koja raspolaže s 5 opremljenih vozila. Pored njih, provođenje zaštite i spašavanja provodi i Općinski štab zaštite i spašavanja kojim rukovodi Općinski načelnik, a tu su i predstavnici Općinske službe civilne zaštite, Doma zdravlja, i JP "Veterinarska stanica". Na području općine nema registriranih klizišta, a najčešći oblici ugrožavanja sigurnosti i života lokalnog stanovništva su požari, poplave ugroženih područja i neeksplozivna minsko-eksplozivna sredstva. Od 28 km² područja pod minama, cjelokupni prostor je područje svakodnevnog života, područje povratka i obnove javne infrastrukture.

5.6. Socijalna, imovinska i osobna sigurnost građana

Za područje osobne, imovinske i opće sigurnosti građana na području Sanskog Mosta direktno je nadležna Policijska uprava 3 Sanski Most koja djeluje u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona.

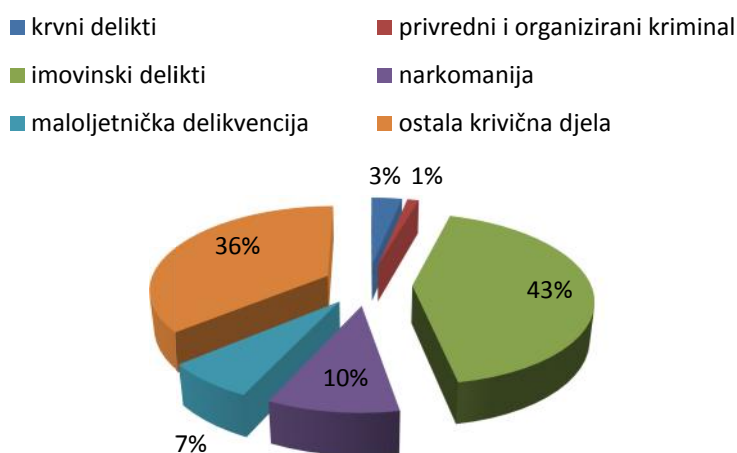
U 2011. godini zabilježeno je ukupno 227 krivičnih djela čime je nastavljen trend smanjenja broja krivičnih djela već treću godinu zaredom, a u pogledu devijacija najizraženiji su imovinski delikti koji bilježe blagu stopu opadanja u protekle 3 godine, a njihov uzrok se direktno može dovesti u korelaciju s lošom socijalnom i ekonomskom situacijom na lokalnoj razini, te su spomenuti prekršaji upravo uvjetovani pobudama materijalne prirode. Ukupno je zabilježeno 104 slučaja narušavanja osobne imovine u 2011. godini, što čini 45,8% krivičnih djela počinjenih na području općine. S druge strane, maloljetnička delikvencija je u znatnom padu od 2009. u odnosu na 2008. kad je dostigla vrhunac u proteklih 5 godina. u 2011. je zabilježeno 17 slučajeva maloljetničke delikvencije, dok slučajevi trgovine ljudima i prostitucija nisu zabilježeni u proteklih 5 godina.

Od ostalih značajnijih prekršaja i krivičnih djela, važno je napomenuti da slučajevi prostitucije i trgovine robljem nisu uopće zabilježeni u protekle 3 godine, a stopa slučajeva narkomanije je znatno povećana s 9 slučajeva u 2010. na 24 u 2011.

U 2011. godini, zabilježeno je 8 krvnih delikata što je otprilike na razini petogodišnjeg prosjeka, a ostala krivična djela koja čine skoro polovinu ukupne strukture kriminaliteta su u protekle 4 godine zabilježila pad od 14%.

Graf 25 Struktura kriminaliteta

Struktura kriminaliteta 2011.

Izvor: Policijska uprava 3 Sanski Most

5.7. Osjetljive/ranjive grupe

Kategorija osjetljivih/ranjivih lica se može podijeliti u tri grupe:

1. Djeca bez roditeljske brige, odgojno zanemarena i zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim problemima, djeca s mentalnim i fizičkim smetnjama,

2. Osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju i osobe s invaliditetom, materijalno neosigurane i radno nesposobne osobe, stare osobe bez obiteljske brige, osobe društveno negativnog ponašanja, osobe i obitelji u stanju socijalne potrebe,
3. Ratni vojni invalidi i civilne žrtve rata.

Tablica 21 Struktura ranjivih grupa 2011.

Kategorija	M	Ž	S
Djeca bez roditeljske brige	19	11	30
Odgojno zanemarena i zapuštena djeca	6	6	12
Djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim problemima	5	4	9
Djeca s mentalnim i fizičkim smetnjama	99	36	135
Osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju i osobe s invaliditetom	209	156	365
Materijalno neosigurane i radno nesposobne osobe	9	29	38
Stare osobe bez obiteljske brige	9	29	38
Osobe društveno negativnog ponašanja	35	2	37
Osobe i obitelji u stanju socijalne potrebe	78	85	163
Ratni vojni invalidi	265	3	268
Civilne žrtve rata	17	5	22

Izvor: JU "Centar za socijalni rad" Sanski Most

U prvoj grupi u okviru kategorija djece bez roditeljske brige, odgojno zanemarena i zapuštena te djece čiji je razvoj ometen obiteljskim problemima u proteklih 5 godina prisutan je stalni trend opadanja ukupnog broja, dok je s druge strane u istom periodu primjetan konstantan rast djece s mentalnim i fizičkim smetnjama, u prosjeku 6 osoba godišnje u periodu 2007. – 2011. godine.

U drugoj grupi, za isti period, primjetno je stalno opadanje broja osoba u kategorijama materijalno neosiguranih i osoba nesposobnih za rad, starih osoba bez obiteljske brige, te osoba društveno negativnog ponašanja, a povećanje broja je evidentirano u kategorijama osoba ometenih u fizičkom i psihičkom razvoju i osoba sa invaliditetom, a najveće povećanje u odnosu na 2007. – sa 61 na 163 je prisutno u kategoriji osoba i obitelji u stanju socijalne potrebe.

Ratni vojni invalidi i civilne žrtve rata su na istom kvantitativnoj razini u posljednjih 5 godina bez odstupanja.

5.8. Civilno društvo (nevladine organizacije)

Općina Sanski Most i predstavnici 24 organizacije civilnog društva (u daljem tekstu OCD) su 22.02.2012. godine potpisali Sporazum o suradnji kojim se uspostavlja institucionalni okvir za zajedničko djelovanje u realizaciji općinskih razvojnih programa i službeno je uspostavljen mehanizam suradnje između potpisnica koji se zasniva na transparentnosti, učešću građana u procesu donošenja odluka i pružanju jednakih šansi za sve aktere lokalnog razvoja. Uvodi se novi mehanizam potrošnje javnih prihoda putem javnog poziva za projektne prijedloge OCD čime se ostvaruju višestruke koristi za lokalnu zajednicu – od poticanja konkurentnosti lokalnih OCD-a i poboljšanja kvaliteta projekata, preko uvođenja novog mehanizma utroška budžetskih sredstava pa do inkorporiranja OCD-a kao razvojnog potencijala općine Sanski Most.

Na području Sanskog Mosta registrirano je 115 aktivnih OCD-a:

A – Kultura i umjetnost

1. KUD "Sanski biseri"
2. Bošnjačka zajednica kulture "Preporod"
3. KUD "Bratstvo" Stari Majdan
4. Amatersko pozorište "Theatar art" Sanski Most
5. KUD "Zdena"

B – Sport/rekreacija

1. Šahovski klub "Dr. Dido"
2. Konjički klub "Sana"
3. Nogometni klub "Rudar"
4. Nogometni klub "Podgrmeč"
5. Rukometni klub "Sana 7"
6. Karate klub "Sana"
7. Klub uzgajivača i ljubitelja bosanskog bika
8. Općinski sportski savez
9. Biciklistički klub "Sana 95"
10. Nogometni klub "Radnički"
11. Auto-moto klub "Sana"
12. Ronilački klub "Vir"
13. Judo klub "Sana"
14. Omladinski nogometni klub "Sana"
15. Omladinski nogometni klub "Sloboda"
16. Taekwondo klub "Seed"
17. Nogometni klub "Bratstvo"
18. Moto klub "Sana"
19. Lovačko društvo "Sana"
20. Lovačko društvo "Korčanica"
21. Društvo sportskih ribolovaca "Sana"
22. Klub borilačkih sportova "Sana"
23. Košarkaški invalidski klub "Sana"
24. Nogometni klub "Trnova"
25. Plesni klub "Lorrens"
26. Fitness klub "Forma"
27. Stonoteniski klub "Sana"
28. Moto Klub "River"
29. Auto-moto klub 70

C – Obrazovanje

1. Školsko udruženje "Futurum"
2. Udruženje pedagoga tjelesnog odgoja općine Sanski Most

D – Zdravstvo

1. Udruženje slijepih, gluhoonijemih i mentalno retardiranih osoba općine Sanski Most
2. Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize
3. Udruženje oboljelih od poliomeylitisa, povrede mozga i kičmene moždine
4. Udruženje za uzajamnu pomoć u duševnoj nevolji

5. Centar za majku i dijete, stare i iznemogle osobe "Fenix"
6. Udruženje hroničnih bubrežnih bolesnika općine Sanski Most
7. Udruženje za suzbijanje, liječenje i prevenciju narkomanije "Nova nada"
8. Udruženje dobrovoljnih darivalaca krvi Sanski Most

E – Socijalna zaštita i ljudska prava

1. Organizacija porodica šehida i poginulih boraca općine Sanski Most
2. Udruženje penzionera/umirovljenika općine Sanski Most
3. UG "New hope international"
4. UG "Merjem"
5. Udruženje građana povratnika
6. Udruženje veterana i demobilisanih boraca općine Sanski Most
7. UG "Dijakom"
8. Srpsko građansko vijeće pokreta za ravnopravnost
9. UG "Podlug 2002"
10. Crveni krst/križ općine Sanski Most
11. Organizacija ratnih vojnih invalida općine Prijedor
12. Udruženje za zaštitu ljudskih prava
13. Muslimansko dobrotvorno društvo "Merhamet"
14. Udruženje civilnih žrtava rata

F – Okoliš

1. Udruženje za zaštitu okoline "9 rijeka"
2. Dobrovoljno vatrogasno društvo Stari Majdan
3. Planinarsko – ekološko društvo "Kanjon"
4. Ekološko udruženje za uzgoj i zaštitu sitnih životinja "Štiglic"

G – Lokalna zajednica i stambeni poslovi

H – Pravo i politika

1. Udruženje boraca NOR-a 1941.-1945.
2. Udruženje građana "Josip Broz TITO"
3. Udruženje građana "Za bolji Sanski Most"

I – Gender

1. Udruženje žena "Sumeja"
2. UG "Žene sa Sane"
3. Udruženje žena "Pobriježje"
4. Udruženje "Sanjanke"
5. Udruženje žena "Polet"

J – Mladi i volonterizam

1. Odred izviđača "Sana"
2. Forum NVO
3. Omladinska organizacija Forum mladih

4. Centar za izgradnju mira
5. Omladinski kulturni centar "Atis"
6. Udruženje "Sana u srcu"

K – Religija

1. Medžlis islamske zajednice Sanski Most

L – Poslovne i financijske organizacije

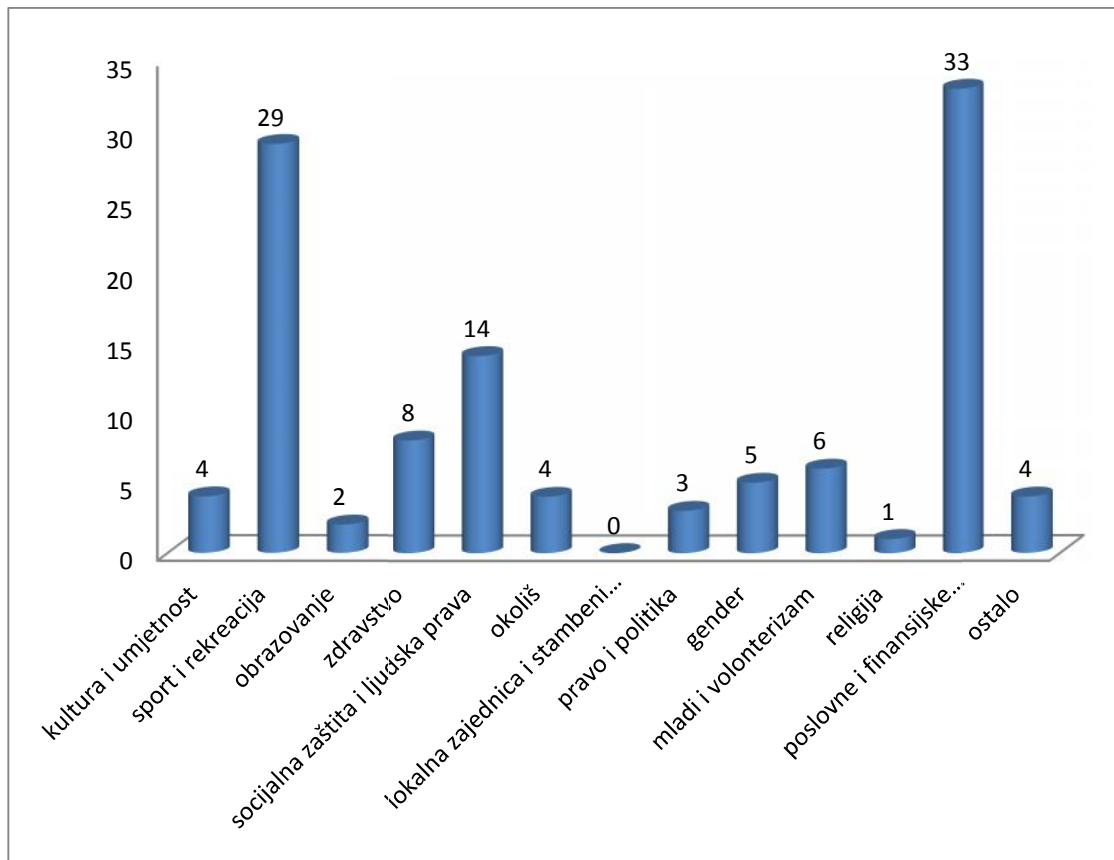
1. Općinsko udruženje samostalnih privrednika
2. Udruženje samostalnih računovođa, knjigovođa i samostalnih revizora
3. Lokalni razvojni centar "LORCA"
4. Lokalna akcijska grupa "Una – Sana"
5. Udruženje poljoprivrednika "Agrar"
6. Udruženje poljoprivrednika "Bliha"
7. Udruženje poljoprivrednika "Brazda"
8. Udruženje poljoprivrednika "Cerik"
9. Udruženje poljoprivrednika "Donji Kamnegrad"
10. Udruženje poljoprivrednika "Dževar – Novo naselje"
11. Udruženje poljoprivrednika "Galaja"
12. Udruženje poljoprivrednika "Gorice"
13. Udruženje poljoprivrednika "Hrustovo"
14. Udruženje poljoprivrednika "Husimovci – Demiševci"
15. Udruženje poljoprivrednika "Kesten"
16. Udruženje poljoprivrednika "Lukovačka polja"
17. Udruženje poljoprivrednika "Modra"
18. Udruženje poljoprivrednika "Majdanka"
19. Udruženje poljoprivrednika "Okreč"
20. Udruženje poljoprivrednika "Polje"
21. Udruženje poljoprivrednika "Podgrmeč"
22. Udruženje poljoprivrednika "Pobriježje"
23. Udruženje poljoprivrednika "Povrtlar"
24. Udruženje poljoprivrednika "Rudar"
25. Udruženje poljoprivrednika "Skucani Vakuf – Gorice"
26. Udruženje poljoprivrednika "Šehovci"
27. Udruženje poljoprivrednika "Težak"
28. Udruženje poljoprivrednika "Vrelo"
29. Udruženje poljoprivrednika "Zelenika"
30. SLUP – Savez lokalnih udruženja poljoprivrednika Sanski Most
31. Udruženje pčelara "Sana med"
32. Pčelarska zadruga "API-MED"
33. Zadruga "AGRISAN"
34. Udruženje za ekonomski razvoj i zapošljavanje "TERRA SANA"

M - Ostalo

1. Fondacija AWO "Domovinska bašta"
2. Humanitarna organizacija "Sana – Vita"

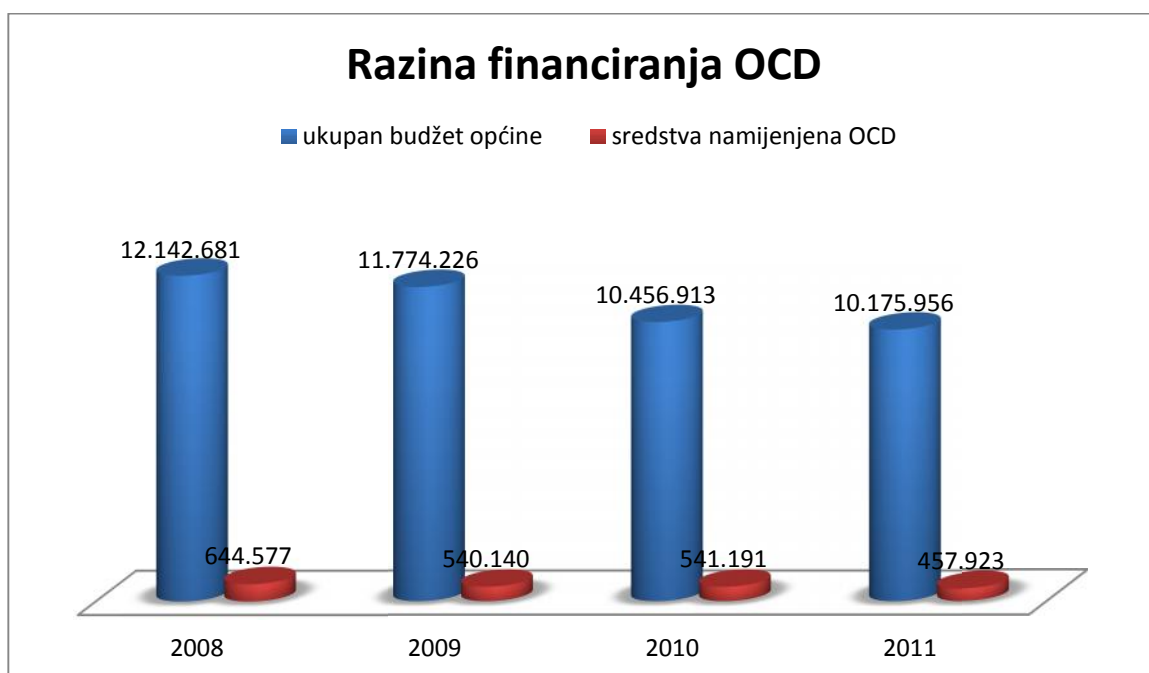
3. Humanitarna organizacija "Fenix"
4. Humanitarna organizacija "Krajiška suza"

Graf 26 Broj organizacija civilnog društva prema kategorijama

Izvor: Općinska služba za opću upravu i društvene djelatnosti

Graf 27 Odnos razina izdvajanja za financiranje OCD-a i ukupnog budžeta Općine Sanski Most

ZAKLJUČCI

- 11 obrazovnih institucija – 1 vrtić, 7 osnovnih i 3 srednje škole s ukupno 4.526 polaznika i 344 nastavnika
- Opadanje broja upisanih u osnovne, a povećanje broja upisanih u srednje škole.
- Odobrene stipendije za 85 studenata, prosječno se izdvaja 70.000 KM za stipendije i 10.000 KM za jednokratne pomoći
- Kultura: JU Kult Media, Theatar Art, JU narodna biblioteka, BZK Preporod, KUD Sanski biseri
- "Ljeto na Sani" – okosnica kulturnih događanja
- Sportski savez – 32 kluba s preko 1.100 sportaša (23,5% žene)
- Konstantna podrška od strane Općine putem općinskog budžeta – prosječno 320.000,00 KM godišnje
- JU Dom zdravlja i Opća bolnica od 2008. god. (96 ležajeva na 7 specijalističkih odjela) sa 83 zaposlenih
- Područne ambulante: Donji Kamengrad, Lušci Palanka, Fajtovci, Vrhpolje, Trnova, Stari Majdan
- 26.191 osoba sa zdravstvenim osiguranjem – opadanje za 127 osoba godišnje u prosjeku u posljednjih 5 godina
- Povećanje broja korisnika socijalne pomoći – 1.636 osoba u 2011. god. (veći broj žena u odnosu na muškarce)
- Obnovljeno 9.927 stambenih jedinica i uloženo oko 65.000.000,00 KM od završetka rata do danas
- Potpisan sporazum o suradnji s NVO sektorom 22.02.2012. godine
- Registrirano 115 nevladinih organizacija i udruženja
- 457.923,00 KM namijenjeno NVO sektoru u okviru budžeta Općine
- Od 2008.god do danas prisutno konstantno smanjenje financijske podrške NVO sektoru u skladu sa smanjenjem općinskog budžeta

6. STANJE JAVNE INFRASTRUKTURE I JAVNIH USLUGA

6.1. Stanje prometne infrastrukture

Putnu - prometnu infrastrukturu, koja je zastupljena na teritoriji općine Sanski Most čine: gradske ulice, lokalni putevi, nekategorizirani putevi, te dionice iz mreže regionalnih puteva i magistralni put M15.

Tablica 22 Pregled lokalne putne infrastrukture

NAZIV / KATEGORIJA	TEHNIČKI	STATUS	Ukupno dužina puta u km
GRADSKE ULICE	asfaltni	makadamski	
	58,40	13,60	72,00
LOKALNI PUTEVI	asfaltni	makadamski	
	79,50	117,00	196,50
NEKATEGORIZIRANI PUTEVI	asfaltni	makadamski	
	97,00	138,00	235,00
Sveukupno:	234,90	268,60	503,50

Izvor: JU "Općinski fond za komunalne djelatnosti i infrastrukturu" Sanski Most

Urbani dio grada ima prioritet investicijskog ulaganja u odnosu na preostalu putnu mrežu kao što su prigradska naselja i ruralni dijelovi Općine. Jedan od osnovnih razloga bolje uređenosti gradskih ulica su kompletni infrastrukturni zahvati koji su implementirani u općini, odnosno realizacija kanalizacijske, vodovodne i telekomunikacijske mreže u gradskom dijelu.

Dionice regionalnih puteva koji se nalaze / prolaze kroz teritoriju općine Sanski Most su s aspekta sigurnosti - kvaliteta podloge i drugih tehničkih elemenata puta u stanju prioritetne potrebe sanacije i rekonstrukcije.

Dionica magistralnog puta M 15, na teritoriju Općine je u zadovoljavajućem stanju.

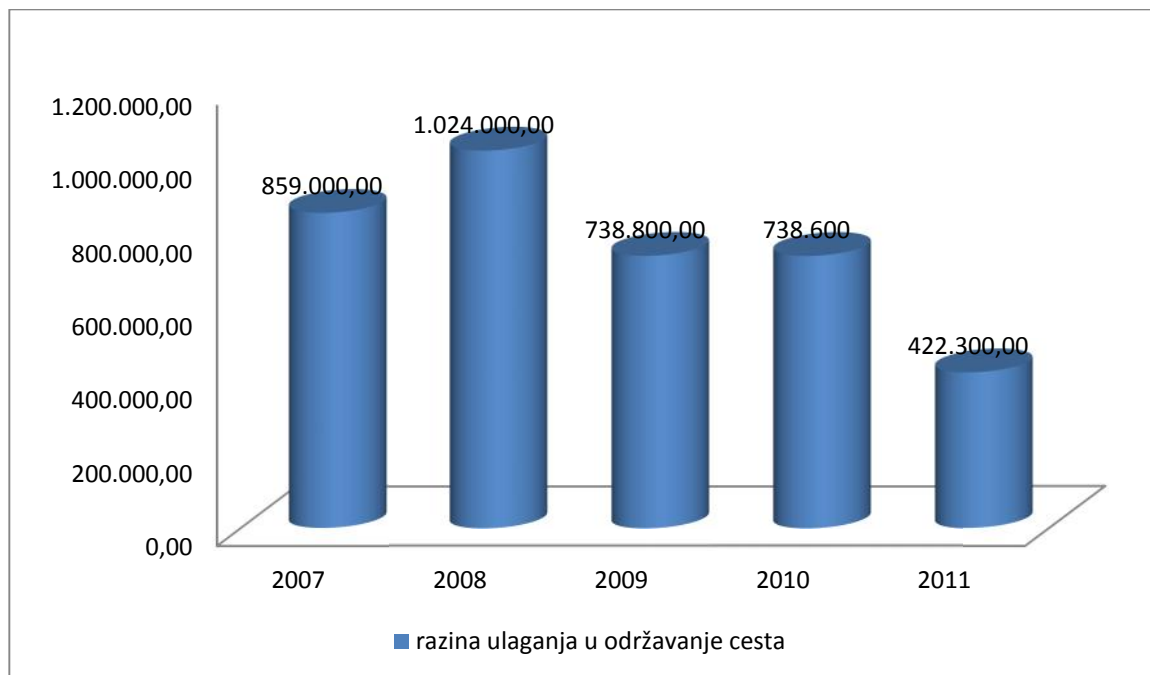
Iz tablice je vidljivo da je u općinskoj nadležnosti L= 503,50 km putne mreže, a kada se uzme u obzir disperzija mikrolokacija naseljenih mjesta u ruralnim područjima, samo njihovo redovno održavanje je financijski zahtjevno.

U općini Sanski Most, uspostavljen je dobar model javnog-privatnog (građanskog) partnerstva u pogledu sanacije ili izgradnje lokalne putne infrastrukture na način da građani do 50% vrijednosti investiciju podržavaju vlastitim financijskim sredstvima.

Značajna investiranja u ovu oblast su se događala do 2011.godine, s tim da se osjeti stagnacija investicijskih mogućnosti i ulaganja zadnjih dvije godine općenito za sve potencijalne investicije na lokalnoj razini, jer je ekonomsko stanje u BiH bitno utjecalo na financijske mogućnosti građana a i institucija, te su efekti ekonomska stagnacija.

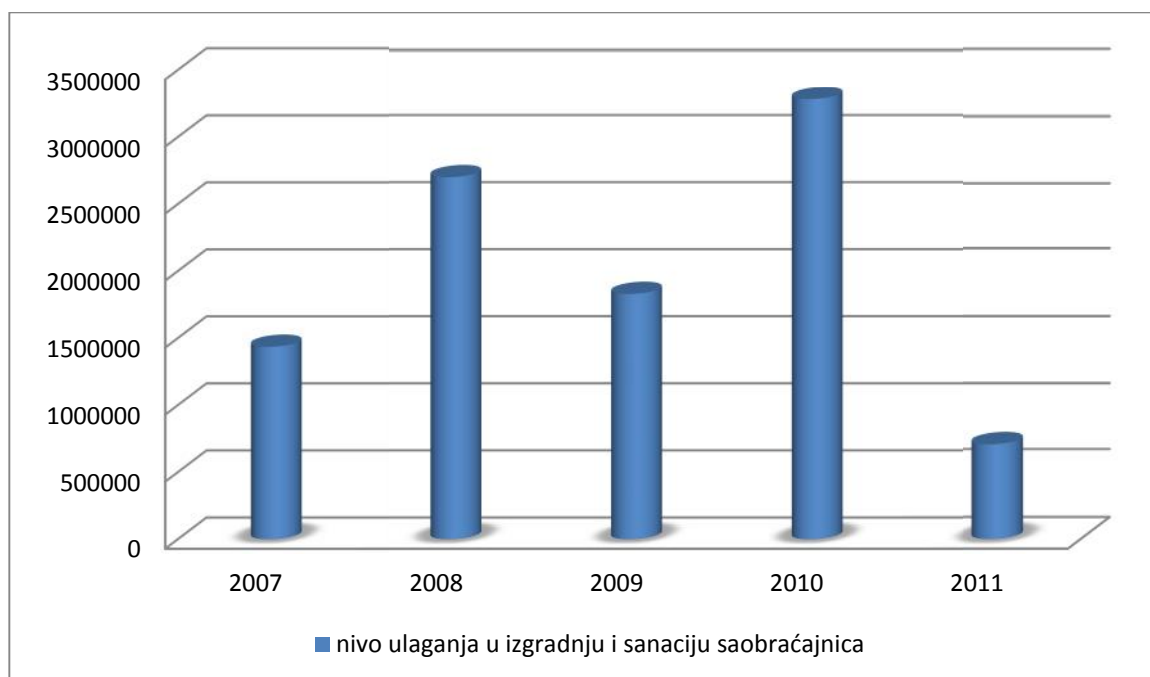

Graf 28 Razina ulaganja u održavanje postojećih cesta (KM)

Izvor: Općinska služba za financije, trezor i zajedničke poslove, Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

Graf 29 Razina ulaganja u izgradnju i sanaciju prometnica (KM)

Izvor: Općinska služba za financije, trezor i zajedničke poslove, Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

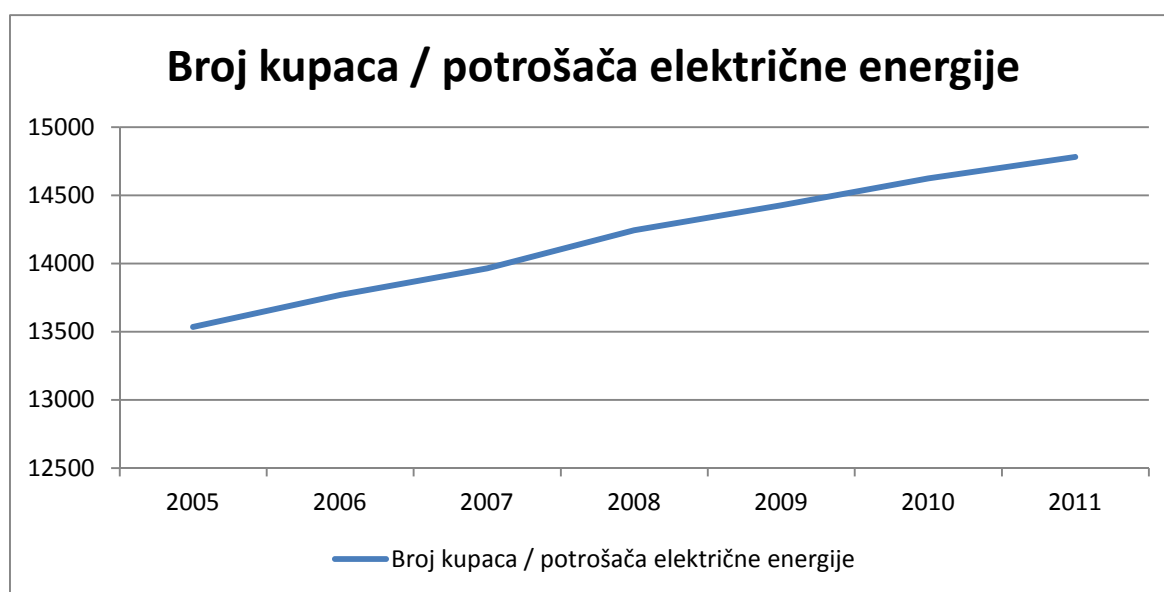
6.2. Stanje tehničke infrastrukture (u pogledu pokrivenosti i kvalitete elektroenergetske mreže, telekomunikacija, interneta, RTV signala, itd.)

6.2.1. Elektroenergetska infrastruktura

Instalirani elektroenergetski kapaciteti u 95% pokrivaju teritorij općine Sanski Most u pogledu opskrbe električnom energijom, s tim da se preostali 5% odnosi na mikro lokacije gdje nije ostvaren povratak te predmetni lokaliteti nisu bili na listi prioriternih investicija, a sa druge strane nije postojala ekonomska opravdanost investicijskog ulaganja za lokacije bez potencijalnih potrošača električne energije. Postojeći kapaciteti omogućuju nastavak nedostatnih dijelova mreža koji će se realizirati u zavisnosti od dinamike i broja povratnika kao i raspoloživosti finansijskih sredstava.

Ukupan broj korisnika elektroenergetske infrastrukture je u konstantnom porastu i u 2011. godini je iznosio 14.780 korisnika. Od 2007. bilježi se prosječan porast od 163 korisnika i uglavnom se radi o korisnicima u ruralnim područjima i mjestima s potvrđenim povratkom prijeratnog stanovništva. Od ukupnog broja njih najviše – 13.566 su domaćinstva gdje je broj priključaka u proteklih 5 godina uvećavan za 149 priključaka godišnje.

Graf 30 Trend kretanja ukupnog broja kupaca električne energije

Izvor: JP "Elektroprivreda BiH", Elektrodistribucija Bihać, poslovnica Sanski Most

U strukturi potrošača 85 - 90% se odnosi na domaćinstva, dok je 10 - 15% potrošača iz domena proizvođača i institucija općeg društvenog značaja, te se može konstatirati da je opskrba električnom energijom kvalitetna i stabilna tijekom cijele godine.

Ukupna dužina elektro-energetske mreže iznosi 226,3 km visokonaponske te 365 km niskonaponske mreže, i u posljednjih 5 godina je zadržala konstantnu tendenciju proširenja. Po pitanju rekonstrukcije i izgradnje nove mreže, niskonaponska mreža je u prednosti u odnosu na visokonaponsku.

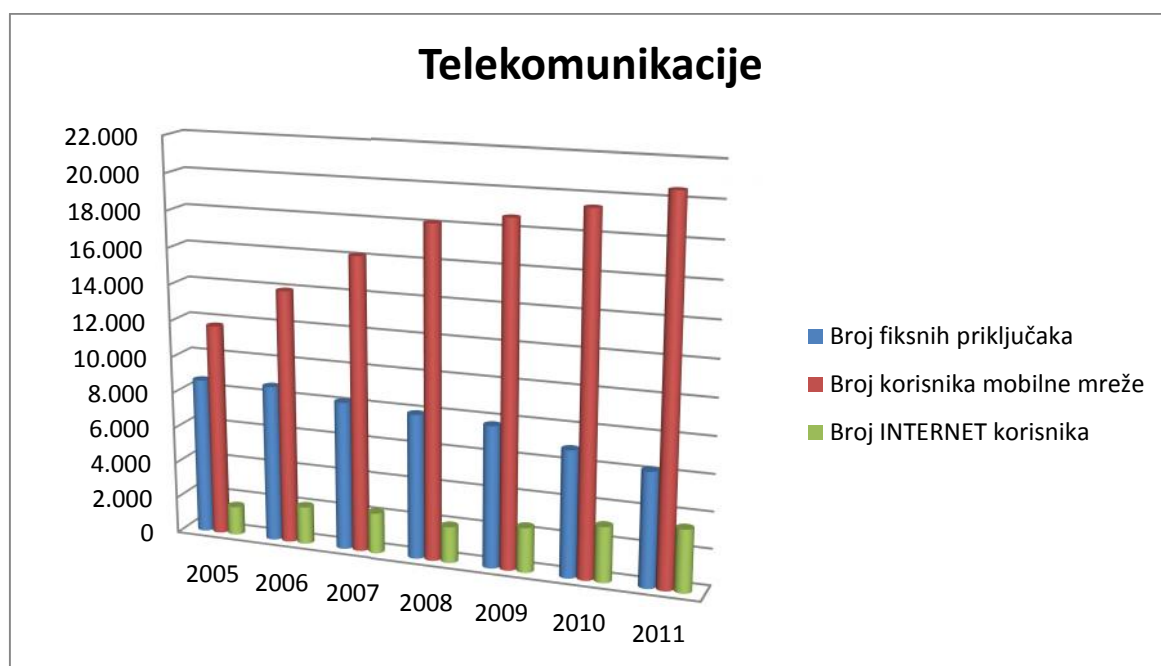
6.2.2. Telekomunikacije

Telekomunikacijska mreža - fiksna telefonija je visoko tehnološki kvalitetna i instalirana infrastruktura i operativno pokriva 95% naseljenih mjesta na teritoriji Općine, s tim da su moguća interventna proširenja mreže na svakom dijelu općine Sanski Most. Kako su tehnološke mogućnosti u ovoj oblasti velike - pored fiksne, mobilna telefonija je našla mjesto po procjeni kod 60% građana s tendencijom rasta, što za posljedicu ima i određen broj odjave fiksnih priključaka.

Ukupan broj priključaka fiksne telefonije u 2011. godini je iznosio 6.279 priključaka, i od 2007. godine bilježi konstantan pad u prosjeku od 400 priključaka manje na godišnjoj razini. Paralelno s tim, zbog dostupnosti i cijene bilježi se rast korisnika mobilne telefonije u ukupnom iznosu od 4.394 korisnika u proteklih 5 godina, što je prosječno povećanje na godišnjoj razini od 878 priključaka. Također stupanj pokrivenosti općine signalom mobilne telefonije je u konstantnom porastu i u 2011. godini je iznosio 98,7%.

Sve mjesne zajednice su pokrivene internet signalom, a trenutno na području općine usluge internet providera pruža 5 subjekata – BH Telecom d.o.o., Telinea d.o.o., No limit Technology d.o.o., Techno mobil d.o.o. i BHB cabel d.o.o.

Graf 31 Struktura telekomunikacijskih usluga i broj korisnika

Izvor: BH Telecom d.d. Sarajevo, poslovnica Sanski Most

Na području Općine u centralnom dijelu grada nalazi se objekt glavne pošte, a u ruralnom dijelu raspoređene su poštanske jedinice i to u mjestima Gornji Kamengrad, Vrhpolje, Fajtovci i Lušci Palanka.

Pored navedenih objekata postoji još par objekata koji se uz malu sanaciju mogu staviti u funkciju. Kako je to stvar poslovne politike ovog subjekta, za usluge koje pružaju može se kazati da su na zadovoljavajućoj razini.

Raspoloživosti usluga RTV signala i pokrivenost istim nije zadovoljavajuća na cijelom području Općine, te stoga se u posljednje vrijeme kao kompenzacija za postojeće, pored BH Telecoma, instaliraju i privatne - lokalne mreže kablovske televizije s ponudom i internet usluga. U gradu egzistira JP "Radio-Sana" i nezavisna televizija NTV 101.

6.3. Stanje komunalne infrastrukture i usluga za koje je odgovorna lokalna samouprava (i u pogledu dostupnosti i u pogledu kvalitete);

6.3.1. Vodoopskrba

Za vodoopskrbu stanovništva i privrednih pogona u Sanskom Mostu danas se koristi voda zahvaćena iz kraškog izvora rijeke Zdene. Vrelo Zdena je locirano jugozapadno od Sanskog Mosta, na udaljenosti oko 2 km od centra grada. To je tipično kraško vrelo s ograničenom maksimalnom izdašnosti oko 3 m³/s i minimalnom koja se kreće ispod 200 l/s. Količina od Q=0,124 m³/s na izvoru Zdene prihvaćeno je kao mjerodavna izdašnost vrela dvadesetogodišnjeg ranga pojave.

Pri svakoj pojavi većih oborina i naglog topljenja snijega dolazi do pojave velike zamućenosti vode i bakterijskog zagađenja. U blizini izvorišta izgrađen je objekt za tretman vode za piće (taloženje, brzi filter i dezinfekcija vode). Postrojenje je pušteno u rad 20.09.2004. godine, a vrijednost projekta je cca 5.000.000,00 KM. Do ove lokacije voda s izvora ide prirodnom gravitacijom. Od postrojenja, nakon tretmana, voda se pumpama potiskuje u stari rezervoar koji ima dvije komore po 250m³ i novi u kome je izgrađena jedna komora od 2.500m³.

Izvorište Zdena u ljetnim periodima, a nekad i zimi, količinski ne može zadovoljiti potrebe za vodom. Iz tog razloga urađena je Studija za novih 100 l/s. Studija nudi pet mogućih rješenja. Međutim, glavni projekt će dati finalno rješenje. Sva ponuđena rješenja se odnose na korištenje izvorišta Dabar. Bogatstvo kvalitetnim vodnim resursima općini daje posebno mjesto u rješavanju pitanja vodoopskrbe pitkom vodom šireg područja dugoročno. Stupanjem na snagu kantonalnog Zakona o vodama ("Sl.glasnik USK-a", br.4/11) došlo je do prijenosa dijela nadležnosti s razine kantona na razinu općine u smislu upravljanja vodnim resursima, odnosno izdavanje vodnih akata za vodotoke II. kategorije (prethodna vodna suglasnost, vodna suglasnost, vodna dozvola) je u direktnoj nadležnosti općina. Pored nadležnosti općine, prema Zakonu o vodama USK 67% sredstava vodnih naknada koje se prikupljaju na području općine Sanski Most, odnosno 30% od ukupnog iznosa prikupljenih naknada na nivou Federacije BiH direktno zakonom dodijeljeno općini. Pored nadležnosti dodijeljen je i jedan dio finansijskih sredstava prikupljenih vodnih naknada.

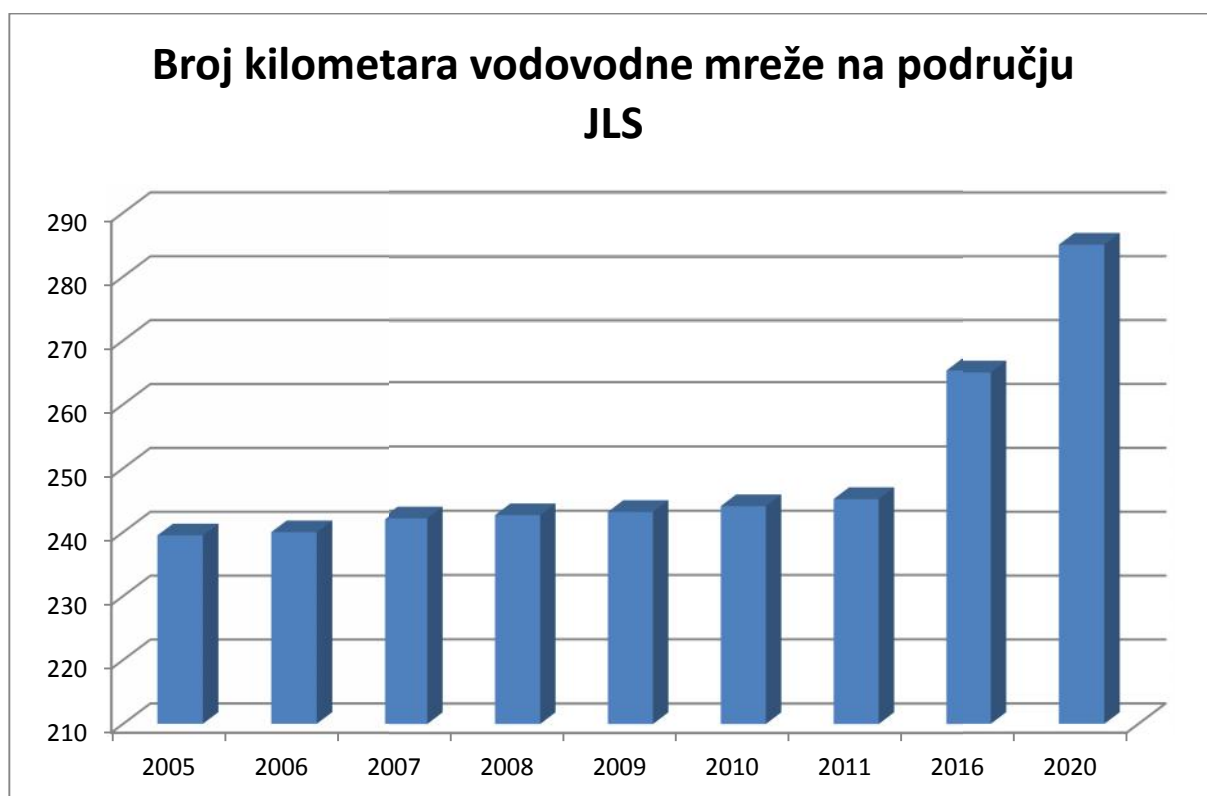
Za vodoopskrbu u općini Sanski Most zaduženo je JP JKP "Vodovod i kanalizacija" d.o.o. Sanski Most. Ovo poduzeće upravlja gradskim distributivnim sistemom te sa još 6 lokalnih vodovoda i to u mjestima Lušci Palanka, Fajtovci, Vakuf, D. Kamengrad, Majdan i Hrustovo, što je oko 45% pokrivenosti teritorije općine. Na području Sanskog Mosta se nalazi 10.551 priključaka - korisnika usluga, kojima se u tijeku godine isporuči cca 1.050.000 m³ vode. Postojeći gubici u mreži zahtijevaju prioritarnu sanaciju ili rekonstrukciju dijelova mreže, čime bi se osigurala stabilnost opskrbe u godišnjem periodu koji iziskuje veću potrošnju. Generalno, mora se planirati dugoročna investicija koja će osigurati dovoljne količine vode u distributivni sistem, jer

postojeći vodozahvat vrela Zdene je na granici osiguravanja biološkog minimuma. Preostali dio teritorija ruralnog područja Općine, gdje živi oko 55% stanovništva, opskrbljuje se iz pojedinačnih lokalnih vodovoda po naseljenim mjestima i mjesnim zajednicama kojima istovremeno upravljaju mještani. U većem broju lokalnih vodovoda kojima upravljaju mještani, ne vrši se redovno tretman pitke vode klorom, kao i periodične kontrole kemijske i mikrobiološke kvalitete vode. U posljednjih par godina realiziraju se investicije - izgradnja distributivnih vodovodnih mreža u ruralnim područjima, a planira se njihovo povezivanje sa centralnim vodosistemom Općine.

Vodovodna mreža je također u konstantnom porastu i 2011. godine na području Sanskog Mosta je bilo ukupno 245 km vodovodne mreže, a za 2016. odnosno 2020. ovaj opseg se planira proširiti na 265, odnosno 285 km, glavne i distributivne mreže.

Vrši se kontinuirana kontrola lokalnih vodovoda i trenutno 1.587 domaćinstava koristi vodu s ovih vodovoda. Broj priključaka bilježi porast od 2007. godine kad je u ovoj kategoriji bilo registrirano 1.395 domaćinstava. Cijena vode je nepromijenjena već 6 godina unazad i iznosi 1,68 KM/m³, a stupanj naplate usluga vodoopskrbe je 97%.

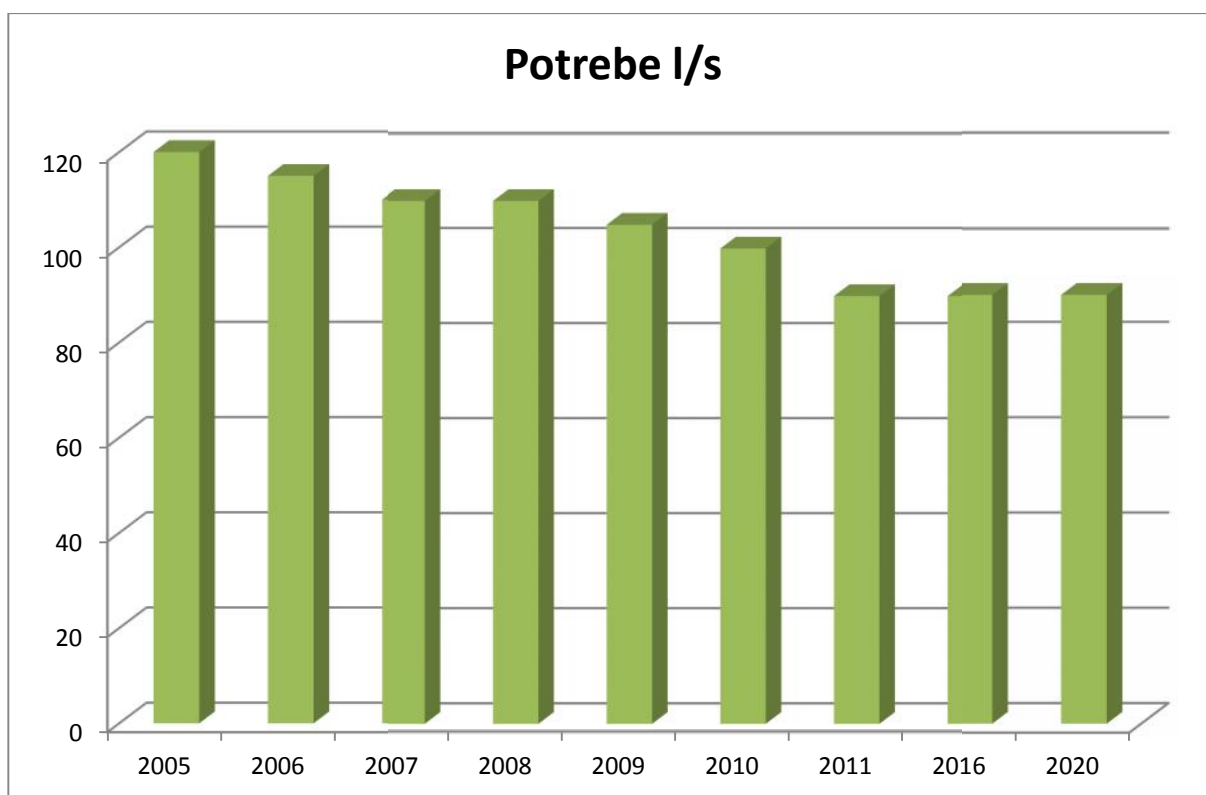
Graf 32 Pregled stanja vodovodne infrastrukture

Izvor: JKP "Vodovod i kanalizacija" Sanski Most

Izvor: JKP "Vodovod i kanalizacija" Sanski Most

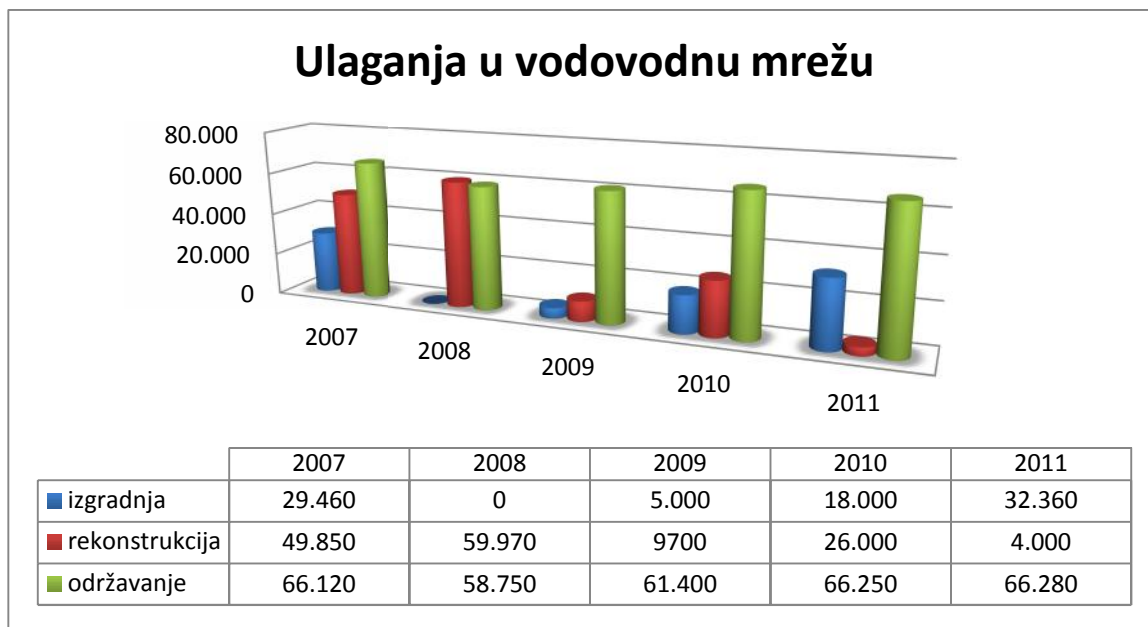

Izvor: JKP "Vodovod i kanalizacija" Sanski Most

Dinamika investicijskih ulaganja je dugoročna iz razloga nedostatka financijskih sredstava koja su ograničavajući faktor razvoja u ovoj oblasti.

Neovisno o zasad decentraliziranim sistemima u vodoopskrbi, 90% stanovništva Općine je opskrbljeno higijenski pitkom vodom .

Graf 33 Razina i struktura investicijskih ulaganja u vodovodnu infrastrukturu

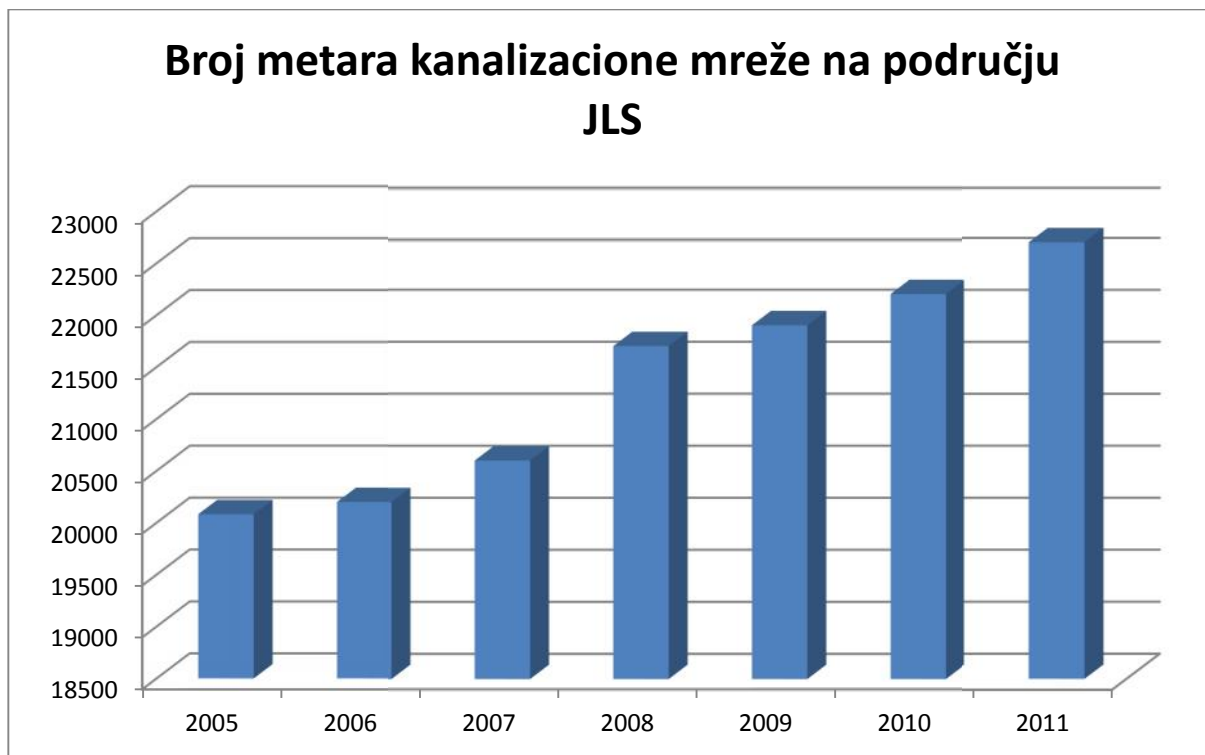

Izvor: JKP "Vodovod i kanalizacija" Sanski Most; Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

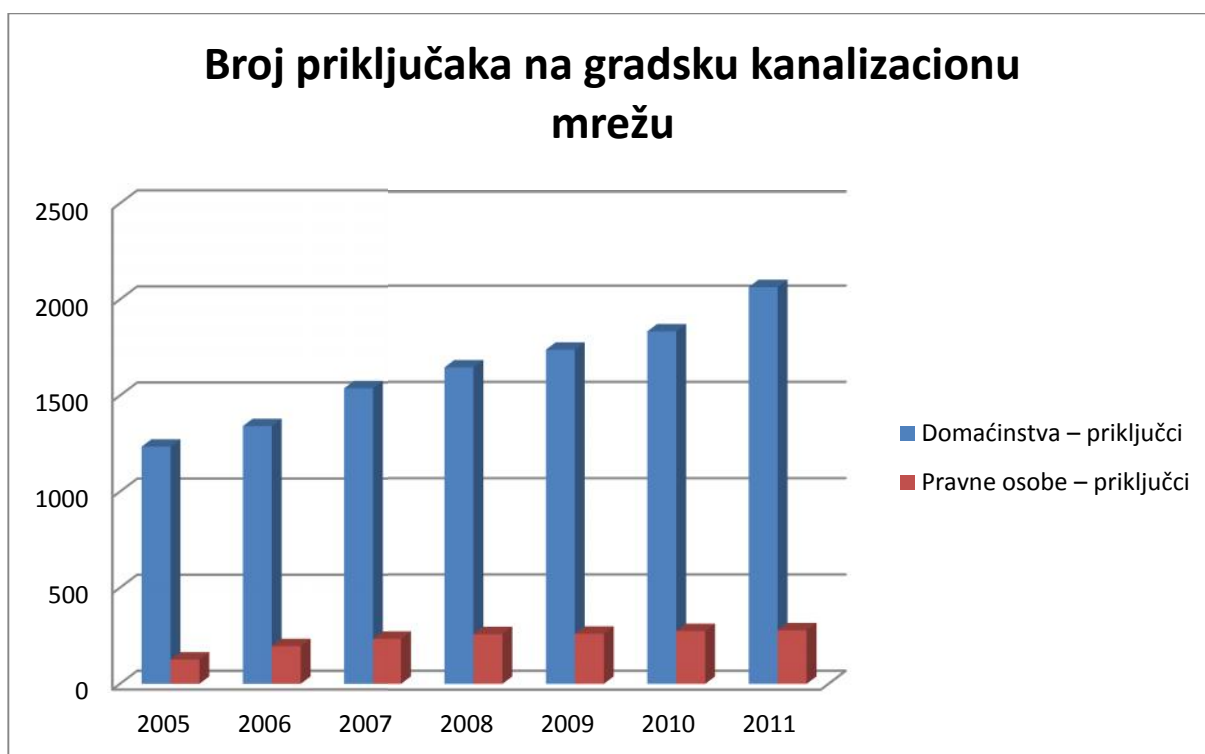
6.3.2. Kanalizacijska mreža

Po pitanju tretmana otpadnih voda na teritoriji općine Sanski Most, uglavnom je zastupljenost upotrebe komornih septika. U urbanom dijelu grada, projekt izgradnje kanalizacijske mreže je započet još davne 1981. godine, a nastavljen 1999. godine. Za sada imamo izgrađenu kompletnu kanalizacijsku mrežu u urbanom dijelu grada, s tim da Općina nema još izgrađen prečistač otpadnih voda, tako da sve sakupljene otpadne vode - mješoviti sistem urbanog dijela grada se bez tretmana ispuštaju u recipijent: lokacija Podlug - rijeka Sana. U nekoliko naseljenih mjesta u ruralnom dijelu Općine, također postoji izgrađen kanalizacijski sistem, koji se također ispušta u recipijent bez nekog od tretmana i uglavnom su to naseljena mjesta gdje je povoljna konfiguracija terena. Općina je u fazi iznalaženja konstrukcije - financijskih sredstava za izgradnju centralnog prečistača. Gradska kanalizaciona mreža je dijelom izgrađena samo u užem urbanom području gdje je od ukupno 8.491 domaćinstava koja obuhvata uže urbano područje 2.344 priključeno na gradsku kanalizacionu mrežu, što navodi na zaključak da je oko 28% domaćinstava gradskog područja pokriveno uslugom odvodnje otpadnih voda.

Graf 34 Struktura kanalizacijske infrastrukture

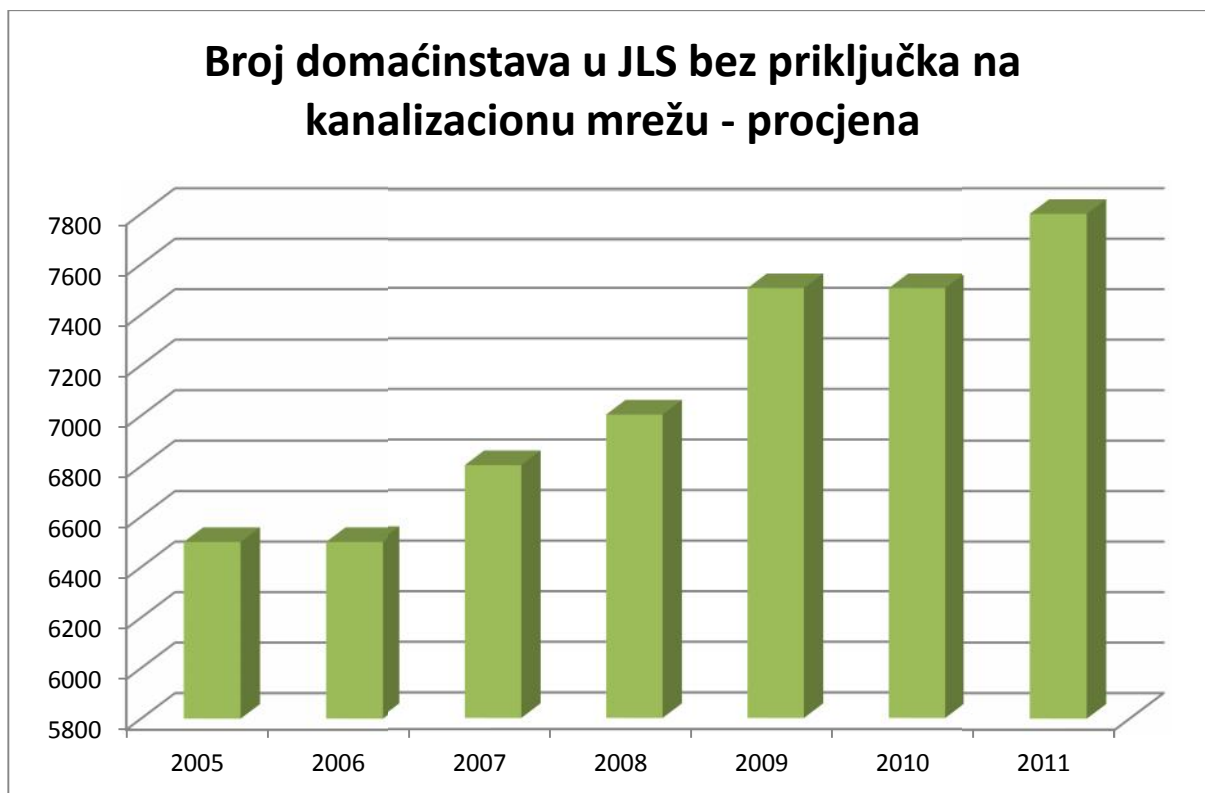

Izvor: JKP "Vodovod i kanalizacija" Sanski Most

Izvor: JKP "Vodovod i kanalizacija" Sanski Most

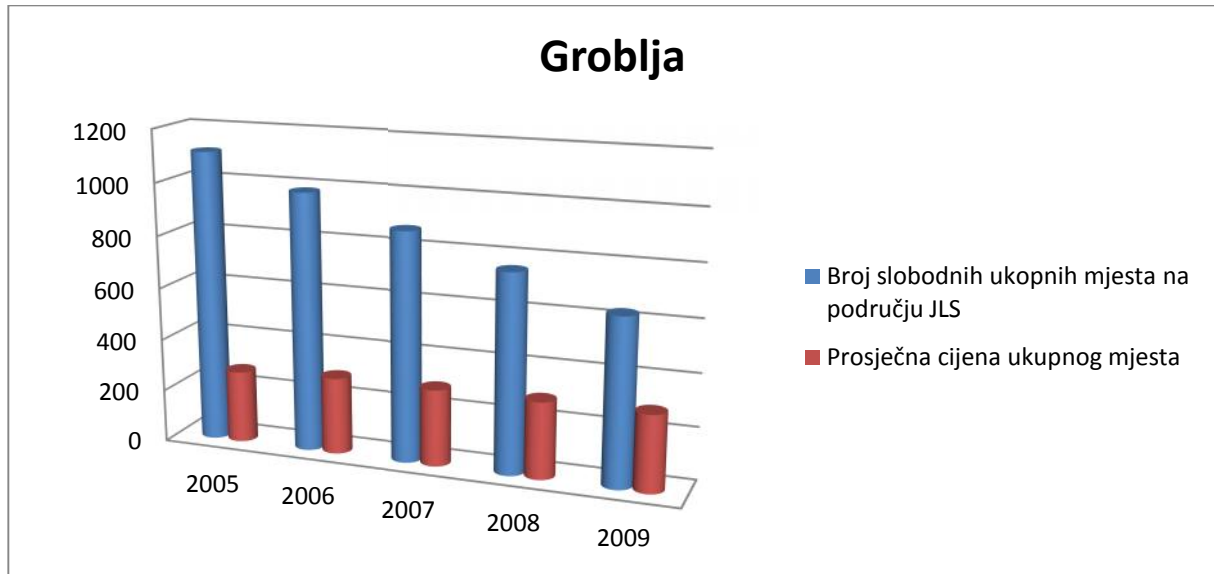
Kao i u slučaju vodovodne mreže, i kanalizacijska je također u konstantnom porastu i 2011. godine na području Sanskog Mosta je bilo ukupno 22,7 km kanalizacijske mreže čime je u proteklom petogodišnjem periodu povećanje za oko 2 km. Broj korisnika bilježi konstantno povećanje i u 2011. ih je bilo 2.060, što je prosječno povećanje od 100 korisnika godišnje od 2007. godine do danas.

Prosječna cijena odvodnje otpadne vode je nepromijenjena već 5 godina i iznosi 0,84 KM/m³, a naplata usluga je 97%.

6.3.3. Groblja

Samo jednim grobljem na području Općine upravlja JKP "Sana" Sanski Most, dok su ostala u nadležnosti vjerskih zajednica, naseljenih mjesta ili pojedinih obitelji. Uglavnom su sva groblja uređena i održavana od strane gore spomenutih grupa. Broj slobodnih grobnih mjesta je u konstantnom padu i neophodno je riješiti problem nedostatka prostora za grobna mjesta koji postaje sve više naglašen u proteklom periodu i trenutno je na raspolaganju oko 400 grobnih mjesta.

Graf 35 Broj i cijena ukopnih mjesta

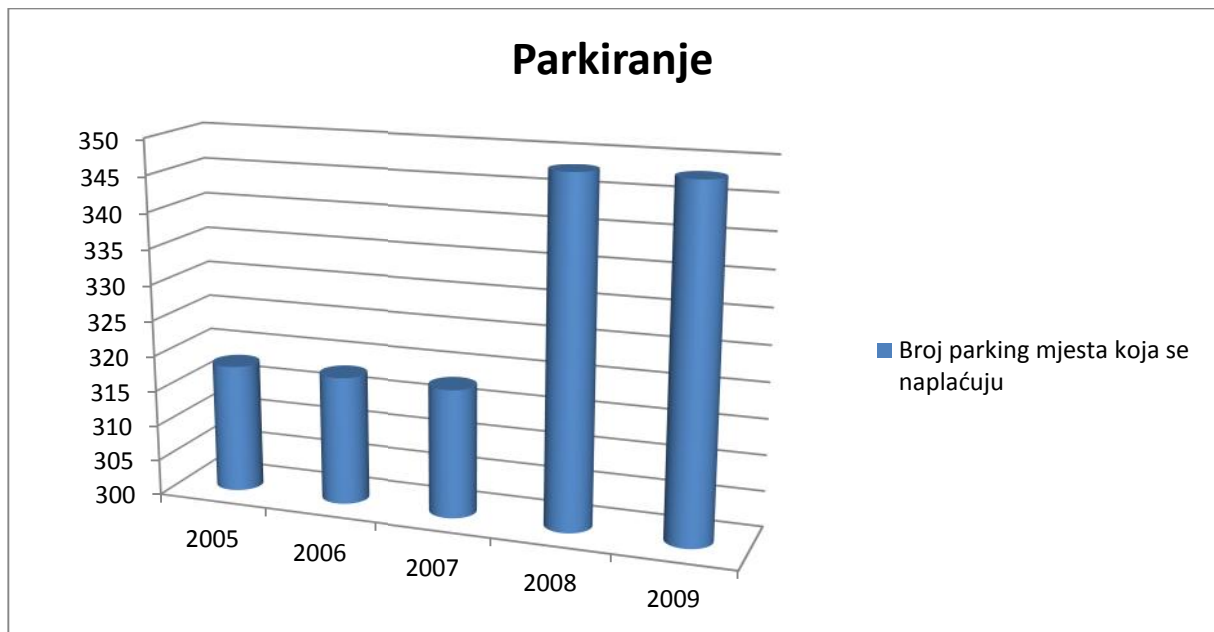

Izvor: JKP "Sana" Sanski Most

6.3.4. Parkinzi

Raspoloživim površinama za parkiranje u užem urbanom području Općine upravlja JKP "Sana" Sanski Most. U ljetnom periodu, zbog dolaska stanovništva iz dijaspore koje je porijeklom iz Sanskog Mosta raspoloživi parkinzi su nedostadni, te se razmišlja o rješenjima koja će osigurati veći broj parking mjesta.

Graf 36 Broj službenih parking mjesta

Izvor: JKP "Sana" Sanski Most

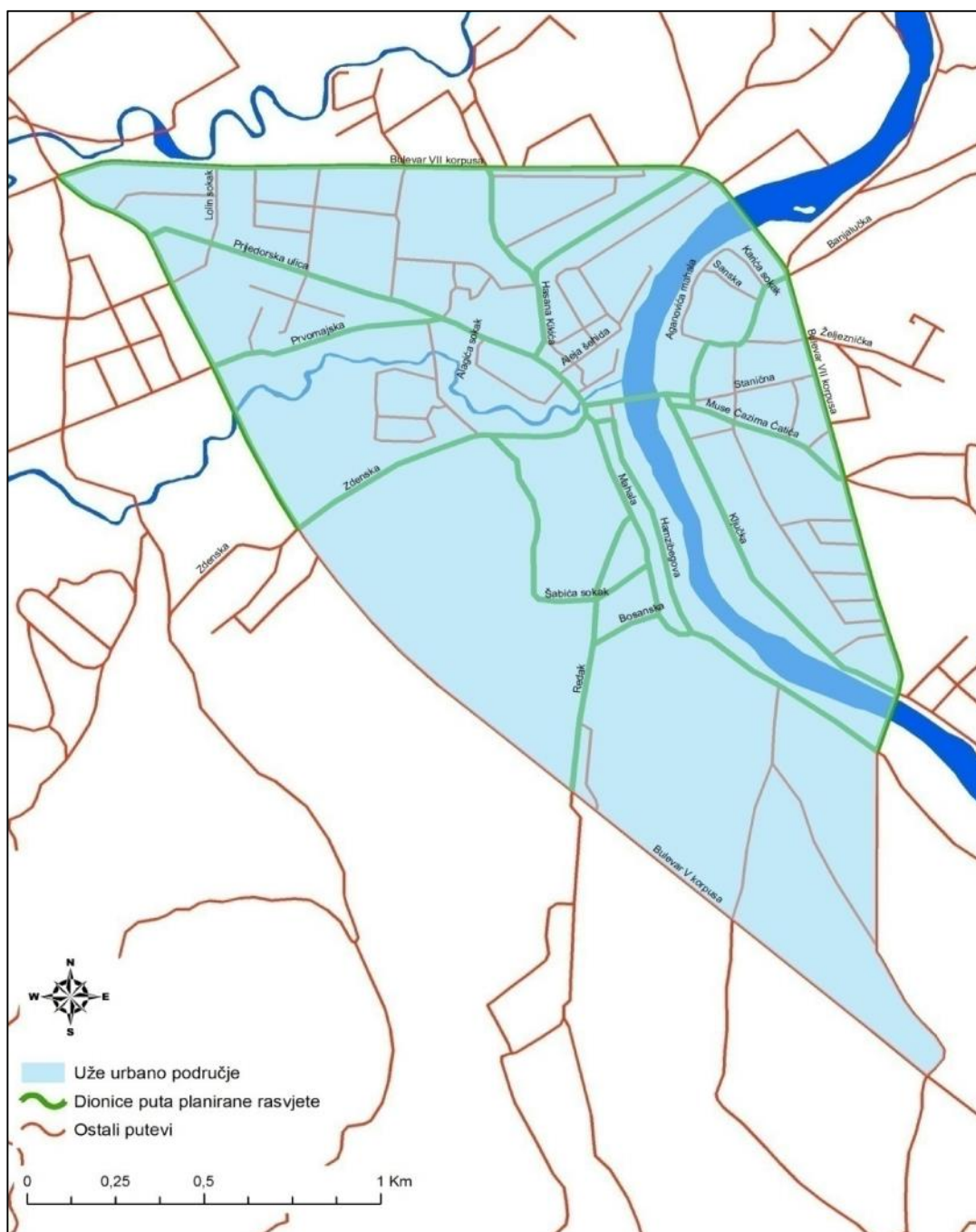
6.3.5. Lokalni prijevoz

Lokalni putnički promet je osiguran putem privatnih subjekata registriranih za prijevoz ljudi i roba, a to su: d.o.o. "Ilma - Sana - Trans", d.o.o. "Kvim - Company" te "Mass promet". Javnim prijevozom je pokriveno svih 19 mjesnih zajednica na području općine, a po pitanju subvencioniranja ove usluge Općina ne izdvaja budžetska.

6.3.6. Javna rasvjeta

Javna je rasvjeta do 90-tih godina postojala samo u užem urbanom dijelu grada, kao i u centralnim dijelovima određenog broja mjesnih zajednica. Danas je javna rasvjeta instalirana u svim ulicama urbanog područja grada, svim prigradskim naseljima i većini naselja i ulica - putova po MZ općine Sanski Most. Kako se rekonstrukcija i izgradnja javne rasvjete odvijala postepeno, kao dugoročna investicija, već se kod postojećih vrši modernizacija - zamjena rasvjetnih tijela u cilju smanjenja potrošnje električne energije. U proteklih 5 godina prostorni obuhvat javne rasvjete se širi u prosjeku 10% u odnosu na ukupnu površinu općine, tako da je 2011. godine oko 80% površine općine Sanski Most bilo obuhvaćeno javnom rasvjetom.

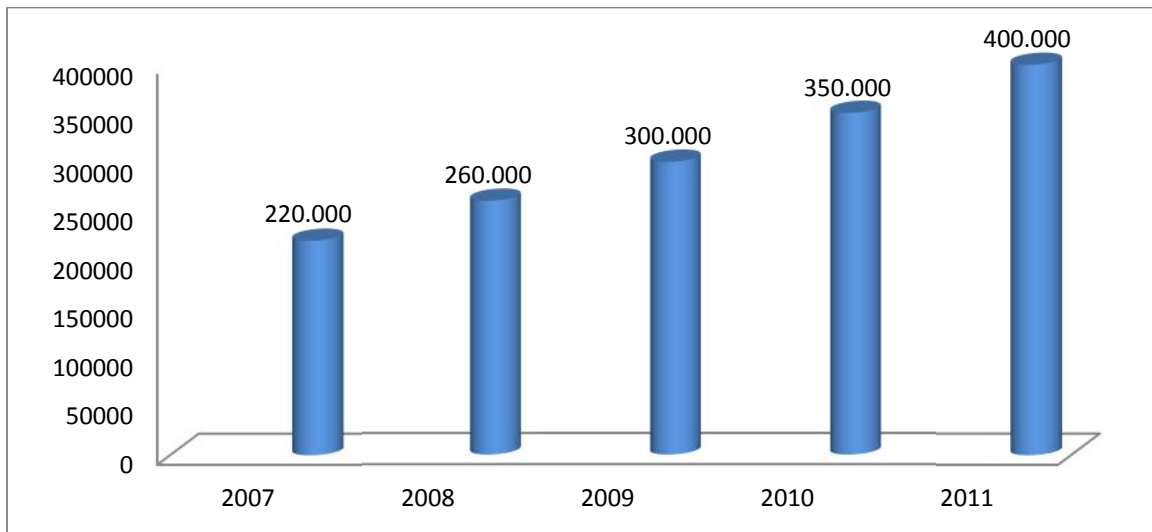
Slika 10 Trasa javne rasvjete u užem gradskom jezgru

Izvor: Općinska služba za prostorno uređenje, građenje i stambene poslove

Potrošnja i troškovi redovnog održavanja postojeće javne rasvjete iznose 300.000,00 KM na godišnjoj razini, s tim da cca 70.000,00 KM iznose troškovi koji se odnose na racionalizaciju - investicijsko održavanje. Trenutno je u fazi izrade projektno - tehnička dokumentacija za postavljanje LED rasvjete na području užeg urbanog jezgra, čime se planiraju znatne uštede po osnovu navedenih troškova.

Graf 37 Razina ulaganja u izgradnju i sanaciju javne rasvjete

Izvor: JU "Općinski fond za komunalne djelatnosti i infrastrukturu"

6.4. Stanje administrativnih usluga lokalne samouprave (uključujući i ljudske resurse)

U općinskoj administraciji je zaposleno 137 stručnih i kvalificiranih kadrova raspoređenih u devet organizacijskih cjelina. Kontinuirano se vrši edukacija zaposlenih, kao i modernizacija u pogledu prostora i opreme. Jedan od primjera je uspostavljena šalter sala kao model pružanja usluga građanima na jednom mjestu.

Kada bi ocjenjivali kvantitetu i kvalitetu pružanja i pruženih administrativnih usluga, slobodno se može konstatirati da je na zadovoljavajućoj razini po reakcijama građana - korisnika usluga. Bez obzira na prethodno rečeno, razina usluga se može podići na veću razinu kvalitete, razvoja lokalne zajednice te u konačnici boljeg standarda građana.

ZAKLJUČCI

- 503,5 km puteva (268,8 km makadamski, 234,9 km asfaltni)
- 95,5% teritorije općine pokriveno elektro-energetskom mrežom – 14.780 korisnika od čega 13.566 domaćinstava
- 16.090 stambenih jedinica od čega 13.607 kuće i 2.483 stana (2.350 stambenih jedinica više u odnosu na broj domaćinstava)
- 6.279 korisnika fiksne i 20.562 korisnika mobilne telefonije
- 245 km vodovodne mreže – 10.551 korisnik javne vodovodne mreže

- Godišnja isporuka 1.050.000 m³ vode
- JKP "Vodovod i kanalizacija" upravlja gradskim distributivnim sistemom i sa 6 lokalnih vodovoda
- 1.587 domaćinstava priključeno na lokalne vodovode
- 22,7 km kanalizacijske mreže sa 2.060 korisnika – urbani dio grada
- Trenutno na raspolaganju oko 400 grobnih mjesta
- 80% općine pokriveno javnom rasvjetom (oko 650 rasvjetnih jedinica u urbanoj zoni)

7. STANJE OKOLIŠA

7.1. Stanje zraka (kvaliteta i upravljanje)

Podaci o kvaliteti zraka općine Sanski Most obrađeni su i interpretirani u skladu s važećim propisima: Zakon o zaštiti okoliša F BiH ("Sl. novine F BiH", br.33/03 i 4/10), Zakon o zaštiti zraka F BiH ("Sl. novine F BiH", br.33/03) i Pravilniku o načinu vršenja monitoringa kvaliteta zraka i definiranju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta zraka ("Sl. novine F BiH", br.1/12).

Prema ovim i drugim propisima, kvaliteta zraka predstavlja koncentraciju zagađujućih supstanci u zraku u toku određenog perioda. Upravljanje kvalitetom zraka znači pratiti pojave zagađenja i analizirati stanje, odnosno potrebno je uspostaviti sistem praćenja kvaliteta zraka. Kako na ukupnom prostoru Unsko-sanskog kantona nije uspostavljen sistem za praćenje kvaliteta zraka, što uključuje i općinu Sanski Most, o kvaliteti zraka može se govoriti samo na osnovu procjena.

Na osnovu procjena o točkastim, linijskim i površinskim izvorima zagađenja zraka, pri čemu točkasti izvori emisije predstavljaju izvor kod kojih je veličina emisije veća od 0,5% emisije cijelog promatranog područja, linijski izvori su motorna vozila na frekventnim prometnicama, a površinski izvori emisije predstavljaju zbir malih izvora emisije (stacionarnih i mobilnih) na određenom području i nisu uvršteni u točkaste ili linijske izvore, može se konstatirati da u slučaju općine Sanski Most točkasti izvori nisu identificirani (nema podataka koji govore o ukupnoj emisiji, da bi se mogao definirati točkasti izvor zagađenja), te se može govoriti o druge dvije grupe izvora zagađenja.

Iskustveno i na osnovu zapažanja lokalnog stanovništva smatra se da općina Sanski Most nema privrednih subjekata s postrojenjima koji ozbiljno zagađuju okoliš. Zagrijavanje individualnih i kolektivnih stambenih objekata je 80% na drvo. Treba napomenuti da je gradska toplana u Sanskom Mostu bila u funkciji u periodu prije ratnih događanja, ali po okončanju rata do danas nije, zbog potpune devastacije instalacija i prateće infrastrukture.

Egzaktnih pokazatelja o zagađenju zraka na području općine nema, ali se procjenom može pretpostaviti da je kvaliteta zraka zadovoljavajuća. Zagađenje zraka je uglavnom uzrokovano sagorijevanjem goriva u ložištima objekata kao i emisijom štetnih plinova iz motornih vozila. Ovo je naročito izraženo u zimskom periodu zbog nepovoljnih meteoroloških uvjeta. Bilo bi dobro instalirati stanicu za mjerenje kvalitete zraka, a problem zagađenja rješavati smanjenjem broja individualnih ložišta u smislu ponovnog stavljanja u funkciju gradske toplane, ali i uvođenjem principa energetske efikasnosti u zagrijavanje javnih ustanova i domaćinstava "utopljavanjem" objekata.

Osnovni problemi iz područja upravljanje kvalitetom zraka su:

- nepostojanje mjernih stanica za kontrolu kvaliteta zraka niti povremeno mjerenje kvalitete zraka;
- nepostojanje katastra/registra zagađivača, nadzora nad zagađivačima zraka i sintetiziranih planova aktivnosti, dokaza i procjena utjecaja na okoliš;

- nepostojanje ili nekontinuiran rad filtera na proizvodnim sistemima koji vrše emisiju zagađivača;
- nepostojanje toplifikacijske infrastrukture.

7.2. Stanje u pogledu vodnih resursa (korištenje, zaštita i upravljanje)

Na širem području Sanskog Mosta mreža vodotoka je vrlo razvijena. Rijeka Sana sa svojim pritokama Kozicom, Kijevskom rijekom, Sanicom, Dabrom, Blihom, Sasinkom, Majdanušom, Zdenom predstavlja značajno vodeno bogatstvo raspoređeno na većem dijelu teritorije općine (centralnom i istočnom). Krajnji relativno mali sjeverozapadni dio pripada slijevu Japre koja se kod Bosanskog Novog ulijeva u Sanu, a na jugozapadnom dijelu nalazi se tipično kraško Lušci polje sa koga vode otječu ponornicom.

Prosječni protok Sane u Sanskom Mostu iznosi 68,7 m³/s, što znači da godišnje proteče prosječno 2,21 milijarde m³ vode. To je vrlo značajno vodno bogatstvo koje može biti jedno od glavnih temelja za opći privredni razvitak. Sanica je najveća pritoka na području Sanskog Mosta sa slivnom površinom od 407 km². Ona ima oko 20% od ukupnog sliva Sane u Sanskom Mostu (2.008 km²). Neposredno uzvodno od ušća Sanice nalazi se na Sani vodomjerna stanica Vrhpolje, koja kontrolira površinu slijeva.

Za vodotoke na širem području Sanskog Mosta karakteristična je pojava valova velikih voda sa maksimalnim protocima. Zbog toga poplavama su ugrožene priobalne površine u dolini Sane, kao i dolinama njenih pritoka. Dosadašnji radovi na zaštiti od poplava bili su uglavnom usmjereni na smanjenje rizika od poplava u Sanskom Mostu (izgradnja parapetnog zida duž Sane kao i radovi uz korita Blihe i Zdene). Na temelju izvršenih analiza može se zaključiti da danas Sanski Most nema odgovarajući stupanj zaštite od poplava. Prema značaju i veličini potencijalnih šteta na urbanom dijelu područja Sanskog Mosta morala bi biti osigurana zaštita od velikih voda vjerojatnosti pojave 0,01 (jednom u 100 godina). Pored toga ruralni dijelovi doline Sane na području Sanskog Mosta, zbog potencijalne vrijednosti poljoprivredne proizvodnje kao i izgrađenih objekata, morali bi imati osiguran relativno visok stupanj zaštite od poplava, sigurno veći od 0,02 (pojave jednom u 50 godina).

Dominantan izvor zagađenja vodotoka su otpadne vode ali i druge otpadne tvari. Na zagađenje vodotoka veliki utjecaj imaju erozije i ispiranje tla, kemijske supstance s poljoprivrednih površina, nečistoće s prometnih i drugih pogona i javnih površina. Naravno, tu je i problem odlaganja otpada.

Od pravilnog rješavanja problema otpadnih voda općine Sanski Most i naseljenih mjesta, od količine i kvaliteta kanalizacijske mreže i uređaja za prečišćavanje otpadnih voda u najvećoj mjeri zavisi kvaliteta vode u rijekama i podzemnim tokovima. Kanalizacijska mreža je deficitarna u svim naseljenim mjestima općine Sanski Most, a uređaji za prečišćavanje otpadnih voda nisu građeni. Sa stanovišta kvaliteta površinskih i podzemnih voda, kanalizacijska mreža i kontrolirano skupljanje pojedinačnih izvora zagađenja i dovođenja istih u uređaj za prečišćavanje otpadnih voda je osnovni preduvjet zaštite voda.

7.3. Stanje zemljišta (korištenje, zaštita i upravljanje)

Općina Sanski Most posjeduje značajan potencijal za razvoj poljoprivredne proizvodnje, koji nisu dovoljno iskorišteni i u toj činjenici treba tražiti svoju razvojnu šansu. Poljoprivredne površine, koje su u toku rata i poslijeratnom periodu zapuštene, svake godine se sve više stavljaju u funkciju proizvodnje.

Ratarska proizvodnja je u funkciji razvoja stočarstva s dominacijom proizvodnje mlijeka i mesa. Prema pokazateljima ovo područje je izuzetno pogodno za stočarstvo (posebno uzgoj goveda i ovaca) te za uzgoj krmnog bilja, proizvodnju krumpira, ali i povrtlarskih kultura uz primjenu suvremenih agro-tehničkih mjera te uzgoj voća, a u posljednje vrijeme trendovi su nametnuli proizvodnju zdrave hrane u čemu općina Sanski Most ima svoje prednosti i šanse. Ne treba zaboraviti ni proizvodnju meda te ljekovitog bilja kao i skupljanje bilja i šumskih plodova. Zemljište i korištenje zemljišta detaljno je opisano u poglavlju koje se odnosi na poljoprivredu.

7.4. Stanje šumskih eko sistema (korištenje, zaštita i upravljanje)

Oblast šumarstva zajedno s drvnom industrijom, zbog svojih komparativnih prednosti, predstavlja jednu od okosnica razvoja općine, gdje postoje realni uvjeti da se s manjim finansijskim sredstvima i ulaganjima mogu postići dobri rezultati u izvozu, zapošljavanju kao i u pozitivnom ukupnom finansijskom poslovanju. Od ukupnih šumskih površina cca 83% su državne šume, kojim upravlja Šumsko privredno društvo "Unsko – sanske šume" putem svojih organizacijskih jedinica po općinama. Ukupna površina šuma na području općine Sanski Most iznosi 38.361 ha. Učešće općine Sanski Most u šumskim površina USK-a iznosi 16%, a u visokim šumama 19%. Ukupne zalihe drvene mase procjenjuju se na oko 4.500.000 m³. Godišnji etat (sječiva masa drveta) procjenjuje se da iznosi oko 90.000 m³.

Planom utroška namjenskih sredstava za 2012. godinu ostvaren od naknade za korištenje državnih šuma koji je u skladu sa Zakonom o šumama ("Sl. glasnik Unsko-sanskog kantona", br.22/12) i iznosi 5% od prihoda utvrđenog na osnovu ostvarene godišnje količine sječe šumskih drvnih sortimenata na području USK-a namijenjen je jedinicama lokalne samouprave na čijem teritoriju se ostvaruje prihod. Ovim planom namjenska sredstva za općinu Sanski Most iznose 180.000 KM, a namijenjena su za infrastrukturne projekte općine Sanski Most te za ruralni razvoj. Obnova i zaštita šumskog fonda u potpunoj je nadležnosti ŠPD "Unsko – sanske šume" te resornog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Najveći potencijal dobro očuvanih šuma planinskog masiva Grmeč su bukve, jele, smrče te hrast kitnjak. U ratnom i poslijeratnom periodu došlo je do degradacija i šumskih površina, stoga je potrebno poduzimati značajnije aktivnosti na očuvanju šuma, njihovoj obnovi i kontroliranoj sječi i korištenju.

U posljednjih pet godina opseg proizvodnje je uglavnom usklađen sa opsegom prodaje šumskih sortimenata a najviše se pridaje značaj uzgoju i prodaji trupcima i dugom drvetu četinara i lišćara te ogrijevnom drvetu lišćara, s tim da je proizvodnja ogrijevnog drveta u konstantnom padu od 2007. godine do danas (2011. godine proizvodnja opala za 5.000m³ u odnosu na 2007. godinu).

7.5. Upravljanje otpadom

Poslove prikupljanja, odvoza i odlaganja komunalnog, krutog, neškodljivog i bezopasnog otpada na području općine Sanski Most dodijeljeno je JKP „SANA“ d.o.o. Sanski Most na upravljanje.

Uslugom prikupljanja, odvoza i odlaganja smeća pokriveno je cca 90% cjelokupnog područja općine Sanski Most po utvrđenoj dnevnoj i tjednoj dinamici, a u skladu s Odlukom o komunalnom redu. Komunalni otpad se odlaže na više načina: u PVC kante s poklopcem (80 l, 120 l, 140 l), u PVC vreće, u zatvorene pocinčane-metalne kontejnere 1100 l s kotačima u otvorene metalne kontejnere, dok se kabasti otpad dogovorom i najavom lokacije i vremena posebno odvozi na odlagalište kamionom ili traktorom.

Svi ovi postupci odlaganja smeća prolaze bez korisnog, ekonomski i financijski opravdanog postupka selektiranja i razdvajanja krutog otpada.

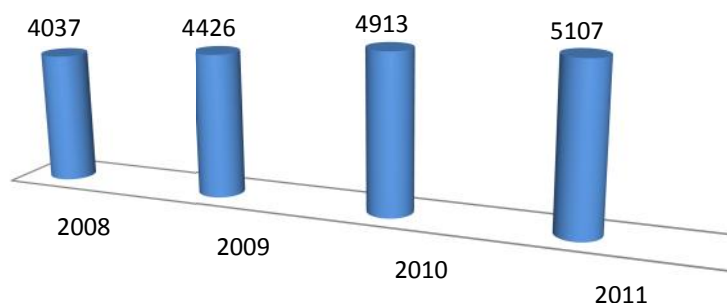
Za odlaganje krutog otpada na području općine Sanski Most još uvijek se koristi lokacija prema brdu Dabar - privremeno odlagalište „Sanska brda“ koja se proteže duž puta u površini cca 26.800 m². Sama lokacija - konfiguracija odlagališta su prirodne uvale, a gornji gabarit odlaganja s prekrivanjem zemljom je cca 0,8-1.0 m ispod razine puta.

Gradsko odlagalište "Sanska brda" se nalazi na samoj granici slijevnog područja izvorišta Mađarica na geološkoj podlozi, koja je veoma nepovoljna i na propusnom zemljištu, te se kao takva mora dislocirati. Kako se otpad uglavnom neispravno i nekontrolirano odlaže, predstavlja veliku prijetnju zagađenju vodotoka i izvorišta (Mađarica -Sanski Most), odnosno filtrati iz ovih odlagališta mogu proizvesti nesagledive posljedice po ova izvorišta.

Nije mali broj domaćinstava koji izbjegavaju svoju obavezu – oko 30% domaćinstava (zaključivanje ugovora za korištenje usluge odvoza otpada), što za posljedicu ima veći broj registriranih divljih odlagališta, njih ukupno 137 na području općine.

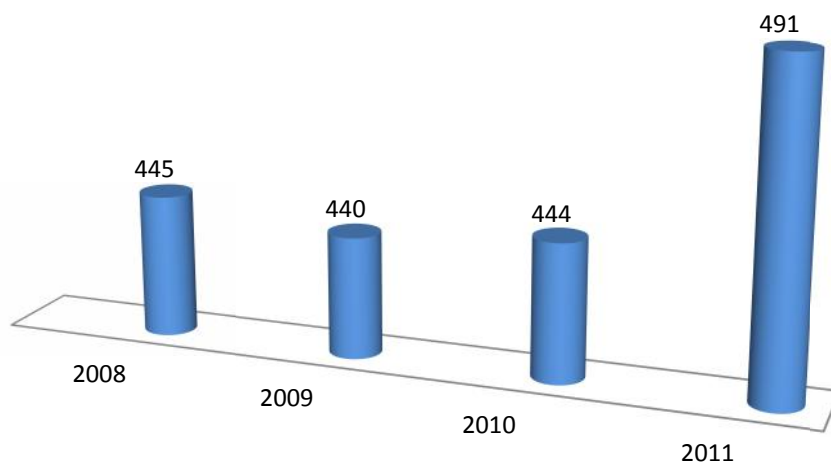
Graf 38 Trend broja domaćinstava koja koriste uslugu prijevoza otpada

Broj domaćinstava koja koriste uslugu odvoza otpada

Izvor: JKP "Sana" Sanski Most

Broj pravnih lica koja koriste uslugu odvoza otpada

Izvor: JKP "Sana" Sanski Most

Značajni napor se ulažu u saniranje divljih odlagališta tako da je od 2008. godine do danas sanirano njih 64, a u tu svrhu uloženo je ukupno 204.000,00 KM. Uz povećanje broja korisnika dolazi i do povećanja ukupne količine prikupljenog otpada tako da je 2011. prikupljeno 6.610 t te je ova količina je u stalnom porastu i sagledavši stanje u protekle 4 godine evidentno je povećanje na godišnjoj razini u prosječnom iznosu od 65 t. Za razliku od usluga opskrbe pitkom vodom i odvodnje otpadnih voda, cijena usluga odvoza smeća je rasla u proteklom periodu kad je 2008. iznosila 7 KM, 2009. i 2010. povećana na 8,50 KM, da bi se 2011. godine zadržala na 10 KM mjesečno.

U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom ("Sl. novine F BiH", br.33/03 i 72/09) općina Sanski Most je za postojeće odlagalište izradila Plan prilagođavanja upravljanja otpadom i dobila suglasnost na navedeni Plan od strane Federalnog ministarstva okoliša i turizma kojim upravlja JKP "Sana" d.o.o. Sanski Most. Ukupan proces upravljanja otpadom ovisan je o procesima na kantonalnoj (regionalnoj) razini, jer u skladu sa zakonom potrebno je završiti regionalno sanitarno odlagalište da bi Općina Sanski Most mogla zatvoriti postojeće odlagalište i otpad odvoziti na regionalno odlagalište. Općina Sanski Most je zajedno sa drugim općinama USK potpisala međuopćinski Sporazum za regionalno upravljanje otpadom, te da je osnovala JP "REG-DEP" koje treba da upravlja budućom regionalnom deponijom otpada.

Osnovni problemi u oblasti upravljanja otpadom su:

- nedostatak političke podrške unapređenju procesa upravljanja otpadom;
- nepostojanje Plana upravljanja otpadom USK-a i općine;
- nepovjerenje svih zainteresiranih strana;
- nedostatak odgovarajuće studijsko-projektne dokumentacije;
- općine nisu prihvaćale predloženi regionalni koncept;
- nedostatak finansijskih sredstava;
- ugroženost izvorišta vode za piće i okoliša;

- postojeće sanitarno odlagalište otpada je nesanitarno.

7.6. Upravljanje prostorom i okolišem, stanje gradskog zelenila

Zadnjih nekoliko godina općina je uložila dosta napora i finansijskih sredstava za uređenje i stvaranje novih zelenih parkovskih površina, zatim stvaranje novih zasada i ukrasnog bilja koje se svake godine sezonski obnavljaju.

Za uređenje zelenih površina iznos sredstava iz općinskog budžeta se ipak smanjuje iz godine u godinu iz razumljivih ekonomskih razloga. Treba napomenuti da je cilj općine i dalje uređenje neuređenih zelenih površina i privođenja namjeni kako bi se na najbrži način kultivirale i dobile nove uređene zelene površine, a koristile bi za odmor i rekreaciju, te služile kao filter zraka u okruženju.

Opseg uređenih parkovskih površina se od 2009. godine konstantno uvećava kao i broj zasađenih stabala odnosno stabljika ukrasnog bilja, što je vidljivo u tabeli 23:

Tablica 23 Zelene površine

Zelene površine	2009.	2010.	2011.
Površina (m ²)	5.440	7.070	7.640
Broj zasađenih stabala (kom.)	360	360	420
Broj zasađenih stabljika ukrasnog bilja (kom.)	5.100	7.600	8.600
Podrška iz budžeta općine (KM)	93.930,00	67.300,00	44.000,00

Izvor: Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse

7.7. Zaštita prirodnog (posebno biodiverziteta), kulturno – povijesnog naslijeđa

Na području općine je evidentirano da je ukupan broj zaštićenih staništa 3, a broj zaštićenih staništa koji imaju usvojen plan upravljanja svega 1.

Prema odlukama Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH na području Sanskog Mosta pet dobara je proglašeno kao nacionalnim spomenicima:

- Memorijalni kompleks "Šušnjar" - graditeljska cjelina,
- Most u Starom Majdanu (Rimski most) – povijesni spomenik,
- Musala sa grobljem u Kamengradu – graditeljska cjelina,
- Stari grad Kamengrad – povijesno područje,
- Zgrada II zasjedanja ZAVNOBIH-a - mjesto povijesnog spomenika.

Odluke Komisije predviđaju da se na nacionalne spomenike primjenjuju mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije, a Vlada Federacije BiH je dužna osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu i konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju nacionalnih spomenika.

U cilju trajne zaštite nacionalnih spomenika Komisija je utvrdila mjere zaštite koje se odnose na zabranu gradnje stambenih, privrednih i poljoprivrednih objekata u zoni spomenika, zabranu izvođenja bilo kakvih radova na spomenicima osim konzervatorsko–restauratorskih za koje je neophodno odobrenje i stručni nadzor nadležnog ministarstva, te zabranu odlaganja otpada i

izvođenja bilo kakvih javnih infrastrukturnih radova koji uključuju izgradnju industrijskih, energetskih i drugih objekata i zagađivača tijekom čije izgradnje može doći do oštećenja nacionalnog spomenika.

Pored navedenih spomenika, u oblasti kulturno–povijesnog naslijeđa, na području Sanskog Mosta egzistira i niz ostalih elemenata materijalne kulture (navedeno u 3.5. Turistički potencijali i infrastruktura), koji nisu kategorizirani i čiju kulturnu, povijesnu, materijalnu i drugu valorizaciju treba izvršiti kako bi bili inkorporirani u svrhu lokalnog razvoja kroz sektor kulture i kulturno–vjerskog turizma. Trenutnu zaštitu i promociju, u okviru svojih nadležnosti i stručnih kapaciteta spomenutih elemenata materijalne kulture vrši Općina Sanski Most u suradnji s javnim ustanovama nadležnim za promociju i unapređenje kulturne djelatnosti – JU "Kult media" i JU "Narodna biblioteka".

7.8. Utjecaj lokalne ekonomije na okoliš

Utjecaj lokalne ekonomije na okoliš značajan je iz više razloga, a najvažniji je razlog stanje budžeta općine i poslovanje privrednih subjekata, koji svojim aktivnostima mogu uticati kako na poboljšanje stanja okoliša direktnim ili indirektnim ulaganjima sredstava tako i obrnuto. Slaba ekonomska situacija dovodi i do smanjenja aktivnosti vezanih za zaštitu okoliša.

Jedan od razvojnih potencijala općine je svakako i hidroenergetski potencijal gdje su urađene studije o iskorištavanju vodotokova u energetske svrhe (više u poglavlju 7.10.)

7.9. Utjecaj okoliša na javno zdravlje

Ovaj dio tematske oblasti obuhvaća:

- kvalitetu vode za piće na području općine Sanski Most;
- sigurnost kvalitete prehrambenih proizvoda;
- zbrinjavanje otpadnih materija (čvrstih i tečnih);
- kvalitetu stanovanja i buku;
- organiziranost zdravstvene zaštite stanovništva.

U poslijeratnom periodu u općini Sanski Most se ne posvećuje dovoljno pažnje kvaliteti zraka jer uglavnom prevladava mišljenje da je zbog nerazvijene industrije zrak postao čist što je svakako netočno. Kao zagađivači može se identificirati veliki broj individualnih ložišta u kojima se koriste različita goriva, te veliki broj starih vozila s lošim sagorijevanjem, što je opisano u poglavlju o upravljanju zrakom. Degradacija šuma u velikoj mjeri onemogućuje prirodni proces obogaćivanje zraka kisikom.

Voda je jedan od osnovnih parametara životne sredine i bez nje se ne može zamisliti očuvanje i unapređenje zdravlja. Sva tri medija vode (za piće, otpadne vode, te rekreativne vode) se ne mogu promatrati samo lokalno jer njihove karakteristike ne ovise samo od lokalnih prilika, a ni njihov utjecaj nije samo na lokalnoj razini. Izvor zagađenja površinskih odnosno podzemnih voda potiče najčešće od nekontroliranog odlaganja otpada, a može biti mikrobiološko i kemijsko. Pored izvanrednog fiziološkog značaja za život, voda igra veliku ulogu u zdravlju čovjeka jer može uzrokovati mnoge zarazne bolesti koje se manifestiraju kao hidrične epidemije.

Sistem kontrole kvalitete vode za piće vrši se na javnom vodovodnom sistemu kojim upravlja JKP"ViK"d.o.o. Sanski Most. Svakodnevna kontrola kvaliteta vode vrši se u suvremenom laboratoriju JKP"ViK" d.o.o. Sanski Most. Redovna mjesečna kontrola kvalitete vode vrši se u zdravstvenoj ustanovi "Zavod za javno zdravstvo USK-a" Bihać na propisanom broju uzoraka koje uzima i transportira do Bihaća ovlaštenu zaposlenik JKP"ViK"d.o.o. Sanski Most. Povremeno se rade šestomjesečne i godišnje kontrole kvaliteta vode.

Tlo je osnovni prirodni i teško obnovljivi resurs koji zajedno s vodom, zrakom i živim svijetom čini eko sistem te utječe na zdravlje ljudi direktno i indirektno. Direktni utjecaj se ogleda u djelovanju klizišta i odrona koji direktno ugrožavaju ljudske živote, a indirektni utjecaj tla na zdravlje ljudi se ogleda kroz zagađenost tla, te posredno preko biljaka ili vode utječe na zdravlje ljudi.

S obzirom da nema mjerenja kvaliteta zraka, tla, površinskih voda, buke, kao ni pravih pokazatelja o navedenim parametrima, ne može se ni razgovarati o utjecaju okoliša na javno zdravlje.

7.10. Hidroenergetski potencijal

U cilju iskorištavanja hidropotencijala rijeke Sane i njenih pritoka u svrhu proizvodnje električne energije, Općina Sanski Most je 1998. godine u saradnji sa ENERGOINVEST Sarajevo pristupila izradi Studije hidroenergetskog iskorištavanja vodotoka općine Sanski Most. Pored rijeke Sane studijom su obuhvaćene i rijeke Sanica, Majdanuša, Zdena, Dabar, Sasina, Kijevska rijeka te Kozica.

Općinsko vijeće Sanski Most je na 24. Sjednici održanoj 14.09.2006. godine donijelo zvanično mišljenje o korištenju hidropotencijala u slivu rijeke Sane na području općine, kojim se ne dozvoljava gradnja hidroenergetskih objekata na vodotoku rijeke Sane, dok je gradnja dozvoljena samo na pritokama a dozvola se odnosi samo na objekte snage do 5 MW, a njihova izgradnja je uslovljena poštivanjem Prostornog i Regulacionih planova općine Sanski Most. S tim u vezi hidropotencijal na području općine Sanski Most u smislu izgradnje hidroenergetskih objekata se posmatra samo u kontekstu pritoka rijeke Sane, a koje su i obuhvaćene pomenutom Studijom.

Studijom je predviđena gradnja ukupno 15 hidroenergetskih objekata snage između 31 i 5.897 kW, od čega bi njih 6 bilo izgrađeno na rijeci Blihi, po 3 na Sasini i Sanici, 2 na Kijevskoj i 1 na rijeci Dabar. Godišnja proizvodnja bi se kretala u rasponu od 122 do 16.090 MWh u zavisnosti od snage objekta.

Tablica 24 Pregled isplativih MHE prema veličini potrebnih investicija i moguće godišnje proizvodnje

			I	II	III	IV
Br.	MHE	Vodotok	Snaga (kW)	Proizvodnja u MWh/god	Investicije (.000 KM)	II/III
1	Skok	Bliha	1356	4730	2414	0.51
2	Hatiraj	Bliha	1436	6536	4665	0.71
3	Pećina	Sanica	582	2765	1998	0.72
4	Kamengrad	Bliha	1591	7265	5883	0.8
5	Dabar	Dabar	645	2760	2662	0.96
6	Saleševići	Sanica	3338	11040	11422	1.03
7	Kljajići	Sanica	5897	16090	18473	1.15
8	Ljutovik	Bliha	1037	4837	7582	1.56
9	Kijevo 1	Kijevska rijeka	85	518	897	1.73
10	Kijevo 2	Kijevska rijeka	118	736	1427	1.94
11	Šumari	Bliha	95	491	996	2.03
12	Sasina 3	Sasina	83	452	1276	2.82
13	Sasina 1	Sasina	31	122	590	4.83
14	Sasina 2	Sasina	37	170	870	5.11
15	Skucani Vakuf	Bliha	45	153	1295	8.62

Izvor podataka: "Studija hidroenergetskog iskorištenja vodotoka općine Sanski Most" ENERGOINVEST Ening sarajevo, maj 1998. god.

ZAKLJUČCI

- Nema velikih industrijskih zagađivača zraka
- 80% stambenih jedinica koristi drvo, ugalj i biomasu kao ogrijevni energent
- Nedostatak mjernih stanica za kontrolu zraka
- Nedostatak toplifikacijske infrastrukture
- Godišnji protok rijeke Sane 2,21, milijarda m³
- Glavni zagađivači vodotokova otpadne vode, kemijske supstance u poljoprivredi, erozije tla i onečišćenja sa prometnih i javnih površina
- 83% od 38.361 ha šumskog bogatstva na području Sanskog Mosta u državnom vlasništvu

- 16% ukupnog šumskog bogatstva USK se nalazi na teritoriji Sanskog Mosta
- Od 2007. godine konstantan pad proizvodnje ogrijevnog drveta
- 90% općine pokriveno uslugom odvoza smeća
- 5.107 domaćinstava i 491 pravno lice koristi uslugu odvoza smeća
- Registrirano 137 divljih odlagališta, uloženo 204.000,00 KM u njihovu sanaciju
- Konstantno povećanje prikupljenog otpada – u 2011. prikupljeno 6.610 t
- 7.640 m² zelenih površina s oko 9.000 sadnica
- 3 zaštićena prirodna staništa i 5 nacionalnih spomenika kulture na području općine
- Urađena Studija hidroenergetskog iskorištenja vodotoka općine Sanski Most prema kojoj je moguća izgradnja 15 mini hidroenergetskih objekata snage između 31 i 5.897 kW sa godišnjim nivoom proizvodnje između 122 i 16.090 MWh.

8. STANJE PROSTORNO-PLANSKE DOKUMENTACIJE (I U POGLEDU POKRIVENOSTI PODRUČJA I U POGLEDU AŽURIRANOSTI PLANOVA)

Općina Sanski Most je krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća započela s intenzivnom izradom prostorno-planske dokumentacije. Tada je urađen određen broj detaljnih regulacijskih planova za stambena naselja u urbanom području grada. Obzirom da je od tada prošlo 20 - 30 godina, u prostoru su izvršene mnoge promjene, velik broj objekata je porušen ili oštećen u ratu, izvršene su i velike promjene u vlasničkim odnosima, jer je došlo do potpune izmjene demografske slike stanovništva, bespravna gradnja je bila intenzivna i godinama u stalnom porastu.

Upravo zbog toga, mnoge detaljne planove nije više moguće provoditi i na osnovi njih podešavati upravne akte.

Osim toga, većina planske dokumentacije je u toku rata uništena i oštećena, navedeni planovi nemaju sve potrebne grafičke i tekstualne priloge koji su potrebni za provedbu pa su i zbog toga neprimjenjivi. Ove planove je potrebno inovirati, uskladiti sa stanjem na terenu i novonastalim potrebama stanovništva. Za dio planova je već izvršeno inoviranje, odnosno provedena je procedura izmjena i dopuna te usvajanje od Općinskog vijeća.

Ranijim Zakonom o prostornom uređenju Unsko-sanskog kantona je, također, utvrđena obaveza općina da upravne akte iz oblasti prostornog uređenja, za planove starije od 10 godina, donose na osnovu stručnog mišljenja Komisije Općinskog vijeća, jer su takvi provedbeni planovi doživjeli toliko promjena da se ne mogu u cijelosti primjenjivati te je i naša Općina većinu zahtjeva za urbanističku suglasnost rješavala na osnovu stručne ocjene Komisije.

USVOJENA PROSTORNO-PLANSKA DOKUMENTACIJA NAKON RATA

Odmah nakon rata Općina Sanski Most je s nadležnim službama pristupila izradi razvojnih i detaljnih planova te su u proteklom periodu usvojeni slijedeći planovi:

8.1. Prostorni plan Općine

- Odluka o usvajanju Prostornog plana (Sl. glasnik Općine 1/98),
- Nije bilo naknadnih ažuriranja,
- Nositelj izrade Plana je Institut za urbanizam i arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu. Prostornim planom Općine Sanski Most utvrđena je i granica obuhvata Općine i njena površina iznosi 78.117 ha te je po površini zemljišta druga najveća općina Unsko-sanskog kantona.

8.2. Urbanistički plan grada

- Odluka o usvajanju Urbanističkog plana grada (Sl. glasnik Općine, broj 1/98).
- Nositelj izrade Plana je Institut za urbanizam i arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu.

8.2.1. Izmjene i dopune Urbanističkog plana grada

- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna Urbanističkog plana grada (Sl. glasnik Općine, broj: 08/03),
- Odluka o usvajanju izmjena i dopuna Urbanističkog plana grada (Sl. glasnik Općine, broj: 05/08).
- Nositelj izrade Izmjena i dopuna Plana je Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje iz Zenice.

8.3. Regulacijski planovi

8.3.1. Regulacijski plan Stambenog naselja „Jezernice 2“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 05/00)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik 04/02)
- Odluka o provođenju (Sl. glasnik 04/02)
- Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.
- Površina obuhvata ovog Plana iznosi 16,20 ha.

Prostorni obuhvat:

Opis granice počinje od raskršća ulica Bulevar VII. korpusa i Žrtava fašizma (očitan sa geodetskog snimka rađenog 05.10.2005. godine) odakle granica ide u pravcu juga ulicom Bulevar VII. korpusa duž parcela k.č. 1589, 1845, 1846, 1847 gdje skreće na dužini od cca 50 metara od sjeverne međe ove parcele i ide istočno obuhvaćajući dio parcele k.č. 1847 do međe parcele 1849 duž koje skreće ponovo ka jugu obuhvaćajući dio parcele k.č. 1850 za cca 50 m. Tu ponovo skreće ka istoku duž parcele k.č. 1535 za cca 70 m, gdje presjeca ovu parcelu i ide u pravcu sjevera preko parcela k.č. 1535, 1536, 1542 za cca 90 m gdje granica dolazi do južne međe parcele k.č. 1545 kojom ide u pravcu istoka do međe parcele k.č. 1544 gdje skreće u pravcu sjevera duž zapadne međe parcela k.č. 1546 i 1550 presjeca parcele k.č. 1551, 1554, 1555/1, 1555/2, 1558, 1560 i 1562 gdje lučno skreće u pravcu zapada stvarajući istočnu granicu Izmjena i dopuna Plana. Dalje kružno sječe parcelu k.č.1564 u pravcu zapada presjecajući i parcele k.č.1565, 1567 i 1570 gdje ponovo skreće duž zapadne granice parcele k.č.1570 za cca 25 m do međe sa parcelom k.č.1582 i skreće ponovo u pravcu zapada duž južnih međa parcela k.č. 1572, 1573, 1576, 1577, 1580 i 1581, gdje skreće za cca 12 m južno a onda skreće u zapadnom smjeru za cca 22m do istočne granice parcele k.č.1585 koju presjeca do istočne granice parcele k.č. 1589 i istom skreće u sjevernom pravcu idući međom između parcela k.č. 1589, 1585 i 1586 do ulice Žrtava fašizma kojom skreće u pravcu zapada i dolazi na raskršća ulica Žrtava Fašizma i Bulevar VII. korpusa zatvarajući izlomljenu sjevernu granicu obuhvata Izmjene plana u točki od koje je i počeo opis ove granice.

8.3.2. Izmjene i dopune Regulacijskog plana „Jezernice 2“

- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 06/06)
- Odluka o usvajanju Izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine 09/07)
- Odluka o provođenju Izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik 09/07)

Nositelj izrade Urbanistički zavod BiH, Sarajevo

8.3.3. Izmjene i dopune Regulacijskog plana „Jezernice 2“

- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj:)
- Odluka o usvajanju Izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine)
- Odluka o provođenju Izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik)

Nositelj izrade Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

8.3.4. Regulacijski plan Stambenog naselja „Mahala 2“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 05/00)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik 02/03)
- Odluka o provođenju (Sl. glasnik 02/03)

Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 66,50 ha.

Prostorni obuhvat:

Regulacijski plan obuhvaća prostor naselja Mahala. Točnije južna granica je predstavljena ulicom Bulevar V. korpusa u dužini naselja Mahala. Južna granica je segment ulice Bulevar VII. korpusa od raskršća s Bulevarom V. korpusa do mosta na rijeci Sani (Mašinski most). Istočna granica je predstavljena rijekom Sanom od mosta na Sani, na jugu, do Bosanske ulice na sjeveru, koja ujedno čini sjevernu granicu regulacijskog plana.

8.3.5. Regulacijski plan Stambenog naselja „Centar-desna obala“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 02/04)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik 06/06)
- Odluka o provođenju (Sl. glasnik 06/06)

Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 8,22 ha.

Prostorni obuhvat:

Granica Regulacijskog plana Centar (desna obala) određena je sa sjeverne strane duž Sanske ulice od rijeke Sane do raskršća s Ulicom 10. oktobar, a odatle granica ovom ulicom skreće prema jugu i zatvara istočnu granicu plana duž Ulice 10. oktobar do raskršća s Ulicom Muse Ćazima Ćatića gdje granica skreće i ide južnom stranom Ulice 10. oktobar do raskršća s Ključkom ulicom zatvarajući veći dio južne granice Plana. Granica zatim skreće Ključkom ulicom još južnije zatvarajući preostali dio istočne granice sve do k.č. 1347, odatle granica skreće prema rijeci Sani u pravcu zapada granicom već navedene građevinske parcele zatvarajući njenu južnu granicu. Zapadnu granicu Regulacijskog plana čini rijeka Sana, točnije granica obuhvata ide u pravcu

sjevera rijekom Sanom obuhvaćajući njezino priobalje sve do točke na Sanskoj ulici odakle je i počeo opis granice obuhvata Regulacijskog plana.

8.3.6. Regulacijski plan Stambenog naselja „Bare“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 02/04)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik 02/06)
- Odluka o provođenju (Sl. glasnik 02/06)

Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 17,57 ha.

Prostorni obuhvat:

Granica obuhvata Regulacijskog plana Bare počinje s raskršća prilaznog puta na put Stara pruga i ide trasom ovog puta prema željezničkom mostu na rijeci Sani u dužini oko 580 metara. Od „Mašinskog mosta“ granica ide nizvodno rijekom Sanom u dužini od oko 860 metara, gdje skreće prema Ključkoj ulici i obuhvaća parcele br. 1756 i 1755 (oznake premjera na geodetskoj podlozi), granica se odatle vraća pored Ključke ulice prema jugu u dužini od 160 metara, gdje se lomi prema istoku pored makadamskog puta oko 130 metara, a zatim pored asfaltnog puta oko 220 metara i završava na raskršću na putu Stara pruga odnosno u početnoj točki.

Površina obuhvata ovog Regulacijskog plana iznosi cca 17,57 ha s oko cca 1050 stanovnika s gustoćom naseljenosti od 60 st/ha.

8.3.7. Regulacijski plan Stambenog naselja „Željezničko naselje“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 02/04)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik 01/07)
- Odluka o provođenju (Sl. glasnik 01/07)

Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 41,00 ha.

Prostorni obuhvat:

Granica obuhvata Regulacijskog plana Željezničkog naselja počinje na križanju Ulica Muse Ćazima Ćatića i Bulevara VII. korpusa na tzv. „kružnom toku“. Ista ide Bulevarom VII. korpusa čineći istočnu granicu obuhvata Plana sve do mosta (žutog) na rijeci Sani, gdje granica skreće u pravcu zapada i ide obalom rijeke Sane i čini sjevernu granicu obuhvata do mjesta ulijevanja potoka Radinovac u rijeku Sanu. Odatle granica skreće prema jugu i ide spomenutim potokom sve do mezarja „Greda“. Izlazeći na Ulicu Muse Ćazima Ćatića gdje skreće ovom ulicom istočno čineći južnu granicu obuhvata i izlazi na početnu točku opisa granice tzv. „kružni tok“.

Planom je obuhvaćen prostor od 41,0 ha, pošto je granica Plana postavljena na vanjski rub graničnih ulica Bulevar VII. korpusa i Muse Ćazima Ćatića za cijelu širinu planiranog poprečnog presjeka kolovoza kako bi ove važne prometnice bile ugrađene u prometni koncept Plana. Obuhvat plana je proširen i na potok Radinovac da se planira pokrivanje istog novom prometnicom, a time se izvršila i regulacija korita potoka. Proširenje je izvršeno i na prostor

neposredno ispred ulaza u mezarje „Greda“, koje je ostalo izvan obuhvata Plana, ali je na ovom prostoru dano rješenje pristupa novoplaniranom ulicom s parking prostorom za potrebe mezarja „Greda“. Površina Plana prema raspisanom tenderu je ugovorena na 28,00 ha, što znači da je obrađeno 13,00 ha prostora više od Ugovorom predviđene površine.

8.3.8. Regulacijski plan Stambenog naselja „Stadion - Meša Selimović“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 02/05)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik 01/07)
- Odluka o provođenju (Sl. glasnik 01/07)

Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 18,50 ha.

Prostorni obuhvat:

Granica obuhvata Regulacijskog plana naselja „Stadion - Meša Selimović“ počinje na raskršću Banjalučke i Željezničke ulice, nastavlja Željezničkom ulicom koja je sjeverna granica zone obuhvata, do raskršća s Ulicom VII. korpusa, duž kojeg granica skreće u pravcu juga čineći istočnu granicu obuhvata sve do granice s naseljem „Bare“ gdje skreće u pravcu Ključke ulice čineći južnu granicu obuhvata, odatle granica obuhvata ide Ključkom ulicom do raskršća s Ulicom 10. oktobra kojom skreće u pravcu istoka do raskršća s Ulicom Muse Ćazima Ćatića gdje skreće u pravcu sjevera te presjeca Staničnu ulicu i izlaz na Banjalučku ulicu i dolazi do polazne točke opisa granice na raskršću Banjalučke i Željezničke ulice gdje završava zapadna granica obuhvata Plana. U obuhvaćenom prostoru živi oko cca 1100 stanovnika.

8.3.9. Izmjene i dopune Regulacijskog plana „Alagića polje“

- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 02/04)
- Odluka o izmjeni Odluke o pristupanju izradi izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 05/07)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik 02/09)
- Odluka o provođenju (Sl. glasnik 02/09)

Nositelj izrade Plana je Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje, Zenica.

Površina obuhvata Plana iznosi 126,76 ha.

Prostorni obuhvat:

Granica obuhvata Regulacijskog plana počinje na raskršću ulica: Bulevar VII. korpusa i Ulice Veljka Miljevića, ide ka sjeveroistoku osovinom Ulice Veljka Miljevića do granice zaštitnog pojasa reguliranog toka rijeke Blihe, gdje skreće ka sjeveroistoku prateći zaštitni pojas reguliranog toka rijeke Blihe do korita rijeke Sane, zatim skreće ka jugoistoku i osovinom korita rijeke Sane nastavlja do mosta na Bulevaru VII. korpusa, gdje skreće ka zapadu i prati pravac Bulevara VII. korpusa sve do početne točke.

8.3.10. Izmjene i dopune Regulacijskog plana sportskog centra „Mladost“

- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 04/07)
- Odluka o usvajanju izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 07/07)
- Odluka o provođenju izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 07/07)

Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 6,00 ha.

Prostorni obuhvat:

Opis granice počinje od raskršća ulice Bulevar VII. korpusa i ulice iz pravca Srednjoškolskog centra i od te točke granica obuhvata Izmjena i dopuna plana ide navedenom ulicom prema jugu u dužini od oko 280 metara zatim skreće prema istoku i ide ulicom prema naselju „Invest 2000“ u dužini od oko 170 metara do prvog raskršća obuhvaćajući i jedan dio prostora između Sportske dvorane i Srednjoškolskog centra, zatim granica obuhvata skreće prema sjeveru i ide u dužini od oko 70 metara paralelno s izgrađenom stambenom zgradom koja ne ulazi u obuhvat Plana gdje granica obuhvata skreće u pravcu istoka i ide u dužini od oko 40 metara i ponovo skreće prema sjeveru planiranom ulicom u dužini od 230 metara do ulice Bulevar VII. korpusa u dužini od oko 170 metara gdje dolazi do početne točke datog opisa granice obuhvata Izmjena i dopuna regulacijskog plana.

8.3.11. Regulacijski plan zdravstveno-turističkog kompleksa „Sanska Ilidža“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 01/05)
- Odluka o izmjeni Odluke o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik 04/05)
- Odluka o nacrtu Regulacijski plan zdravstveno-turističkog kompleksa „Sanska Ilidža“ (Sl. glasnik Općine, broj: 10/06)
- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna nacrtu regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine Sanski Most, broj: 07/11)
- Odluka o usvajanju (Sl. glasnik Općine, broj: 06/12)
- Odluka o provođenju Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 06/12).

Nositelj izrade Plana je Urbanistički zavod BiH, Sarajevo.

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 20,00 ha.

Prostorni obuhvat:

Granica polazi s južne strane od trasirane rasnice s postojećeg asfaltnog puta koji vodi prema centru «Banje» odakle granica ide u pravcu juga obuhvaćajući parcele k.č. 74/2 i 74/1 gdje skreće u pravcu zapada duž postojećeg nekategoriziranog puta obuhvaćajući parcele k.č. 108, 137, 136, 135 oko koje skreće u pravcu sjevera obuhvaćajući parcele k.č.135, 133, 120 i ponovo izlazi na već spominjani put naspram parcela k.č.116, 117 duž kojih ide sve do parcele k.č.127

čineći zapadnu granicu obuhvata. Obuhvaćajući parcelu k.č. 127 granica skreće na put kojim ide i skreće u pravcu istoka obuhvaćajući i parcelu k.č. 126 ulazeći u nekategorizirani već spominjani put duž sjeverne granice parcele k.č. 120 i ulazi u odvojak puta odakle ide dalje granicom parcela k.č.15, 14/2, 13, 20, 22, 22/3, 33/2 zatvarajući sjevernu granicu obuhvata Plana. Granica duž parcele k.č.31 skreće u pravcu juga obuhvaćajući parcele k.č.45, 46/1, 84/1 sa istočne strane čineći istočnu granicu obuhvata. Od parcele k.č.84/1 duž njene južne granice, granica obuhvata skreće zapadno obuhvaćajući već navedenu parcelu kao i parcele k.č.79, 78/2, 77, 75 i izlazi na parcelu k.č.74/2 obuhvaćajući istu odakle je počeo opis granice obuhvata Plana čineći njegovu južnu granicu.

8.3.12. Regulacijski plan turističkog kompleksa „Kamengrad“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine Sanski Most, broj: 07/10)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, 08/12)
- Odluka o provođenju Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine 08/12)

Površina obuhvata ovog Plana iznosi 40,00 ha.

Nositelj izrade Plana je Institut za građevinarstvo „IG“ Banjaluka.

Prostorni obuhvat:

Granica obuhvata Regulacijskog plana Turističkog kompleksa Kamengrad iznosi 43 ha i sastoji se iz tri lokacije koje su međusobno povezane postojećim putevima, a na dijelovima i samo pješačkim stazama. U zoni obuhvata Regulacijskog plana su, znači, 3 manje zone koje možemo nazvati:

1. Zona urbanog dijela naselja Donjeg Kamengrada sa lokalitetima nacionalnih spomenika Musalom i Starim gradom,
2. Zona izletišta Jasica,
3. Zona Blihinog vodopada.

Zona urbanog dijela naselja Donjeg Kamengrada s lokalitetima nacionalnih spomenika Musallom i Starim gradom zauzima 34ha.

8.3.13. Regulacijski plan memorijalnog centra „Lijeva obala 1“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 06/11)
- Odluka o usvajanju Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, 10/12)

Površina zone obuhvata Plana iznosi 116,50 ha.

Plan je usvojen. (2013. godine)

Nositelj izrade Plana je Institut za građevinarstvo „IG“, Banjaluka

Općina Sanski Most je poslije rata usvojila 10 Regulacijskih planova, pri čemu je 7 planova za stambena naselja i 1 za sportski centar.

U užem urbanom području grada su usvojeni Regulacijski planovi za stambena naselja: "Mahala 2", "Centar- desna obala", "Bare", "Stadion - Mesa Selimović" i Regulacijski plan za sportski centar "Mladost". Površina obuhvata Regulacijskih planova za naselja u užem urbanom području, odnosno površina područje koje je obuhvaćeno usvojenim Regulacijskim planovima iznosi **116,79 ha ili 35,94 % površine obuhvata užeg urbanog područja**.

U širem urbanom području su usvojeni Regulacijski planovi za stambena naselja: Alagića-polje", "Željezničko naselje" i "Jezernice 2".

Površina obuhvata Regulacijskih planova za naselja u širem urbanom području grada iznosi **183,96 ha ili 12,81 % površine obuhvata šireg urbanog područja**.

Općina Sanski Most je odmah poslije rata pristupila izradi prostorno-planske dokumentacije i usvojila Prostorni plan Općine i Urbanistički plan grada. Kad se, međutim, analizira urbano područje grada, i pored većeg broja usvojenih Regulacijskih planova, postotni pokazatelji govore da je provedbenim planskim dokumentima obuhvaćen samo dio urbanog područja grada što iznosi **300,75 ha ili 17,08 % od ukupne površine grada**.

Upravo zbog toga se pristupilo izradi novih provedbenih - regulacijskih planova prvenstveno za urbano područje grada, ali i za područja koja su strategijom razvoja Općine Sanski Most definirana kao važna turistička područja.

PROSTORNO-PLANSKA DOKUMENTACIJA U FAZI IZRADE

1. Regulacijski planovi u fazi izrade

1.1. Regulacijski plan zdravstveno-rekreativnog područja „Korčanica“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 02/06)

Nije proveden postupak odabira nositelja izrade Plana

1.2. Regulacijski plan memorijalnog centra „Galaja“

- Odluka o pristupanju izradi Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 05/08)
- Odluka o izradi izmjena i dopuna odluke o pristupanju izradi regulacijskog plana memorijalnog centra „Galaja“ (Sl. glasnik Općine Sanski Most, broj: 03/11).

1.3. Izmjene i dopune Regulacijskog plana Stambenog naselja „Stadion - Meša Selimović“

- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Sl. glasnik Općine, broj: 06/11)
- Plan u fazi izrade (usvojen prednacrt Plana)
- Nositelj izrade Plana je Institut za građevinarstvo „IG“, Banjaluka.

1.4. Izmjene i dopune Regulacijskog plana „Željezničko naselje“

- Odluka o pristupanju izradi izmjena i dopuna Regulacijskog plana (Odluka donesena u srpnju 2011. godine)
- Plan je u fazi izrade (usvojen nacrt Plana)
- Površina zone obuhvata Izmjene iznosi 5,00 ha.
- Nositelj izrade Plana je Institut za građevinarstvo „IG“, Banjaluka.

2. Urbanistički projekti

2.1. Urbanistički projekt stambeno-poslovnog kompleksa „Trg ljiljana“

- Odluka o pristupanju izradi Urbanističkog projekta (Sl. glasnik Općine, broj: 03/07)
- Odluka o usvajanju koncepta Urbanističkog projekta (Sl. glasnik 03/10)

Površina zone obuhvata Plana je 0,80 ha. Nosilac izrade Urbanističkog projekta je Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje, Zenica

2.2. Urbanistički projekt hipodroma „Šejkovača“

- Odluka o pristupanju izradi Urbanističkog projekta (Sl. glasnik Općine, broj: 04/07)
- Odluka o izmjenama Odluke o pristupanju izradi Urbanističkog projekta (Sl. glasnik Općine, broj: 03/08)

Površina zone obuhvata Plana iznosi 27,00 ha. Nije provedena procedura odabira nositelja izrade plana.

Pokrenuta je procedura za izradu 1 Regulacijskog plana za stambeno naselje u užem urbanom području grada, 2 Izmjene i dopune Regulacijskih planova za stambena naselja i 2 Regulacijska plana za van urbana područja. Ovim planovima je obuhvaćeno područje oko 300,00 ha.

Također je započeta i izrada 2 Urbanistička projekta sa zonom obuhvata oko 28 ha.

Cilj je i obaveza Općine da cijelo urbano područje grada, prvenstveno uže urbano područje grada bude obuhvaćeno detaljnim planovima - regulacijskim planovima ili urbanističkim projektima što će se planirati i realizirati u narednom periodu. Nakon izrade i usvajanja detaljnih planova za uže urbano područje, planira se pristupiti izradi i usvajanju detaljnih planova za šire urbano područje.

ZAKLJUČCI

- Prostorni plan usvojen 1997. godine (nije bilo naknadnih ažuriranja)
- Urbanistički plan usvojen 1997. godine (dvije naknadne izmene – 2003. i 2008. godine)
- Usvojeno 12 regulacijskih planova
- U toku izrada 4 regulacijska plana i 2 urbanistička projekta

Slika 12 Reglacijski plan „Zdravstveno turistički centar- Sanska Ilidža“

Slika 13 Reglacijski plan stambenog naselja "Lijeva obala 1" –sjeverni dio obuhvata

Izvor: Općinska služba za prostorno uređenje, građenje i stambene poslove

9. ANALIZA BUDŽETA

9.1. Uvod

Izveštaji o izvršenju budžeta općine Sanski Most u vezi s ispunjavanjem zakonom predviđenih obaveza predstavljaju cjelovit pregled ukupnog stanja Budžeta općine Sanski Most u periodu od 01. siječnja do 31. prosinca za svaku godinu na koju se izvještaj odnosio. Predmet analize Budžeta su Izveštaji o godišnjem izvršenju Budžeta Općine Sanski Most za sve godine od 2008. do 2012.

Izveštaji o izvršenju Budžeta omogućuju analitičko promatranje kretanja prihoda i rashoda u promatranom periodu, učešće poreznih i neporeznih prihoda, strukturu rashoda, kretanje odnosa kapitalnih i administrativnih rashoda, kreditnu zaduženost i kreditni potencijal, što doprinosi realnijem strateškom planiranju razvoja. U narednoj tablici su sažeti najvažniji prihodi i rashodi za općinu Sanski Most u periodu od 2008. godine do 2012. godine.

U projekciji budžeta za period 2014. – 2018. prikazani su ukupni prihodi po osnovu redovnih poreznih i neporeznih prihoda, te grantova viših nivoa vlasti u BiH, te po osnovu kratkoročnih i dugoročnih kreditnih zaduženja.

9.2. Analiza rashoda: Tablični prikaz kretanja rashoda prema funkcionalnoj kategoriji

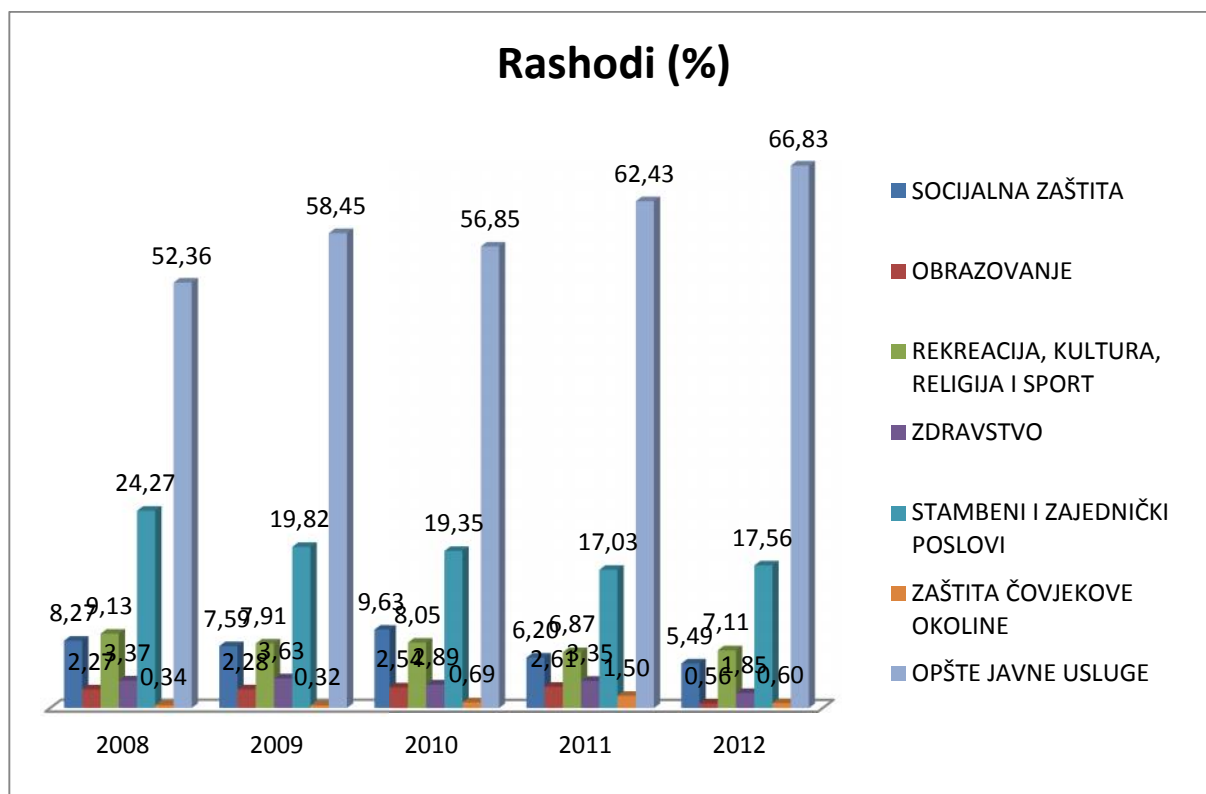
VRSTA	2008	2009	2010	2011	2012
SOCIJALNA ZAŠTITA	821.609	639.871	808.189	492.903	452.100
OBRAZOVANJE	225.171	191.730	213.000	207.700	45.997
REKREACIJA, KULTURA, RELIGIJA I SPORT	907.238	666.432	675.564	545.633	585.700
ZDRAVSTVO	335.066	305.922	242.542	266.204	152.420
STAMBENI I ZAJEDNIČKI POSLOVI	2.412.430	1.670.050	1.623.810	1.352.490	1.446.760
ZAŠTITA ČOVJEKOVE OKOLINE	33.416	27.122	58.301	119.384	49.327
OPŠTE JAVNE USLUGE	5.204.820	4.925.060	4.771.900	4.959.610	5.505.500
UKUPNO	9.939.750	8.426.187	8.393.306	7.943.924	8.237.804

Prema prikazanom stanju rashoda, najveći iznos sredstava se realizira po osnovu općih javnih usluga, te stambenih i zajedničkih poslova, s tim da prva kategorija od 2010. godine bilježi porast u prosjeku za 366.800,00 KM godišnje. S druge strane, kategorija stambenih i zajedničkih poslova je od 2008. pa do 2011. godine bila u konstantnom padu (prosječno oko 265.000,00 KM godišnje) te je prošle godine zabilježen porast od 94.270,00 KM ili 6,97 %.

Po pitanju ukupne potrošnje prema funkcionalnim kategorijama, od 2008. pa do 2011. godine evidentiran je konstantan pad u iznosu od 499.000,00 KM na godišnjem nivou ili 5,01% godišnje. U protekloj godini došlo je do povećanja ukupne potrošnje za 293.880,00 KM ili 3,7%, što je i dalje ispod nivoa iz 2009. I 2010. godine. pad potrošnje je direktno vezan za pad ukupnih prihoda i primitaka.

U okviru stavke Zaštita čovjekove okoline sredstva su izdvajana za sanaciju divljih deponija i sprovedbu masovnih ekoloških akcija čišćenja grada i Mjesnih zajednica (akcija "Sana u srcu"), s tim da je u 2011. godini došlo do znatnog povećanja sredstava, što se opravdava realizacijom projekta GOV – WADE (unaprijeđenje komunalne infrastrukture i okolišne sanitacije), gdje je u

saradnji sa Švicarskom razvojnom agencijom SDC sufinansiran projekt izgradnje kanalizacione mreže u gradskom naselju Mahala u omjeru od 50% od ukupne cijene projekta.

Najveće razlike u realizaciji sredstava na godišnjem nivou je evidentirano u oblasti socijalne zaštite i obrazovanja, gdje je u protekle 3 godine došlo do umanjjenja za 45% odnosno za 78,5%. U oblasti socijalne zaštite umanjjenje se pravda izmjenom zakonske regulative po kojoj su određeni materijalni izdaci za socijalne kategorije prešli u nadležnost kantonalnog i entitetskog ministarstva rada i socijalne politike, čime je općinski budžet u određenoj mjeri rasterećen, a što se tiče obrazovanja pad stepena realizacije sredstava po ovoj osnovi se pravda smanjenjem ulaganja u obrazovnu infrastrukturu gdje je najveći dio sredstava i uložen. Važno je naglasiti da obe navedene oblasti – obrazovanje i socijalna zaštita, nisu u nadležnosti lokalnih samouprava u F BiH, tako da su izdvajanja za navedene kategorije uglavnom bile usmjerene u unaprijeđenje infrastrukturnih i tehničkih kapaciteta.

ZBIRNI PREGLED IZDATAKA IZ BUDŽETA PO VRSTAMA

KON.KOD	NAZIV	OSTVARENO PO GODINAMA				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7
610000	UKUPNO NIŽE POTR.JED.	3.629.436	3.531.463	3.706.269	3.539.982	3.834.470
610000	UKUPNO TEK.IZDACI	3.629.436	3.531.463	3.706.269	3.539.982	3.834.470
611000	PLAĆE I NAKNADE	2.706.947	2.516.930	2.485.916	2.519.853	2.926.360
611100	BRUTO PLAĆE I NAK.	1.856.750	1.948.023	1.977.994	1.957.383	2.343.466
612000	NAK.TROŠ.ZAPOSLjeni	850.197	568.907	507.922	562.470	582.894
612100	DOPR. POSLODAVCA	304.931	236.968	207.689	205.525	247.111
613000	IZDACI ZA MAT. I USLUGE	617.558	777.565	1.012.664	814.604	660.999
613100	DNEV. I PUT. TROŠKOVI	33.207	17.047	26.452	13.320	4.176
613200	IZDACI ZA ENERGIJU	76.031	69.291	90.727	79.581	89.704
613300	IZDACI ZA KOM. USLUGE	82.373	82.101	81.670	88.790	98.494
613400	IZDACI ZA NABAV. MAT.	69.307	66.469	92.764	74.230	81.803
613500	IZDACI ZA PREVOZ I GOR.	36.552	30.003	40.077	34.679	49.456
613600	UNAJM. IMOV. I OPREME	5.057	21.060	-	-	-
613700	IZDACI ZA TEK. ODRŽ.	39.697	51.035	62.697	37.615	59.978
613800	IZDACI ZA OSIG.I BAN.USL	13.677	22.695	18.909	19.023	24.590
613900	UGOVOR. USLUGE	261.659	417.864	599.368	467.366	252.798
614000	SOCIJALNA DAVANJA	74.750	84.097	54.792	62.738	64.820
614000	KAPITALNI GRANTOVI	5.891.234	5.659.820	4.263.663	3.295.591	3.127.193
820000	KAPITALNI IZDACI	2.135.344	1.238.440	2.007.812	2.056.529	2.020.920
820000	ULAG. U STAL. SREDSTVA	425.093	211.198	198.564	186.564	75.710
600000	NEIZ.OBAV.IZ PRED.GOD.	-	-	217.309	-	1.152.000
600000	BUDŽETSKA REZERVA	84.794	-	17.504	15.300	23.510
UKUPNO IZDACI:		12.240.656	10.488.050	10.465.913	9.971.308	10.298.623

U okviru rashoda najveće povećanje u protekloj 2012. godini (406.507,00 KM) je ostvareno u okviru izdataka za plaće i naknade uposlenih iz razloga što je u 2012. godini u skladu sa novim Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji Jedininstvenog organa uprave samostalna vatrogasna jedinica uvrštena u troškove organa uprave, a do tad su njeni troškovi posebno računati u okviru granta javnim preduzećima i ustanovama čime je i pomenuti grant u protekloj godini umanjen za 346.402,00 KM. Pored navedenog, za potrebe Organa uprave izvršen je i prijem 10 pripravnika u protekloj godini.

S druge strane, u skladu sa dogovorom Općinskog načelnika i Sindikalne organizacije službenika i namještenika organa uprave Sanski Most, plaće uposlenika u organu uprave u 2012. godini su umanjene za 5%, topli obrok za 25% a regres za 50% u odnosu na iznos iz 2011. godine.

Najveća smanjenja rashoda u protekle 3 godine su realizirana u okviru stavki za izdatke za materijal i usluge, tekuće izdatke, te kroz grantove javnim preduzećima i ustanovama. U odnosu

na 2011. godinu, u okviru navedenih stavki je došlo do umanjenja u realizaciji u iznosu od 1.250.070,00 KM.

U okviru tekućih izdataka za 554.292,00 KM su smanjeni izdaci prema Općinskom fondu za komunalne djelatnosti i infrastrukturu, subvencija Općoj bolnici u Sanskom Mostu je smanjena sa 98.000,00 KM na 47.000,00 KM, a nije bilo troškova po osnovu subvencije JKP "Sana" za opremnine i plate kao 2011. godine u iznosu od 65.000,00 KM.

Kapitalni grantovi od 2008. godine bilježe stalni pad, u prosjeku za 552.808,00 KM godišnje, odnosno za 47% u odnosu na 2008. godinu. Osnovni razlog umanjenja sredstava u ove svrhe je smanjenje poreznih i neporeznih prihoda koji su činili osnovni izvor finansiranja kapitalnih grantova.

PREGLED GRANTOVA PO STRUKTURI (POJEDINAČNI PREGLED GRANTOVA).

KON.KOD	NAZIV	OSTVARENO PO GODINAMA				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7
681400	TEKUĆI GRANTOVI	5.891.234	5.659.820	4.263.663	3.295.591	3.127.193
681400	STIPENDIJE	62.900	69.700	79.200	77.700	44.100
-II-	MRTVOZORSTVO	14.250	13.530	13.370	11.760	8.820
-II-	PREVENT. PROTIV DROGE	27.500	29.650	20.100	19.600	13.350
-II-	PODSTIC.PROJ.PRIV. I RAZVOJA	93.300	84.578	119.106	52.755	-
-II-	ZAŠTIT.ŽIVOT.I VJEŠT.OPLODNJA	159.938	196.025	143.032	77.449	67.914
-II-	JAVNA RASVJETA	383.268	398.320	407.380	387.011	403.725
-II-	ODRŽ.PUTEVA I ZEL. POVRŠINA	450.146	437.631	345.238	351.900	343.520
-II-	GRANT ZA MLADE	131.991	115.192	141.728	148.214	123.000
-II-	SPORTSKI SAVEZ	127.500	120.100	125.313	95.600	97.350
-II-	NK „PODGRMEČ“	89.700	74.500	70.500	76.700	112.000
-II-	RADIO „SANA“	200.046	145.000	160.000	200.000	204.500
-II-	GRANT UDRUŽ. I POJEDINCIMA	117.500	100.400	86.066	75.670	68.773
-II-	CEN. ZA SOC.RAD S.MOST	315.550	280.305	285.874	291.650	313.800
-II-	NARODNA BIBLIOTEKA	137.046	121.400	133.800	130.000	115.200
-II-	SPORTSKA DVORANA	77.200	85.100	106.000	100.000	105.750
-II-	UDRUŽ. RVI, UVDB-a I LOGORAŠA	150.900	83.645	78.054	75.906	87.210
-II-	VATROGASNA JEDINICA S.MOST	366.833	343.075	337.893	327.383	-
-II-	SANACIJA GRADSKO DEPONIJE	23.416	10.440	47.004	32.935	-
-II-	SANACIJA GRADSKOG VRTIČA	25.000	-	-	-	-
-II-	GRANT MJESNIH ZAJED.	717.408	438.095	64.868	42.722	-
-II-	LOK. RAZVOJNI CENTAR	74.200	79.492	-	-	-
-II-	IZBORNA KOMISIJA	57.578	14.587	38.008	44.954	54.000
-II-	OBILJEŽ.ZNAČ.DATUMA I MANIFEST.	130.789	126.517	128.306	70.666	59.134
-II-	MEĐUN. SMOTRE I FESTIVALI	10.428	11.070	9.870	9.850	9.950
-II-	GRANT ŠEHIDSKIM FAMILIJAMA	29.500	27.940	24.900	24.800	27.500
-II-	JU „OPĆIN. KOM. FOND“	1.690.068	2.090.633	1.140.275	534.724	819.779
-II-	GRANT ZA VJERSKE ZAJEDNICE	63.700	48.100	6.000	12.500	12.500
-II-	DOPUN. PRAVA DEM. BORACA	143.805	114.795	151.778	23.142	35.318
	KAPITALNA ULAGANJA	2.135.344	1.238.440	2.007.812	2.056.529	2.020.920
820000	IZGRAD. SPOMEN OBILJ. U S.MOSTU	102.989	1.343	3.488	5.000	14.920
-II-	REKON. SPORTSKE DVORANE	101.427	162.103	29.640	-	-
-II-	UREĐENJE INDUST. ZONE	-	-	-	-	100.000

-II-	REKON. GRADSKOG MOSTA	-	-	-	-	807.540
-II-	POMOĆ PROJ. RVI I DEM.BORCIMA	111.440	114.795	100.000	-	-
-II-	UREĐ.SPOR.REK.CENTRA HIPODROM	157.673	126.388	-	-	-
-II-	IZGR.VODOVODA I KANALIZACIJE	639.944	325.184	328.040	183.952	243.571
-II-	IZGRADNJA BOLNICE	283.366	220.926	-	-	-
-II-	INF.PROJEKTI U MJESNIM ZAJED.	615.284	244.327	1.497.843	1.867.577	775.539
-II-	ZA PREPUMPNU STANICU	123.221	43.374	48.801	-	49.350
-II-	IZGRADNJA STADINA NK PODGRMEČ	-	-	-	-	30.000
-II-	ULAGANJA U STALNA SREDSTVA	425.093	211.198	198.564	186.564	75.710
-II-	NABAVKA ZEMLJIŠTA	37.233	78.384	1.020	4.978	-
-II-	NABAVKA OPREME ZA ORG. UPRAVE	236.305	65.397	100.305	54.509	26.942
-II-	REKON. I ODRŽ. OPĆIN. ZGRADE	121.289	34.438	29.118	3.574	22.938
-II-	PROJEKTNJA DOKUMENTACIJA	30.266	32.979	68.121	123.505	25.830
-II-	NEIZMIRENE OBAVEZE	-	-	217.309	-	1.152.000
-II-	BUDŽETSKA REZERVA	84.794	-	17.504	15.300	23.510

9.3. Analiza prihoda

Ostvareni prihodi

KON.KOD	NAZIV	OSTVARENO PO GODINAMA				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7
	PRIHODI, FINANSIRANJE I PRENIJETA GOTOVINA	11.687.392	12.406.584	10.358.029	10.175.956	9.172.963
700000	A) PRIHODI	9.070.618	9.157.918	8.279.782	7.857.113	7.660.875
710000	I) POREZNI PRIHODI	5.953.160	5.208.522	5.810.512	5.582.331	5.535.887
717121	PRIHODI PO OSNOVU PDV-a	3.682.240	3.256.861	3.686.673	3.813.694	3.619.801
	PRIHODI PO OSN.POREZA NA DOH.	-	19.828	14.062	11.275	35.447
	PRIH. OD POR. NA DOH. OD IGARA NA SREĆU	-	-	36.693	45.931	28.943
	PRIHODI OD POR.NA DOH. OD DRUG. SAMOSTALNIH DJELATNOSTI	214.704	73.554	31.354	35.821	35.913
713100	PRIHODI PO OSNOVU POR. NA PLAĆU	557.403	421.219	492.857	403.613	406.913
713115	PRIHODI PO OSNOVU. POR. NA PRIH. OD IMOVINE I IMOV.PRAVA	99.584	91.892	61.854	14.863	19.466
714121	PRIHODI. PO OSNOVU. POREZA NA NASLIJEĐE I POKLONE	27.653	18.520	12.067	10.813	3.274
711114	PRIHODI PO OSNOVU POREZA NA UKUPAN PRIH. FIZ. LICA	6.546	6.662	11.953	36.753	36.820
715211	PRIHODI PO OSNOVU DOBITI OD IGARA NA SREĆU	20.361	3.118	12.173	7.687	6.306
714111	PRIH. PO OSNOV.POR. NA IMOVINU	130.021	132.315	158.568	243.936	240.943
714131	PRIHODI PO OSN. NA POR.NEKRET.	683.878	836.671	927.114	523.208	651.072

	PRIH.OD UČEŠ. U MPC NAF.DERIVATA	428.572	327.821	351.377	396.225	428.572
719111	OSTALI POREZNI PRIHODI	31.723	10.220	4.363	40.456	31.723
	II) NEPOREZNI PRIHODI	3.117.458	3.949.396	2.469.270	2.274.782	2.124.988
722131	PRIH PO OSNOV. OPĆ. ADM. TAKSA	504.099	514.770	494.700	476.674	479.375
722321	PRIHODI OD OPĆ. KOMUNALNI TAKSA	950.450	732.597	775.134	631.491	548.564
722439	PRIHODI OD KOMUNALNE NAKNADE	371.383	-	195.520	92.813	74.366
722439	PRIHODI OD RENTE ZA GRAĐEVINSKO ZEMLJIŠTE	696.080	539.656	376.555	150.262	267.556
722439	PRIHODI OD NAKNADE ZA UPOTREBU CESTA	120.384	130.361	127.514	195.285	173.494
722433	PRIH. OD UČEŠ. U MPC NAFT. DERIV.	43.351	-	-	32.469	-
722565	NAKN. ZA KORIŠ. ZEMLJ UZ JAV.CESTE	-	-	-	108.033	-
721112	PRIHODI OD DAVANJA PRAVA NA EKSPLOATACIJU PRIRODNI RESURSA	33.165	20.016	2.700	6.068	126.415
722611	PRIH.OD PRUŽ.USL. GRAĐANIMA	-	11.373	13.724	19.450	17.749
723131	NOVČ.KAZNE PO OPĆIN.PROPISIMA	-	-	1.116	1.050	200
	PRIH. OD REALIZ.PROJ. LEGALIZACIJE	-	-	-	46.923	-
	POSEBNA NAKNADA	65.030	50.593	53.713	64.357	61.808
	VODNA NAKNADA	-	-	-	16.178	71.745
723319	OSTALI PRIHODI	333.516	-	365.835	433.729	303.715
	III) FINANSIRANJE - PRIMICI	1.984.416	2.325.527	2.078.247	2.318.843	1.512.088
	GRANTOVI IZ BUDŽETA KANTONA	1.653.239	1.216.190	1.190.883	163.035	148.995
	GRANTOVI IZ BUDŽETA FEDERACIJE	331.177	924.696	138.402	15.000	879.274
	PRIMICI OD PRODAJE IMOVINE	455.289	290.781	560.706	125.140	230.052
	DUGOROČNI KREDIT	-	-	-	1.700.000	-
	OSTALI PRIMICI	-	184.641	188.256	315.668	253.767
	VIŠAK PRIHODA - SUFICIT	632.358	1.286.176	107.887	-	-

U protekloj godini budžetom Općine Sanski Most realizirano je ukupno 9.172.963,00 KM što predstavlja umanjene budžetskih sredstava u odnosu na 2011. godinu za 1.002.993,00 KM. Osnovni razlog umanjenu realizacije budžeta u protekloj godini je smanjen priliv sredstava po osnovu poreznih i neporeznih prihoda te potpora i primitaka. Glavni uzroci tome su smanjenje podrške viših nivoa vlasti po osnovu realizacije razvojnih projekata, smanjenje prihoda od općinskih komunalnih taksa, smanjenje prihoda od rente na gradsko građevinsko zemljište, smanjenje prihoda od poreza na dohodak, poreza na prihod od imovine i imovinskih prava, dok je s druge strane prihod od PDV-a ostao na istom nivou, a u porastu su prihodi od koncesije, porezi na ukupan prihod fizičkih lica te porez na imovinu i vodne naknade.

Porezni prihodi su, u poređenju sa 2011. godinom, su iznosili 5.535.887,00 KM odnosno umanjeni za 46.444,00 KM u odnosu na godinu prije. U okviru ove stavke došlo je do povećanja prihoda po osnovu poreza na dobit pojedinaca i preduzeća koji je u protekloj godini iznosio 44.965,00 KM što predstavlja uvećanje za 30.102,00 KM u odnosu na 14.863,00 KM ostvarenih po ovom osnovu u 2011. godini. Evidentirano je i povećanje prihoda od poreza na imovinu koji je

u izvještajnom periodu iznosio 892.105,00 KM što predstavlja uvećanje u odnosu na 2011. godinu u iznosu od 124.871,00 KM.

Najveći pad poreskih prihoda evidentiran je kroz prihode od indirektnih poreza sa jedinstvenog računa Uprave za indirektno oporezivanje BiH i to u iznosu od oko 190.000,00 KM, s druge strane porez na dohodak fizičkih lica ostao je na nivou prihoda od 2011. godine.

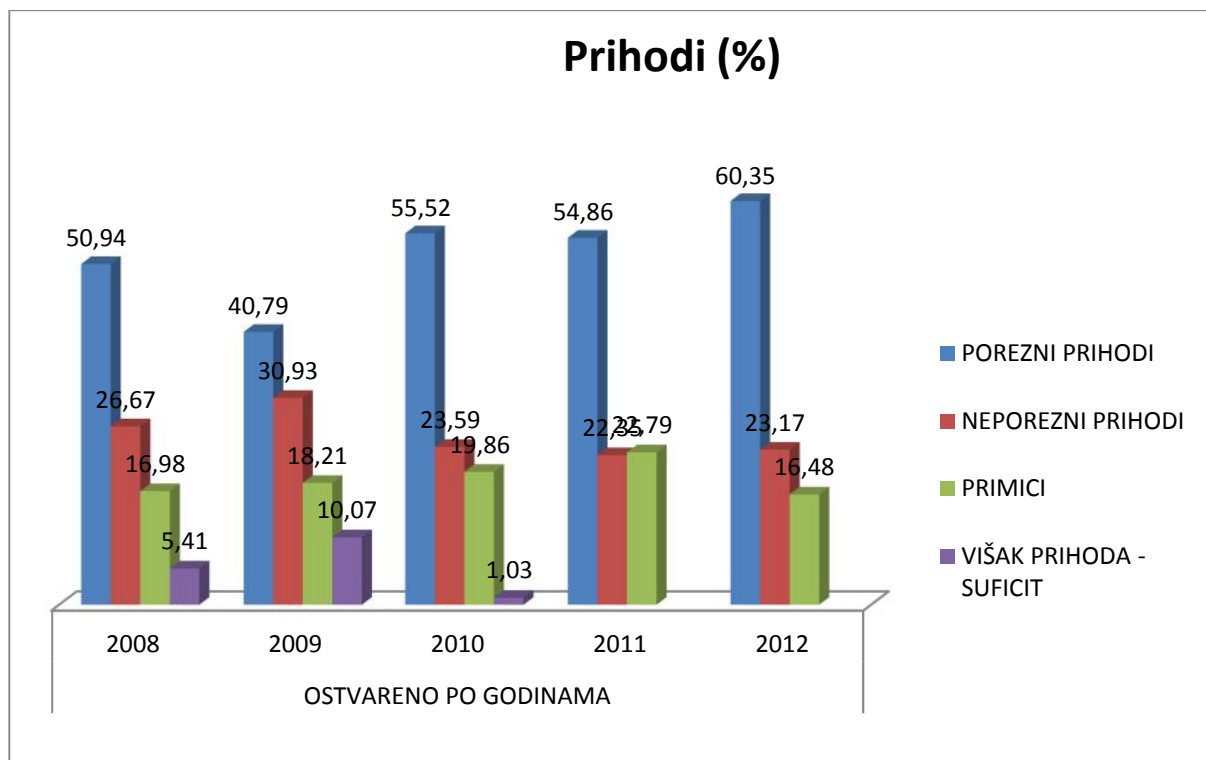
Vezano za neporeske prihode u 2012. godini došlo je do smanjenja za oko 150.000,00 KM u odnosu na godinu prije, a u okviru njih najveće povećanje ostvareno je kroz prihod od koncesija koji je u odnosu na 2011. uvećan za 120.347,00 KM i iznosio je ukupno 126.415,00 KM. Prihodi od rente su također povećani za 117.294,00 KM i ukupan prihod po ovom osnovu je ostvaren u iznosu od 267.556,00 KM.

Pregled budžetskih prihoda

Opis stavke	Izvršeno 2011. (KM)	Izvršeno 2012. (KM)	Odstupanje (2012. - 2011.)
Porezni prihodi	5.582.331,00	5.535.887,00	-46.444,00
Neporezni prihodi	2.274.782,00	2.124.988,00	-149.794,00
Potpore	493.703,00	1.282.036,00	788.333,00
Primici	1.825.140,00	230.052,00	-1.595.088,00

Po pitanju prihoda od potpora, u protekloj godini isti su višestruko uvećani u odnosu na 2011. godinu (493.703,00 KM) i iznosili su 1.282.036,00 KM. Najveće uvećanje ostvareno je kroz potporu od Vlade Federacije BiH i Fondacije "Odras" po osnovu razvojnih projekata čija je implementacija započeta ili završena u protekloj godini.

S druge strane, prihod od primitaka je višestruko umanjen, sa 1.825.140,00 KM u 2011. godini je sveden na 230.052,00 u protekloj godini. U okviru ove stavke došlo je do povećanja prihoda od prodaje zemljišta koji je u izvještajnom periodu iznosio 230.052,00 KM čime je skoro udvostručen u odnosu na godinu prije. Također, u prošloj godini nije bilo dugoročnih zaduživanja Općine Sanski Most putem kreditnih zaduženja kao što je bio slučaj u 2011. godini kad je realiziran kredit u iznosu od 1.700.000,00 KM.

9.4. Projekcija prihoda općinskog budžeta

VRSTA	PROCJEN A 2013	PROJEKCIJA				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7
UKUPNI PRILIV	10.730.100	9.078.000	9.100.000	9.130.000	9.160.000	9.220.000
UKUPNI PRIHOD	10.730.100	9.078.000	9.100.000	9.130.000	9.160.000	9.220.000
POREZNI PRIHODI	4.998.200	5.198.000	5.200.000	5.250.000	5.330.000	5.350.000
PRIHODI OD PDV	3.350.000	3.500.000	3.500.000	3.500.000	3.600.000	3.650.000
PRIHODI OD POR. NA DOHODAK	560.000	600.000	620.000	650.000	670.000	675.000
PRIHODI OD POREZA GRAĐANA	688.700	700.000	680.000	700.000	650.000	640.000
PRIH. OD IND. POR. PREKO D.C.	360.000	380.000	380.000	370.000	370.000	375.000
OSTALI POREZNI PRIHODI	39.500	18.000	20.000	30.000	40.000	10.000
NEPOREZNI PRIHODI	3.879.400	3.530.000	3.600.000	3.880.000	3.830.000	3.870.000
OPĆINSKE ADMIN. TAKSE	481.000	442.000	445.000	470.000	460.000	470.000
OPĆINSKE KOMUNALNE TAKSE	800.000	800.000	800.000	850.000	830.000	840.000
KOMUNALNA NAKNADA	250.000	300.000	310.000	320.000	330.000	340.000
NAK. KOJA SE PLAĆA KOD ISHOĐENJA ODOB. ZA GRAĐENJE	750.000	600.000	620.000	755.000	770.000	770.000
CESTOVNE I VODNE NAKNADE	170.000	180.000	200.000	205.000	210.000	210.000
OSTALE NAKNADE	474.000	500.000	525.000	530.000	430.000	430.000
DRUGI NEPOREZNI PRIHODI	954.400	708.000	700.000	750.000	800.000	810.000
GRANTOVI	752.500	350.000	300.000	-	-	-
KREDITI	1.000.000	-	-	-	-	-

Projekcija prihoda za naredni period je bazirana na osnovu dosadašnjih trendova i ne predviđa značajna odstupanja po pitanju stepena realizacije sredstava, dok se s druge strane predviđa i određena stabilnost u većini prihodovnih kategorija. Za narednu godinu planirano je smanjenje prihoda za 15,4% obzirom da je u tekućoj godini planirano kreditno zaduženje u iznosu od 1.000.000,00 KM namijenjen izmirenju duga po osnovu realizacije infrastrukturnih projekata u proteklom periodu. Do 2018. godine predviđa se povećanje ukupnog priliva za 1,56% ili za oko 35.000,00 KM prosječno na godišnjem nivou.

Nisu planirana kreditna zaduženja, a uzevši u obzir trend kretanja potpora sa viših nivoa vlasti, za naredne dvije godine planira se smanjenje istih, odnosno ne računa se na njih od 2016. godine. Za razliku od projekcije za 2013. godinu, u narednom periodu očekuje se povećanje poreznih prihoda za oko 7% do 2018. godine, a od neporeznih se očekuje povećanje komunalne naknade za 36% do 2018. godine, te cestovne i vodne naknade za 23,5% za isti period.

9.5. Projekcija rashoda općinskog budžeta

VRSTA	PROCJENA	PROJEKCIJA				
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TEKUĆA POTROŠNJA	4.121.700	4.319.000	4.381.000	4.487.000	4.655.000	4.962.000
BRUTO PLAĆE I NAKN.ZAPOSLENIH	3.084.000	3.200.000	3.230.00	3.300.000	3.450.000	3.720.000
DOPRINOSI POSLODAVCA	260.000	269.000	271.000	277.000	290.000	312.000
MATERIJALNA POTROŠNJA	777.700	850.000	880.000	910.000	915.000	930.000
TEKUĆI GRANTOVI	3.808.972	2.614.600	2.615.000	2.600.000	2.350.000	2.400.000
KAPITALNI GRANTOVI	1.492.428	750.000	594.000	823.000	1.615.000	-
ULAGANJA U STALNA SREDSTVA BUDŽ. KOR.	214.000	100.000	110.000	180.000	150.000	150.000
NEIZM. OBAVEZE IZ PRED. PER.	598.600	700.000	800.000	600.000	-	-
OTPLATA KREDITA	444.400	544.400	460.000	400.000	350.000	350.000
BUDŽETSKA REZERVA	50.000	50.000	40.000	40.000	40.000	50.000
UKUPNA POTROŠNJA	10.730.100	9.078.000	9.100.000	9.130.000	9.160.000	9.220.000

Kao i u slučaju projekcije prihoda do 2018. godine, i projekcija rashoda općinskog budžeta za isti period je rađena na osnovu postojećih trendova potrošnje. Povećanje plaća i naknada je projicirano na osnovu povećanja prosječnih primanja, a ne na osnovu povećanja broja zaposlenih koji je predviđen u okviru Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji organa uprave i sistematizaciji radnih mjesta. Od 2014. godine predviđeno je smanjenje tekućih grantova (javna preduzeća i ustanove) za oko 31% i taj iznos se planira održati, uz neznatna odstupanja do 2018. godine. Kapitalni grantovi su za narednu godinu planirani u umanjenom iznosu za oko 50% u odnosu na 2013. godinu, s tim da je do 2017. godine planirano njihovo uvećanje za oko 216.000,00 KM prosječno na godišnjem nivou, odnosno za 115% do 2017. godine, do kad se planiraju i izmiriti sve neizmirene obaveze iz prethodnog perioda. Otplata kredita se izvršava po preuzetim uvjetima i ukupan iznos za njenu realizaciju u periodu 2014. – 2018. se planira umanjiti za oko 35% u odnosu na iznos planiran za 2014. godinu.

9.6. Kreditna zaduženost i kreditni potencijal (31.12.2012.)

Kreditna zaduženost i kreditni potencijal općine Sanski Most se mora promatrati s dva aspekta:

1. Jedan aspekt podrazumijeva da se prilikom određivanja kreditnog potencijala i zaduživanja poštuje Zakon o dugu, zaduživanju i garancijama u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Sl. novine Federacije BiH" broj: 86/07, 24/09, 44/10), koji precizira odnos prihoda općine i visinu zaduživanja.
2. Drugi aspekt je ekonomsko-financijske prirode. Odnosi se na:
  - Procjenu postojanja potrebe za zaduživanjem,
  - Važnost ciljeva koji će se ispuniti zaduživanjem u odnosu na opterećenje Budžeta u narednom periodu s otplatom kredita.
  - Realnu mogućnost (sposobnost) za zaduživanjem tj. mogućnost otplata.

Pri svakom predlaganju i donošenju Odluka o zaduživanju općine Sanski Most na Općinskom vijeću vodi se računa o mogućnostima otplata i o poštivanju Zakona o dugu, zaduživanju i jamstvima u Federaciji BiH. Zakon o dugu, zaduživanju i jamstvima u Federaciji BiH, zahtjeva da se kreditna sposobnost i procjena parametara za zaduživanje izračunava na bazi ukupnih prihoda općine i servisiranog duga koji dopijeva u svakoj narednoj godini, uključujući i servisiranje za predloženo novo zaduženje i za sve kredite za koje je općina bila garant – jamac. Iznos otplata po servisiranom dugu ne smije prelaziti 10 % prihoda ostvarenih u prethodnoj godini. Kod utvrđivanja ograničenja garancije se obračunavaju u iznosu od 30% nominalne vrijednosti garancije. (Zakonom o dugu, zaduživanju i jamstvima u Federaciji BiH „Službene novine Federacije BiH“, br. 86/07 i 45/10).

Do sada garancije koje je općina Sanski Most izdavala nisu padale na teret Općine.

Pregled zaduženost po kreditima i datim garancijama općine Sanski Most za period 2005 - 2012 godina

U obavezama po podignutim kreditima u promatarnom periodu nalaze se 3 kredita:

1. Kredit za bolnicu, (traje do rujna 2014.);
2. Kredit za financiranje infrastrukturnih projekata (traje do siječnja 2022);
3. Kredit od Saudijskog fonda za sanaciju ratom porušenih objekata (kredit je vraćen u srpnju 2011.).

Općina Sanski Most je jamac/garant za pet podignutih kredita koji se odnose na dva od strane JP „VIK“ Sanski Most, dva od strane JU „Fond za komunalne djelatnosti i infrastrukturu“ Sanski Most i jedan od JKP „SANA“ Sanski Most.

Podignuti krediti Općine Sanski Most u periodu 2005. – 2012. godina s pregledom godišnjeg opterećenja Budžeta u posljednje 3 godine

R.b	OPIS	Početak vraćanja	Posljednja rata	RATA KREDITA NA GODIŠNJOJ RAZINI u KM		
		UKUPNO podignuto	DUG po kreditu	2010	2011	2012
		09.2007.	09.2014.			
1	Kredit za bolnicu	500.000 KM	685.033 KM	102.428	102.428	102.428
2	Kredit za	12.2011.	01.2022.			105.700

	financiranje infrast.projekata, neiz.obav. Or.Up, i sub.JKP „Sana“	1.700.000 KM	2.384.632 KM			
3	Kredit od Saudijskog fonda (za sanaciju ratom porušenih objekata)	01.2001. 350.000 USD	72.011 415.626 USD	102.092	77.654	
Σ	UKUPNO NA GODIŠNJOJ RAZINI OBAVEZE:			204.520	180.082	208.128

Izvor: Općinska služba za financije, trezor i zajedničke poslove

Podignuti krediti javnih ustanova i poduzeća gdje se Općina Sanski Most javlja u svojstvu jamca, u periodu 2005.-2012., s pregledom rata na godišnjoj razini u posljednje 3 godine.

R. br.	OPIS	Početak vraćanja	Posljednja rata	RATA KREDITA NA GODIŠNJOJ RAZINI U KM		
		UKUPN O podignu to	DUG PO KREDITU	2010	2011	2012
1	GARANCIJA za JP "VIK". Kredit od Svjetske banke za sanaciju kom. infrastrukture - Kruti otpad i vodoopskrba.	04.2006 1.332.4 32 \$	10.2035. 1.579.765 \$	51.628	50.273	52.750
2	GARANCIJA za JP "VIK" kredit za izgradnju sistema za prikuplj. otpadnih voda.	01.2005 1.900.0 00 KM	01.2015. 2.409.100 KM	258.000	258.000	258.000
3	GARANCIJA za JU za „Fond komunalne djelatnosti i infrastrukturu“ Sanski Most	04.2009 1.200.0 00 KM	04.2014. 1.494.600 KM	298.920	298.920	298.920
4	GARANCIJA za JU za „Fond komunalne djelatnosti i infrastrukturu“ Sanski Most	05.2011 300.000 KM	42.014 333.719 KM		74.159	111.239
5	Garancija za JKP „SANA“	18.03.2 008. 250.000 KM	18.03.2015. 318.683 KM	45.523	45.523	45.523
Σ	UKUPNO			654.071	726.875	766.432
Σ	30 % nominalne vrijednosti garancije			196.221	218.063	229.930

Napomena: Kod utvrđivanja ograničenja garancije se obračunavaju u iznosu od 30% nominalne vrijednosti garancije.

Izvor: Općinska služba za financije, trezor i zajedničke poslove

Prihodi općine Sanski Most i servisiranje duga po kreditima i garancijama

Zakonska osnova za obračun kreditne sposobnosti tekuće godine su ostvareni ukupni prihodi prethodne godine. U promatranom periodu dokazivanja kreditne sposobnosti 2010., 2011. i 2012. godina, u tabeli su predstavljene su ukupni prihodi za periode: 2009., 2010. i 2011. g, a u tabeli br.4 predstavljene su ukupne obaveze po kreditima i garancijama za periode 2010., 2011. i 2012. g.

Prikaz prihoda u periodu 2009.-2011. godina

R. br.	Period ostvarenja prihoda	Prihodi ostvareni na godišnjoj razini u KM		
		/2009/	/2010/	/2011/
1	Ukupno ostvareni prihodi	11.774.226	10.358.029	10.175.956
2	10% Ukupno ostvarenih prihoda	1.177.422	1.035.802	1.017.595

Izvor: Općinska služba za financije, trezor i zajedničke poslove

Prikaz zbira kredita i 30% datih garancija u periodu 2010. – 2012. g.

R. br	Obaveze za podignute kredite i (moguće obaveze) za date garancije u periodu	GODIŠNJE U KM		
		/2010/	/2011/	/2012/
1	Ukupno obaveze za kredite	204.520	180.082	208.128
2	Ukupno date garancije (30% nom. vrijednosti)	196.221	218.063	229.930
Σ	Sveukupno krediti + garancije	400.741	398.145	438.085

Izvor: Općinska služba za financije, trezor i zajedničke poslove

Prikaz odnosa servisiranja duga (zbir kredita i datih garancija na godišnjem razinu u godinama 2010.,2011.,2012.) i 10% ostvarenih prihoda prethodne godine (2009.,2010.,2011.)

R.br	10 % od ukupnih prihoda ostvarenih u fiskalnoj godini		Znakovi nejednakosti (<, >, =)	Godišnje opterećenje Budžeta kreditima i moguće opterećenje po garancijama	
	Godina	IZNOS		GODINA	IZNOS
1.	2009.	1.177.422 KM	>	2010.	400.741 KM
2.	2010.	1.035.802 KM	>	2011.	398.145 KM
3.	2011.	1.017.595 KM	>	2012.	438.085 KM

Izvor: Općinska služba za financije, trezor i zajedničke poslove

Iz podataka u posljednjoj tabeli vidljivo je da se u kreditnom zaduživanju općine Sanski Most, kao i u izdavanju garancija za dizanje kredita postupalo u skladu s čl.26. Zakona o dugu, i

zaduživanju i garancijama u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH" br. 86/07, 24/09 i 44/10). Godišnje opterećenje Budžeta u 2010., 2011. i 2012. godini, po kreditima i garancijama je manje od 10% prihoda ostvarenih prethodnih godina: 2009., 2010. i 2011.

Može se zaključiti da je zakonski kreditni potencijal općine Sanski Most bio puno veći od zaduživanja. Pozitivnost se ogleda u činjenici da se općina Sanski Most nije zaduživala osim u strateški jasne i opravdane ciljeve i da je zadržala velik potencijal za zakonsko zaduživanje u budućem periodu.

Međutim, za budući period, prilikom definiranja projektnih aktivnosti u cilju postizanja određenih strateških ciljeva, a za koje bi bilo neophodno kreditno zaduživanje, osim poštivanja zakonske osnove, neophodna je precizna procjena mogućnosti otplate, a da se ne naruši budžetska ravnoteža.

Prema gore prikazanoj projekciji prihoda općinskog budžeta za period 2014. – 2018., isti bi se trebali kretati u rasponu 9.078.000,00 – 9.220.000,00 KM, a kako je po Zakonu o dugu, zaduživanju i garancijama u Federaciji Bosne i Hercegovine predviđeno da se općine mogu kreditno zadužiti u iznosu do 10% od ukupno ostvarenih prihoda, zaključuje se da kreditni potencijal Općine Sanski Most za naredni period iznosi od 907.000,00 do nekih 922.000,00 KM ukupno na godišnjem nivou.

Trenutno Općina Sanski Most otplaćuje dva kredita – kredit za bolnicu, te kredit za infrastrukturne projekte, a rok otplate je septembar 2014. godine, odnosno januar 2022. godine. Ukupna opterećenja na budžet po osnovu otplate iznose 208.128,00 KM na godišnjem nivou, čime se zaključuje da za naredni period postoji mogućnost zaduženja, uzevši u obzir postojeće obaveze 700.000,00 KM, odnosno oko 800.000,00 KM nakon otplate prvog kredita, od oktobra naredne godine.

Struktura finansiranja projekata predviđenih strategijom prikazana je u slijedećoj tabeli:

Izvori finansiranja lokalne razvojne strategije	Okvirna procjena po godinama					UKUPNO (u KM)
	2014	2015	2016	2017	2018	
Budžet jedinice lokalne samouprave (u KM)	800.000	900.000	1.000.000	1.100.000	1.200.000	5.000.000
Eksterni izvori (kredit, entiteti, kantoni, država, javna preduzeća i privatni izvori) (u KM)	1.100.000	1.240.000	1.120.000	1.150.000	1.300.000	5.910.000
Eksterni izvori (IPA, donatori i ostalo) (u KM)	400.000	500.000	500.000	600.000	600.000	2.600.000
UKUPNO (u KM)	2.300.000	2.640.000	2.620.000	2.850.000	3.100.000	13.510.000

ZAKLJUČCI

- Od 2008. god. konstantan pad ukupnih prihoda i primitaka, paralelno s tim pad i rashoda i izdataka u općinskom budžetu
- Najveći izvor prihoda (54% ukupnih prihoda) predstavljaju porezni prihodi, uglavnom od indirektnih poreza
- Najveća izdvajanja za opće javne usluge i ekonomske poslove
- Od 2009. god. kapitalni izdaci u konstantnom porastu
- Općina trenutno otplaćuje dva kredita (do rujna 2014. i siječnja 2022.), a preuzela je garancije za dodatnih 5 kredita koje otplaćuju javna poduzeća i ustanove
- Godišnja obaveza za kredite iznosi 208.128,00 KM, a dozvoljeno opterećenje prema prihodima iznosi do 438.085,00 KM
- 1.100.000,00 KM prosječno na godišnjem nivou za narednih 5 godina planirano za razvojne projekte iz općinskog budžeta

10. SWOT ANALIZA

Tablica 24 SWOT analiza općine Sanski Most

SNAGE (S)

- Optimalan položaj u kontekstu prometne povezanosti (komunikacija sa Sarajevom preko dionice M-17(257 km), put M-15 Bosanka Dubica – Prijedor – Sanski Most – Ključ, R-405 Luči Palanka – Sanski Most – Banja Luka)
- Blizina željezničke pruge Sarajevo – Zagreb preko Prijedora (udaljeno 29 km)
- Povoljni uvjeti za ruralni razvoj (javna infrastruktura, zemljište, administrativni kapaciteti – LAG, udruženja)
- Nezagađeno i kvalitetno poljoprivredno zemljište
- Poljoprivredna proizvodnja u ekspanziji
- Prirodni resursi i bogato kulturno-povijesno naslijeđe pogodno za razvoj turizma
- Ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti za razvoj organske poljoprivrede – Srednja poljoprivredna škola "Sanus futurum"
- Razvijena hidrografska mreža pogodna za gradnju hidroenergetskih kapaciteta
- Šumsko bogatstvo (38.361 ha) i mineralne sirovine (ugalj, krečnjak, dolomit, kvarc i glina)
- Geotermalne vode bogate sumporom i infrastruktura za razvoj banjskog turizma
- Unaprijeđena javna infrastruktura i konstantno ulaganje u održavanje iste
- Mlada, educirana i tržišno konkurentna radna snaga
- Veći izvoz od uvoza
- Iskustvo u provedbi projekata EU (IPA CBC CRO – BIH)
- Urađena prostorno-planska dokumentacija
- Unaprijeđena i transparentna javna uprava
- Institucionalna suradnja sa NVO (113 subjekata NVO)
- Redovno stipendiranje studenata
- Izvozno orijentirana prerađivačka industrija
- Urađen niz sektorskih razvojnih planova – SRPVOS, LEAP, GAP, Strategija ruralnog razvoja
- Međuopćinska suradnja – LAG, Kolegij

SLABOSTI (W)

- Privredna uslužno orijentirana - niskoprofitabilna
- Nedostatak prerađivačkih kapaciteta u poljoprivredi
- Nedovoljno i neadekvatno iskorišteni prirodni, kulturno-povijesni i ljudski resursi
- Nepovoljna starosna struktura – index starosti 116,4
- Negativan migracijski trend i prirodni priraštaj
- Visoka nezaposlenost – veliki udio teško zapošljive kategorije (stariji od 50 god.)
- Konstantno smanjenje općinskog budžeta – financijska zavisnost od viših razina vlasti i vanjskih partnera
- Nedovoljno izgrađeni kapaciteti za izradu i provedbu razvojnih projekata EU
- Neusklađenost sistema obrazovanja s realnim potrebama tržišta rada – postojeći sistem nekvalitetan
- Neriješeni imovinsko – pravni odnosi
- Usitnjenost poljoprivrednog zemljišta i parcela
- Visok stupanj rada "na crno" i sive ekonomije
- Nezainteresiranost građana za procese donošenja odluka
- Neizgrađena turistička infrastruktura – neuvezane destinacije u okviru jedinstvene ponude
- Dugovanja i nerentabilnost pojedinih javnih poduzeća
- Niska energetska efikasnost u objektima u javnom vlasništvu
- Neriješeno pitanje upravljanja otpadom
- Nedostatak poduzetničke inicijative i nerazvijena kultura poslovanja – nedostatak međusobne suradnje i partnerstva među privrednicima i obrtnicima
- Nedostatak studija i projektno – tehničke dokumentacije
- Nedostatak inicijative i prakse certificiranja privrednih subjekata
- Nedostatak općeg društvenog konsenzusa u procesu donošenja odluka

- načelnika USK
- Nepostojanje velikih industrijskih zagađivača
  - Tradicija u poljoprivrednoj i drvoprerađivačkoj proizvodnji
  - Konstantno povećanje broja novootvorenih poduzeća u odnosu na zatvorena
  - Kvalitetna suradnja javne uprave sa tijelima MZ
  - Unaprijeđen socijalni i zdravstveni sektor

- Nekonkurentnost domaćih kompanija na međunarodnom tržištu
- Nedostatak sistema zaštite od elementarnih nepogoda
- Nedostatak kapaciteta za unapređenje socioekonomske situacije na području MZ
- Nepostojanje institucionalne saradnje sa dijasporom

PRILIKE (O)	PRIJETNJE (T)
<ul style="list-style-type: none"> • Implementacija zakona o javno-privatnom partnerstvu • Strukturni i kohezijski investicijski fondovi EU (IPA, IPARD) • Poticajna sredstva viših razina vlasti za razvojne projekte • Razvoj i intenziviranje prekogranične suradnje • Izlazak Hrvatske iz CEFTA-e • Koncesije na prirodne resurse • Ukidanje viznog režima između BiH i EU • Neformalno obrazovanje i programi stručne dokvalifikacije i prekvalifikacije • Primjena dobrih praksi iz okruženja u oblasti implementacije razvojnih projekata • Elektronsko poslovanje u javnom sektoru i dostupnost informacijskih tehnologija • Suradnja s dijasporom u socijalnom, privrednom i kulturnom smjeru • Globalni trend rasta turističke djelatnosti i proizvodnje zdrave hrane • Početak gradnje regionalnog puta Sanski Most – Banja Luka • Otvoreno regionalno tržište 	<ul style="list-style-type: none"> • Nestabilan politički ambijent u BiH • Loš imidž BiH u svijetu po pitanju socijalne, ekonomske i političke situacije • Neefikasno sudstvo • Izražena korupcija u javnom sektoru • Migracije mladog i stručnog kadra u inozemstvo • Neefikasno suzbijanje i praćenje "sive ekonomije" od strane inspekcijских organa • Nezastupljenost lokalne zajednice u razvojnim planovima viših razina vlasti • Kompleksna državna administracija • Administrativne i zakonske prepreke za strane investicije • Nepovoljna kreditna politika • Nedosljedna primjena usvojene zakonske regulative i nedovoljna usklađenost s propisima EU • Mali opseg nadležnosti lokalne samouprave u oblasti privrede, razvoja i zapošljavanja • Elementarne nepogode – poplava, suša, grád • Loše provedena privatizacija

11. VIZIJA RAZVOJA I STRATEŠKI CILJEVI

Strateški fokusi:

- Povećati stupanj finalizacije u prerađivačkoj industriji – fokus na prehrambenom i drvoprerađivačkom sektoru
- Iskoristiti ljudske potencijale kao osnovnu razvojnu komponentu
- Kreirati povoljan i stimulativan poslovni ambijent s ciljem realizacije stranih investicija
- Spriječiti depopulizaciju općine – suzbiti negativan migracijski trend
- Adekvatno iskoristiti energetske potencijale u svrhu održivog razvoja
- Izgraditi kvalitetnu platformu suradnje okoliša i organske poljoprivrede kao preduvjet za razvoj turizma – unaprijediti razvoj sela
- Izgraditi kapacitete javne uprave u cilju poboljšanja kvaliteta usluga i lokaliziranja normi EU i unaprijediti suradnju s nevladinim sektorom kao razvojnom komponentom
- Utvrditi mehanizme i institucionalizirati suradnju s dijasporom u smislu aktiviranja stranih investicija i drugih oblika privredne, kulturne i socijalne suradnje – povezivanje treće generacije emigranata s maticom

VIZIJA

Sanski Most – prirodna oaza zadovoljnih građana, "most" između ideje i uspjeha.

Strateški ciljevi:

- Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi
- Izgrađeno resursno partnerstvo energetske potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma
- Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici
- Stvoren europski imidž općine i institucionalizirana suradnja s dijasporom kao razvojnom komponentom

12. SEKTORSKI RAZVOJNI PLANOVI

12.1. Plan lokalnog ekonomskog razvoja

12.1.1. Fokusiranje

SWOT analiza - ekonomski razvoj

Sektorski fokusi:

- 1. Izvršiti komercijalizaciju kulturno - historijskog i prirodnog naslijeđa i staviti ih u funkciju lokalnog razvoja kroz turističku djelatnost** - Općina Sanski Most je lokalna zajednica, koja raspolaže sa značajnim kulturno-historijskim i prirodnim vrijednostima, što do sada nije na adekvatan način zaštićeno niti je adekvatno valorizovano kroz vidljive benefite. Pored ostalih šansi za dinamičniji razvoj lokalne zajednice, kao što je korištenje raspoloživih resursa (mineralnih, šumskih i vodnih), te valorizacijom istih, izvjesnije su šanse za razvoj turizma, kao bitnog i nezaobilaznog činioca u dinamici i sveobuhvatnoj viziji razvoja Općine Sanski Most.
- 2. Unaprijediti ekonomski razvoj sela kroz unaprijeđenje poljoprivredne proizvodnje iz ekstenzivnog tipa u intenzivni, uz obaveznu provedbu mjera zaštite vode i zemljišta.** - Obzirom da je poljoprivredna proizvodnja jedna od strateških grana ekonomskog razvoja Općine, provođenjem mjera zaštite voda i zemljišta doprinijet će se ciljanom unapređenju poljoprivredne proizvodnje, s tim da kvantitativne (parametre) efekte prati i kvalitet u pogledu korištenja predmetnih resursa, za stvaranje novih vrijednosti i održiv lokani ekonomski razvoj.
- 3. Unaprijediti sektor MSP kroz stimulans i razvoj povoljnog poslovnog okruženja i uspostavu i primjenu novih proizvodnih tehnologija i sistema kvaliteta.** - Mjerama i programima, stvoriti uslove za privlačenje investitora, na način da lokalna zajednica ponudi bolje uslove od postojećih, a jedna od mogućnosti je javno - privatno partnerstvo, sa kontinuiranom promocijom. Također, nuđenjem određenih povlastica (povoljnija cijena zemljišta, odgođeno plaćanje, niže takse, I sl.) a sve u cilju održavanja postojećeg broja uposlenih sa tendencijom rasta. Stvaranjem preduslova stimulacije i uspostave pozitivnog procesa privređivanja, automatizmom postićemo efekte povoljnijeg poslovnog okruženja i garancije dinamičnijeg razvoja zajednice. U ove planove uključit ćemo i predstavnike dijaspore, kroz poslovno investicioni forum.
- 4. Unaprijediti tehnološki nivo proizvodnje i prerade u oblasti poljoprivredne i drvoprerađivačke industrije** - Raspoloživi resursi (hidro potencijali, zemljište i šume) lokalne zajednice su osnova i glavne odrednice u procesu "realno planiranje put do kvantitativno-kvalitetne implementacije" određivanja strateških i specifičnih -sektorskih ciljeva razvoja. Resursi kao sirovina su statična prednost za razvoj kao proces, te stoga provođenjem mjera edukacija - savjetovanja pojedinaca i subjekata privređivanja o tehnologijama sa većim stepenom finalizacije je uslovna aktivnost za unapređenje postojećih i izgradnju budućih prerađivačkih kapaciteta (sistema) sa novim tehnološkim procesima u oblasti poljoprivrede i drvne industrije.

5. **Izgraditi preduslove za komercijalizaciju obnovljivih izvora energije uz poštivanje ekoloških normi i standarda.** - Osnovna smjernica za pomake - tretirajući ovo kao resursnu mogućnost je konkretizacija interesa (izrada studija opravdanosti - izvodljivosti), te usaglašavajući isto sa ostalom prostorno - planskom dokumentacijom.
6. **Poboljšati konkurentnost domaćih preduzeća na lokalnom, regionalnom i međunarodnom tržištu.** - Uvođenjem novih - obaveznih oblika praktičnog monitoringa subjekata privređivanja od strane članova Privrednog savjeta (stručna lica uprave, poduzetnika i predstavnika obrazovnih institucija) općine Sanski Most sa ciljem podizanja svijesti poduzetnika o značaju uvođenja standarda: kvaliteta proizvoda i usluga, kvaliteta upravljanja i usvajanja i primjena novih saznanja i tehnologija.

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Posjedovanje BFC certifikata (Business friendly certificate) • Šumsko bogatstvo (38.361 ha) i mineralne sirovine (ugalj, krečnjak, dolomit, kvarc i glina) • Razvijena hidrografska mreža pogodna za izgradnju hidroenergetskih kapaciteta • Ekspanzija i intenziviranje poljoprivrede proizvodnje • Urađena prostorno - planska dokumentacija • Unaprijeđena javna infrastruktura • Unaprijeđen i moderniziran rad javne uprave (unaprijeđen sistem registracije poslovnih subjekata) • Geotermalne vode bogate sumporom i infrastruktura za razvoj banjskog turizma 	<ul style="list-style-type: none"> • Uslužno orijentirana privreda • Nedostatak prerađivačkih kapaciteta • Neriješeni imovinsko - pravni odnosi • Nedovoljno izgrađeni ljudski kapaciteti javnog i privatnog sektora za izradu i provedbu razvojnih projekata • Visok stepen "sive ekonomije" i rada "na crno" • Nekonkurentnost lokalnih preduzeća na domaćem i inozemnom tržištu • Nedostatak inicijative i prakse certificiranja privrednih subjekata - nedovoljno izgrađena svijest poduzetnika o značaju uvođenja standarda kvaliteta • Usitnjenost poljoprivrednog zemljišta i parcela • Nepostojanje dovoljno dobre institucionalne saradnje sa dijasporom
MOGUĆNOSTI/PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Implementacija Zakona o JPP • Koncesije za prirodne i mineralne resurse • Saradnja sa dijasporom u smislu realizacije stranih investicija • Početak gradnje regionalnog puta Sanski Most - Banja Luka kao prilika za direktno povezivanje sa Banja Lukom kao administrativnim i privrednim centrom • Poticajna sredstva viših razina vlasti za razvojne projekte 	<ul style="list-style-type: none"> • Loš imidž države u svijetu • Kompleksna državna administracija • Nepovoljan migracioni trend • Nepovoljna kreditna politika za investitore • Nedovoljna i nedosljedna primjena zakonskih propisa • Neusklađenost domaćih propisa sa zakonodavstvom EU • Loše sprovedena privatizacija

- Razvoj i intenziviranje prekogranične saradnje u oblasti promocije poduzetništva

12.1.2. Razvojni ciljevi ekonomskog razvoja

Ciljevi ekonomskog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
1. Unaprijeđen sektor MSP kroz primjenu novih proizvodnih tehnologija i uspostavu sistema standardizacije uz povećanje ukupnog prihoda u sektoru prerađivačke industrije za 30% do 2018. godine	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetske potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p> <p>-Stvoren europski imidž općine i institucionalizirana suradnja s dijasporom kao razvojnom komponentom</p>	<p>-Smanjene emigracije stanovnika starosti do 35 god. za 30% do 2018. god.</p> <p>-Izgrađen i promoviran europski imidž općine Sanski Most kroz lokaliziranje EU i institucionalnu saradnju sa dijasporom do 2018. Godine</p> <p>-Do 2018. god. uspostavljen kanalizacioni sistem u gradskom području</p> <p>-Proširenje vodovodne mreže na području općine Sanski Most (do 90% pokrivenosti općine) do 2018. god.</p>
2. Do 2017. god. kreiran povoljan poslovni ambijent u skladu s nadležnostima lokalne samouprave kroz unapređenje i prilagođavanje administrativnih postupaka	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetske potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Smanjene emigracije stanovnika starosti do 35 god. za 30% do 2018. god.</p> <p>-Izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih javnih usluga u okviru zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite</p> <p>-Do 2018. god. uspostavljen sistem energetske učinkovitosti objekata javnih ustanova i preduzeća uz smanjenje trenutnih troškova za 20%</p> <p>-Do 2018. god. unaprijeđen sistem upravljanja vodama i zemljištem kao resursima</p>
3. Do 2018. god. kvalitativno poboljšana poslovna infrastruktura u	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetske</p>	<p>-Smanjene emigracije stanovnika starosti do 35 god. za 30% do 2019. god.</p> <p>-Do 2018. god. izgrađen i promoviran</p>

<p>svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni, drvoprerađivački i energetski sektor</p>	<p>potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Stvoren europski imidž općine i institucionalizirana suradnja s dijasporom kao razvojnom komponentom</p>	<p>europski imidž općine Sanski Most kroz lokaliziranje EU i institucionalnu suradnju sa dijasporom</p> <p>-Do 2018. god. uspostavljen kanalizacioni sistem u gradskom području</p> <p>-Proširenje vodovodne mreže na području općine Sanski Most (do 90% pokrivenosti općine) do 2018. god.</p>
<p>4. Do 2015. god. kreiran finalni turistički proizvod na bazi kulturno – historijskog naslijeđa i prirodnih potencijala.</p>	<p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetskih potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Stvoren europski imidž općine i institucionalizirana suradnja s dijasporom kao razvojnom komponentom</p>	<p>-Do 2018. god. izgrađen i promoviran europski imidž općine Sanski Most kroz lokaliziranje EU i institucionalnu suradnju sa dijasporom</p> <p>-Do 2018. god. uspostavljen kanalizacioni sistem u gradskom području</p> <p>-Proširenje vodovodne mreže na području općine Sanski Most (do 90% pokrivenosti općine) do 2018. god.</p> <p>-Do 2016. god. izgrađena javna komunalna infrastruktura za selektivno prikupljanje otpada i otkup sekundarnih sirovina</p>

Integracija sa strateškim dokumentima viših nivoa

Sektorski ciljevi su usaglašeni sa mjerama slijedećih dokumenata viših nivoa vlasti:

1.Strategija razvoja FBiH 2010. – 2020.:

- Konkurentnost i output – Poboljšavanje poslovne okoline, Modernizacija i standardizacija poslovanja, Naučno tehnološka i poslovna infrastruktura, Efikasna regulacija tržišta, Unaprijeđenje javno-privatnog partnerstva
- Zapošljavanje – Razvoj SME i otvaranje novih radnih mjesta, Povećati i unaprijediti ulaganja u ljudski kapital i prilagoditi sisteme obrazovanja i obuke novim zahtjevima na tržištu rada za znanjima i vještinama
- Održivi rast i razvoj – Transport i komunikacije Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj, Ekologija i razvoj energetskih potencijala
- Javni sektor i javna uprava - Reforma javnog sektora, Reforma javne uprave, Reforma sektora javnih finansija (porezna reforma u FBiH)

2.Razvoj MSP u FBiH:

- Promocija poduzetništva
- Uspostava i jačanje mreže razvojnih ustanova
- Smanjenje administrativnih prepreka
- Finansijska podrška – uspostaviti institucionalni okvir za finansijsko tržište

3. Strategija razvoja turizma FBiH 2008. – 2018.:

- Razvojni model USK – Cilj: primjerena valorizacija prirodnih resursa; unapređenje kvalitete života lokalnog stanovništva; snažniji razvoj poduzetništva i obrtništva; turizam kao dominantna ekonomska aktivnost

4. Strategija u oblasti migracija i azila BiH 2012 - 2015

Strategija u oblasti migracija i azila BiH 2012 - 2015, u kojoj je jedan od ciljeva jačanje institucionalnih kapaciteta u BiH u cilju uključivanja migracija u razvoj. U okviru ovog cilja predviđena su dva seta mjera – prvi vezan za imigraciju i razvoj pod vođstvom Ministarstva sigurnosti BiH (Sektora za imigraciju) i drugi vezan za emigraciju i razvoj koji se tiče Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (Sektora za iseljništvo). U Akcionom planu za primjenu strategije, predviđen je čitav niz mjera za uključivanje BiH dijaspore u društveni i ekonomski život zemlje, a za lokalni nivo, posebno podrška općinama sa izraženom emigracijom stanovništva u jačanju njihovih kapaciteta za razvojnu saradnju sa iseljništvom. Istovremeno, Strategija, kao svoj strateški cilj br. 8 predviđa formiranje Koordinacionog tijela, kao važnog intersektorskog mehanizma, koje bi trebalo povezati sa institucionalnim mehanizmima na lokalnom nivou.

12.1.3. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana ekonomskog razvoja općine Sanski Most definisano je 29 projekata i mjera grupisanih u 4 programa:

- Program 1: Podrška razvoju sektora MSP
- Program 2: Unaprijeđenje poslovne infrastrukture
- Program 3: Podrška unaprijeđenju poljoprivredne i drvoprerađivačke proizvodnje
- Program 4: Kreiranje turističkog proizvoda

Program 1.
Podrška razvoju
sektora MSP

Mjera/Projekt

1. Uspostava "One stop shop"-a
2. Izrada akcionog plana zapošljavanja mladih
3. Izrada Studije razvoja sektora MSP
4. Izrada programa podrške razvoju klastera
5. Izgradnja centra za edukaciju, obuku, razvoj i marketing poduzetništva u okviru LAG-a "Una - sana"
6. Promocija investicijskih mogućnosti Sanskog Mosta
7. Kreiranje programa stručne dokvalifikacije u sklopu poslovnih subjekata
8. Podsticanje mladih nezaposlenih na osnivanje MSP kroz mentorstvo sa dijasporom i u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje

Program 2.
Unaprijeđenje
poslovne
infrastrukture

Mjera/Projekt:

1. Formiranje putne trase u okviru poslovne zone "Šejkovača" - pripremni radovi na dionicama S-4, S-5, S-6, S-7, S-9 i S-10
2. Izgradnja vodovodne mreže u okviru poslovne zone "Šejkovača" na dionicama S-4, S-5, S-6, S-7, S-9 i S-10
3. Izgradnja rasvjete u okviru poslovne zone "Šejkovača" na dionicama S-1, S-2 i glavna prilazna dionica
4. Izrada Plana upravljanja poslovnom zonom "Šejkovača"
5. Izrada studije izvodljivosti i CBA za izgradnju tehnološkog parka na području Sanskog Mosta

Program 3.
Podrška
unaprijeđenju
poljoprivredne i
drvoprerađivačke
proizvodnje

Mjera/Projekt

1. Izgradnja sistema navodnjavanja poljoprivrednih površina
2. Uspostava sistema permanentne edukacije registriranih poljoprivrednih proizvođača
3. Razvoj sektora proizvodnje i prerade ljekovitog i aromatičnog bilja
4. Uspostava laboratorije za ispitivanje kvaliteta zemljišta, vode i hrane u okviru SPŠ "Sanus futurum" Sanski Most
5. Povećanje stepena finalizacije poljoprivredne i prehrambene proizvodnje kroz izgradnju pogona za sušenje
6. Revizija postojećeg i izrada plana poticaja poljoprivredne proizvodnje
7. Izrada studije razvoja drvoprerađivačkog sektora
8. Proširenje kapaciteta poljoprivredne proizvodnje u zatvorenom prostoru - plastenici
9. Uvođenje revolving fonda za unaprijeđenje poljoprivredne proizvodnje

Program 4.
Kreiranje turističkog
proizvoda

Mjera/Projekt

1. Izgradnja i postavljanje turističke signalizacije (II faza)
2. Afirmacija ruralnih područja u turističke svrhe
3. Sajam obrta, turizma i poljoprivrede
4. Rekonstrukcija i izgradnja turističko - zdravstvenog kompleksa "Banja Iliđa" u svrhu održivog razvitka zdravstvenog turizma
5. Izbor i komercijalizacija zvaničnog suvenira općine Sanski Most
6. Projekt "Drvo i voda" - Razvoj turizma na vodi kroz prekograničnu saradnju
7. Promocija gastro ponude kroz programe prekogranične saradnje - Razvoj turizma kroz tematske ceste

Inicijative međuopćinske saradnje

1. Stvaranje preduslova za pokretanje poslovnog inkubatora u okviru DI ŠIP Sana – Grad Bjelovar, Razvojna agencija LORA Bjelovar, RA USK Bihać, LAG "Una – Sana" Sanski Most, TERRA SANA Sanski Most – Inicijativa obuhvata transfer znanja i primjera dobre prakse na kojima se zasniva poslovanje Poslovnog parka Bjelovar, i njihovo korištenje u svrhu pokretanja Poslovnog parka odnosno inkubatora u okviru bivše fabrike ŠIP u Sanskom Mostu. Trenutni infrastrukturni kapaciteti ŠIP-a su u nadležnosti Agencije za privatizaciju USK i Skupštine USK-a koje su raskinule ugovor o privatizaciji pomenute fabrike od strane turskog investitora Seha Industrial Yatirmilar koji nije izmirio ugovorne obaveze, te je ugovor raskinut i trenutno se vrši rješavanje imovinsko – pravnih odnosa u korist Općine Sanski Most kao vlasnika. Rješavanjem imovinsko – pravnih preduslova stvoriće se i neophodni tehničko – infrastrukturni preduslovi za razvoj nove poslovne zone i brownfield lokacija pogodnih za izgradnju poslovnih subjekata, obzirom da već postoji neophodna komunalna infrastruktura, a dio prostora bi se iskoristio za pokretanje prvog poslovnog inkubatora na području Sanskog Mosta, na temelju iskustava Lokalne razvojne agencije LORA i Poslovnog parka u Bjelovaru. Tehničku podršku razvoju i izgradnji ljudskih, tehničkih i administrativnih kapaciteta budućeg inkubatora pružila bi Razvojna agencija USK, a partneri Općine Sanski Most u realizaciji ovog projekta bili bi lokalni razvojni akteri LAG "Una – Sana" i Udruženje za ekonmski razvoj "TERRA SANA".
2. Projekt BINOVA – Vlada USK, RA USK, Općine USK – Projekt obuhvata razvoj mehanizama za unaprijeđenje inovacija i razvoj biznisa na području USK a kreiran je od strane RA USK. Projektom se nastoji stimulirati ekonomski rast i novo zapošljavanje u USK kroz poboljšanje operacionalnog okvira za sektor MSP kroz unaprijeđenje poslovne infrastrukture i unaprijeđenje usluga. Predviđeno je poboljšanje poslovnog okruženja i konkurentnosti lokalne privrede kroz razvoj poslovne infrastrukture i uspostavu i razvoj Business support servisa zasnovanih na znanju i saradnji ključnih aktera na lokalnom i kantonalnom nivou – stvaranje USK kao investicijski atraktivnog područja.
3. Stvaranje preduslova za uspostavu Parka prirode GRMEČ – RAUSK, Općine Ključ, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Sanski Most - Inicijativa predviđa zaštitu planinskog prostora Grmeč kao Parka prirode i njegovu komercijalizaciju na bazi planinsko – rekreativnog i avanturističkog turizma. Neophodno je izvršiti valorizaciju prirodnih, geografskih i kulturno – historijskih resursa u okviru mikrolokaliteta Grmeč, te kroz studiju ekonomske opravdanosti utvrdit plan razvoja lokaliteta kao eventualnog Parka prirode. Osnivanjem Parka prirode Grmeč, uz Nacionalni park Una stvoriće se preduslovi za ujednačen razvoj USK po pitanju turističke ponude koja će samim tim dosegnuti viši kvalitativni nivo, odnosno Nacionalni park Una sa svojim postojećim nivoom kvaliteta usluga i dosadašnjim procedurama njihovog unaprijeđenja može poslužiti kao pozitivan primjer iskorištavanja prirodnih resursa u komercijalne svrhe.

4. Program "777" – Ekonomsko osnaživanje žena u ruralnim područjima – UN WOMEN, Općine Sanski Most, Žepče, Novi Travnik, Sapna, Doboj Jug, Novi Grad Sarajevo, Orašje, Vlada Federacije BiH – Projekt je nastavak Programa ekonomskog i političkog osnaživanja žena u ruralnim područjima koji je proveden od strane navedenih 7 općina uz finansijsku podršku Holandske razvojne agencije – SNV i UN WOMEN-a. U protekloj godini je implementacijom 14 razvojnih projekata zaposleno oko 250 žena u okviru samostalnih obrta, a nastavak programa pod nazivom "Program 777" predviđa zaposlenje 777 žena na području 7 općina u naredne dvije godine u okviru prerađivačke industrije i agrobiznisa uz podršku Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta i lokalnih privrednika. Projekt se bazira na pokretanju ženskih poljoprivrednih zadruga i prerađivačkih kapaciteta uz after care podršku u smislu zastupanja interesa pri plasmanu proizvoda na tržištu.

5. Uvođenje modela garancije osiguranja naplate koncesionih naknada za eksploataciju mineralnih sirovina – Općine USK, Vlada USK – Obzirom da većina općina na području USK raspolaže većim količinama mineralnih sirovina i šumskim resursima, njihova eksploatacija predstavlja značajan izvor prihoda lokalnim zajednicama. Osnovni problem predstavlja nenadležnost kontrole naplate koncesionih naknada od strane lokalnih zajednica, već je ova problematika u nadležnosti kantonalnih i entitetskih inspekcijskih organa. Dosadašnja praksa je pokazala izuzetno nizak nivo naplate koncesionih naknada koje predstavljaju znatan izvor prihoda u općinskim budžetima, naročito za manje razvijene i nerazvijene općine (one uglavnom i raspolažu najvećim dijelom mineralnih i šumskih sirovina). Ovom inicijativom bi se utvrdio određeni model garancije koji bi provodilo nadležno ministarstvo (u ovom slučaju Ministarstvo privrede USK koje i daje pravo na koncesiju) i inspekcijski organi s ciljem povećanja stepena naknade, gdje bi koncesionar pri sklapanju ugovora o koncesiji putem imovine, mjenice ili nekim drugim mehanizmom garantirao ispunjenje ugovornih obaveza.

12.1.4. Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima

Sektorski cilj	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
<p>1. Unaprijeđen sektor MSP kroz primjenu novih proizvodnih tehnologija i uspostavu sistema standardizacije uz povećanje ukupnog prihoda u sektoru prerađivačke industrije za 30% do 2018. godine</p>	<p>⇒ U okviru 6 proizvodnih subjekata uspostavljen ISO 9001 standard kvalitete do 2018. godine</p> <p>⇒ Povećanje obima finalne industrije u lokalnoj privredi za 15-20% u odnosu na postojeći udio u ukupnoj lokalnoj privredi</p> <p>⇒ Povećanje broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji za 25-30%.</p> <p>⇒ Implementirana 2 razvojna projekta po principu Javno – privatnog partnerstva do 2018. godine</p>
<p>2. Do 2017. god. kreiran povoljan poslovni ambijent u skladu s nadležnostima lokalne samouprave kroz unapređenje i prilagođavanje administrativnih postupaka</p>	<p>⇒ Uspostavljen "One stop shop" u okviru općinskog organa uprave do 2015. godine</p> <p>⇒ Uspješno sprovedena recertifikacija Općine Sanski Most kroz BFC projekt</p>

	<p>(Business friendly certificate) 2015. godine</p> <p>⇒ Reducirano provođenje administrativnih postupaka pri pokretanju biznisa sa 60 na 30 dana.</p>
<p>3. Do 2018. god. kvalitativno poboljšana poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni, drvoprerađivački i energetska sektor</p>	<p>⇒ Formiran poslovni inkubator sa 10 proizvodnih subjekata do 2018. godine</p> <p>⇒ Prošireni infrastrukturni kapaciteti u okviru Poslovne zone Šejkovača za 30% do 2018. godine</p> <p>⇒ Pokrenuta 3 nova prerađivačka kapaciteta iz oblasti prehrambene i drvoprerađivačke industrije do 2018. godine</p>
<p>4. Do 2015. god. kreiran finalni turistički proizvod na bazi kulturno - historijskog naslijeđa i prirodnih potencijala.</p>	<p>⇒ Utvrđen zvanični suvenir Općine Sanski Most do 2015. godine</p> <p>⇒ Kreirane 3 trodnevne turističke ponude za područje općine Sanski Most do kraja 2014. godine</p> <p>⇒ Uspostavljen odnosno određen subjekt upravljanja turističkom infrastrukturom do 2015. godine</p> <p>⇒ Minimum 10% ukupnih investicija iz dijaspore usmjereno ka razvoju turizma</p>

12.2. Plan lokalnog društvenog razvoja

12.2.1. Fokusiranje

Sektorska SWOT analiza- društveni razvoj

- 1. Smanjiti emigracije omladinske populacije uslovljene socio – ekonomskim faktorima**
– Prema podacima iz Socio – ekonomske analize općina Sanski Most se u posljednjih 5 godina suočava sa problemom migracija uslovljenih socio – ekonomskim faktorima – usljed pada zaposlenosti u oblasti prerađivačke industrije i građevinarstva sve veći broj lica napušta općinu u potrazi za novim zaposlenjem u zemljama okruženja i EU. S druge strane broj lica koja se doseljavaju u Sanski Most je u stalnom opadanju, a 2010. god. čak nije zabilježen nijedan slučaj novog doseljavanja. Uglavnom se radi o licima koja se nakon završetka školovanja na visokoškolskim ustanovama u univerzitetskim centrima odluče na povratak i traženje zaposlenja u Sanskom Mostu kao matičnoj općini (od 2006. god. preko 3.000 lica se odselilo s područja općine, a druge strane tek 400 lica se nastanilo u Sanskom Mostu).
- 2. Izgraditi ljudske, tehničke i administrativne kapacitete javne uprave i nevladinih organizacija s ciljem poboljšanja kvaliteta života** – Izgradnja kapaciteta se treba usmjeriti prije svega na uvođenje sistema permenetne edukacije i usavršavanja znanja i vještina u smislu pripreme i implementacije razvojnih projekata prema metodologiji EU, te prema izmjeni postojećih i uvođenju novih propisa na lokalnom nivou koji su direktno vezani za proces lokaliziranja EU u skladu sa euro integracijama Bosne i Hercegovine. S druge strane neophodno je iskoristiti nevladin sektor kao razvojnu komponentu u smislu rasterećenja rada javnih službi kroz implementaciju razvojnih programa od strane nevladinog sektora što bi rezultiralo dvostrukim efektima – javna uprava bi više vremena i kapaciteta uložila u poboljšanje usluga iz domena lokalne zajednice prema Zakonu o lokalnoj samoupravi i Statutu općine, a subjekti nevladinog sektora bi dobili prostor za razvoj vlastitih kapaciteta što bi dovelo do povećanja insitucionalne odgovornosti svih aktera lokalnog razvoja.
- 3. Izgraditi mrežu kulturnih i sportskih sadržaja usmjerenih ka aktivnom korištenju slobodnog vremena** – Postojeći nivo kulturnih i sportskih sadržaja pokazuje nedovoljnu kvalitetu i usklađenost ova dva sektora na način kako bi trebali biti nosioci društvene nadgradnje i zadovoljenja općih socijalnih potreba. Osnovni problemi se ogledaju u nedostaku nove i neadekvatnosti postojeće kulturne i sportske infrastrukture, te nedostatku, odnosno smanjenju materijalne podrške od strane Općine u skladu sa umanjnjem općinskog budžeta. Obzirom na izražen interes prije svega omladinske populacije za sadržaje ovog tipa, neophodno je iskoristiti i postojeće programe i sadržaje obrazovnih institucija kako bi se stvorio dodatni socijalni impuls i sinergija postojećih resursa za unaprijeđenje kvaliteta i usklađenost ovih sadržaja. Također, neophodna je i uspostava programa međunarodne kulturne i sportske razmjene sa predstavnicima dijaspore s ciljem intenzivnijeg povezivanja treće generacije emigranata sa maticom.
- 4. Unaprijediti sisteme obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite u skladu sa nadležnostima jedinice lokalne uprave** – Obzirom da su navedene oblasti u nadležnosti viših nivoa vlasti – kantonalnog i federalnog, a trenutno stanje ne odgovara potrebama

lokalne zajednice, neophodno je intenzivirati saradnju sa nadležnim insitucijama i kreirati vlastite programe unaprijeđenja ovih oblasti a u skladu sa Statutom općine i propisanim nadležnostima. Prije svega neophodno je unaprijediti infrastrukturnu i tehničku opremljenost subjekata, te kreirati niz mjera i inicijativa u smislu izmjene postojeće zakonske regulative kako bi insitucionalno – pravni okvir odgovarao potrebama lokalne zajednice.

- 5. Izgraditi kapacitete i organe Mjesnih zajednica i staviti ih u funkciju nosioca ruralnog razvoja** – Prostornim rasporedom (53,5%) i gustom naseljenosti (65 st/km²) Sanski Most predstavlja izuzetno ruralnu općinu. S druge strane prisutan je i trend porasta broja stanovnika u ruralnim paralelno uz pad broja stanovnika u urbanom području (u periodu 2007. – 2011. broj stanovnika u ruralnim područjima povećao za 113, dok je u urbanima smanjen za 148 stanovnika), pa uz intenzivan razvoj poljoprivredne proizvodnje, zanatstva i obrta ruralni razvoj predstavlja posebnu i značajnu komponentu u kontekstu ukupnog lokalnog razvoja. Neophodno je unaprijediti kapacitete predstavničkih tijela građana u ruralnim područjima, prije svega savjete mjesnih zajednica, kako bi se intenzivirala saradnja između lokalnog stanovništva i javne uprave kao servisa građana, s ciljem zadovoljenja potreba i poboljšanja općeg kvaliteta života. Potrebno je kreirati dodatne mjere povećanja dostupnosti javnih usluga za sve građane i intenzivirati angažman stanovništva ruralnih područja u procesu donošenja odluka, čime bi se stvorile i osnovne pretpostavke za ujednačen lokalni razvoj na području cijele općine.

<i>SNAGE</i>	<i>SLABOSTI</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Razvijena međuopćinska saradnja i nevladin sektor • Članstvo u LAG-u • Unaprijeđen i moderniziran rad lokalne uprave (interne baze podataka, prostorno – planska dokumentacija, BFC certifikat) • Aktivno učešće mladih u oblasti društvenog angažmana – razvijen volonterizam – CIM, Sana u srcu, DIRHEM • Razvijen mehanizam rodne ravnopravnosti – GRG, 5 udruženja žena (Pobriježje, Šehovci, Sanjanke, Žene sa Sane, Zdena) • Srednja poljoprivredna škola "Sanus futurum" – kvalitet kadrova i tehničko – tehnološka opremljenost • Potpisan Sporazum o institucionalnoj saradnji Općine sa nevladinim sektorom • Dijaspورا kao razvojna komponenta – izvor kapitala, znanja i iskustva za realizaciju investicija i ostalih programa 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno izgrađeni kapaciteti subjekata javne uprave i nevladinih organizacija za pripremu i implementaciju razvojnih projekata • Nepovoljan migracioni trend (od 2006. god. preko 3.000 lica napustilo općinu) • Negativan prirodni priraštaj (u prosjeku iznosi -6,4 st. od 2007. godine do danas) • Nedostatak sadržaja za aktivno korištenje slobodnog vremena • Merginaliziranje društvenog sektora u ukupnom lokalnom razvoju – nedostatak konsenzusa pri donošenju odluka od općeg značaja • Visok indeks starosti lokalnog stanovništva (116,4) • Izražena brojnost teško zapošljivih kategorija (lica starosti preko 50 god. i lica nezaposlena duže od 4 god.) • Nepostojanje dovoljno dobre institucionalne saradnje sa dijasporom

međunarodne saradnje	
<i>PRILIKE</i>	<i>PRIJETNJE</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Pretpristupni i fondovi zajednice namijenjeni razvoju socijalne komponente (IPA CBC, FP 7, IPARD) • Ulazak Hrvatske u EU • Poticajna sredstva viših nivoa vlasti • Programi stručne dokvalifikacije i prekvalifikacije namijenjeni sticanju i verifikaciji novih vještina prema potrebama tržišta rada • Programi međunarodne i naučne razmjene • Kolegij načelnika Unsko – sanskog kantona 	<ul style="list-style-type: none"> • Nenadležnost lokalnog nivoa vlasti u oblasti zdravstva, obrazovanja, zapošljavanja i sl. • Neusklađenost sistema obrazovanja sa realnim potrebama lokalnog tržišta rada – nedostatak deficitarnih strukovnih usmjerenja • Depopulacija općine (od 2006. god. preko 3.000 lica koja su odselila iz općine naspram 400 lica koja su se nastanila u Sanskom Mostu) • Društveno – politički ambijent u BiH, loš imidž države u svijetu, česti izbori Prostorno – planska dokumentacija viših nivoa vlasti koji narušavaju prostorni, infrastrukturni, demografski, socijalni i ekološki raspored lokalne zajednice (Prostorni plan Federacije BiH, Plan razvoja Elektroprivrede BiH i sl.)

12.2.2. Razvojni ciljevi društvenog razvoja

Ciljevi društvenog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
1. Smanjene emigracije stanovnika starosti do 35 god. za 30% do 2018. god.	<ul style="list-style-type: none"> -Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi -Izgrađeno resursno partnerstvo energetske potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma -Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici 	<ul style="list-style-type: none"> -Unaprijeđen sektor MSP kroz primjenu novih proizvodnih tehnologija i uspostavu sistema standardizacije uz povećanje ukupnog prihoda u sektoru prerađivačke industrije za 30% do 2018. godine -Do 2017. god. kreiran povoljan poslovni ambijent u skladu s nadležnostima lokalne samouprave kroz unapređenje i prilagođavanje administrativnih postupaka i zakonske regulative

		<p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetski sektor</p> <p>-Proširenje vodovodne mreže na području općine Sanski Most (do 90% pokrivenosti općine) do 2018. god.</p>
<p>2. Do 2018. god. izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih javnih usluga u okviru zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite</p>	<p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Do 2017. god. kreiran povoljan poslovni ambijent u skladu s nadležnostima lokalne samouprave kroz unapređenje i prilagođavanje administrativnih postupaka i zakonske regulative</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetski sektor</p> <p>-Do 2018. god. osnaženi ljudski i tehnički kapaciteti JKP "Vodovod i kanalizacija" d.o.o. Sanski Most</p> <p>-Do 2018. god. osnaženi ljudski i tehnički kapaciteti JKP "Sana" d.o.o. Sanski Most</p> <p>-Do 2018. god. uspostavljen sistem energetske učinkovitosti objekata javnih ustanova i preduzeća uz smanjenje trenutnih troškova za 20%</p>
<p>3. Do 2018. god. kreirana ponuda</p>	<p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog</p>	<p>-Do 2015. god. kreiran</p>

<p>kulturnih i sportskih sadržaja i unaprijeđeni infrastrukturni kapaciteti za aktivno korištenje slobodnog vremena</p>	<p>i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p> <p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetske potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p>	<p>finalni turistički proizvod na bazi kulturno – historijskog naslijeđa i prirodnih potencijala.</p> <p>-Do 2016. god. izgrađena javna komunalna infrastruktura za selektivno prikupljanje otpada i otkup sekundarnih sirovina</p> <p>- Do 2018. god. unaprijeđen sistem upravljanja vodama i zemljištem kao resursima</p>
<p>4. Do 2018. god. izgrađen i promoviran europski imidž općine Sanski Most kroz lokaliziranje EU i institucionalnu saradnju sa dijasporom</p>	<p>-Stvoren europski imidž općine i institucionalizirana suradnja s dijasporom kao razvojnom komponentom</p>	<p>-Unaprijeđen sektor MSP kroz primjenu novih proizvodnih tehnologija i uspostavu sistema standardizacije uz povećanje ukupnog prihoda u sektoru prerađivačke industrije za 30% do 2018. godine</p> <p>-Do 2017. god. kreiran povoljan poslovni ambijent u skladu s nadležnostima lokalne samouprave kroz unapređenje i prilagođavanje administrativnih postupaka i zakonske regulative</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetske sektor</p> <p>- Do 2018. god. unaprijeđen sistem upravljanja vodama i zemljištem kao resursima</p> <p>-Do 2018. god. uspostavljen sistem energetske</p>

		učinkovitosti objekata javnih ustanova i preduzeća uz smanjenje trenutnih troškova za 20%
--	--	---

Integracija sa strateškim dokumentima viših nivoa

Sektorski ciljevi su usaglašeni sa mjerama slijedećih dokumenata viših nivoa vlasti:

1. Strategija razvoja Federacije BiH (2010. – 2020.):

- Funkcioniranje tržišta i aktivne mjere zapošljavanja
- Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga
- Poboljšavanje socijalnog zbrinjavanja invalida
- Poboljšavanje boračko-invalidske zaštite
- Poboljšavanje penzijsko-invladskog osiguranja
- Socijalna poboljšavanja u obrazovanju
- Obavezna minimalna zdravstvena zaštita
- Obavezno srednjoškolsko obrazovanje
- Uvođenje u sistem socijalnog uključivanja i drugih socijalnih grupa (raseljene osobe i povratnici, Romi i td.)
- Izgradnja i razvoj pravno-institucionalnih kapaciteta i jačanje kulturnog kapitala
- Finansijska podrška kulturno-prosvjetnim društvima
- Promocija kulturne baštine i drugog modernog stvaralaštva u svim oblastima kulture i umjetnosti
- Urgentna izgradnja i razvoj pravno-institucionalne regulative u sportu
- Razvoj sporta kao posebnog socio-kulturnog sistema
- Organizovanje sporta na na tržišnim osnovama
- Povezivanje sportskih organizacija sa onim iz zdravstva, obrazovanja i kulture
- Usklađivanje pravno-institucionalnog okvira sa standardima EU
- Harmonizacija sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja sa EU

2. Strategija socijalne uključenosti BiH

- Socijalna politika u službi zapošljavanja
- Poboljšati položaj porodica s djecom
- Poboljšati obrazovanje
- Poboljšati zdravstvenu zaštitu
- Poboljšati penzionu politiku
- Poboljšati položaj osoba sa invaliditetom
- Usklađivanje institucionalno – pravnog okvira sa propisima EU u oblasti zapošljavanja, zdravstvene zaštite, zaštite prava djece i osoba sa invaliditetom

3. Gender akcioni plan BiH

- Cjeloživotno obrazovanje
- Zdravlje, prevencija i zaštita
- Implementiran Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH u svim procesima integriranja BiH u EU.

4. Strategija u oblasti migracija i azila BiH 2012 – 2015:

- Akcioni plan za primjenu strategije predviđa niz mjera za uključivanje bh dijasporu u društveni i ekonomski život zemlje, a posebno: javne kampanje na jačanju svijesti o važnosti emigracija za razvoj u privatnom, akademskom i nevladinom sektoru, kao i medijima, koje mogu biti relevantne i za lokalni nivo.

12.2.3. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana društvenog razvoja definisano je 34 projekta i mjera grupisanih u 4 programa:

- Program 1: Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora
- Program 2: Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja
- Program 3: Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite
- Program 4: Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom

Program 1.
Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora

Mjera/Projekat :

1. Uspostava Geoinformacionog sistema u organu uprave Sanski Most (GIS)
2. Uvođenje e-uprave kroz elektronski registar administrativnih postupaka
3. Edukacija NVO subjekata i predstavnika MZ u oblasti PCM-a
4. Uspostava standarda ISO 9001 za kvalitet usluga općinskog organa uprave
5. Izrada socijalne karte općine Sanski Most
6. Podrška uspostavi i razvoju Foruma NVO
7. Unaprijeđenje kapaciteta MZ kroz uvođenje e-uprave (matične i zemljišne knjige)

Program 2.
Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja

Mjera/Projekat:

1. Adaptacija Društvenog doma u svrhu unaprijeđenja kvaliteta javnih i kulturnih sadržaja
2. Rekonstrukcija sportsko – rekreacionog kompleksa DTV Partizan
3. Izgradnja sportskog terena u naselju "DOMET 2002"
4. Unaprijeđenje društvene infrastrukture u MZ – rekonstrukcija domova kulture
5. Manifestacija "Međunarodna sedmica mira"
6. Tehnička podrška i subvencioniranje projekata samozapošljavanja mladih - razvoj biznis ideja mladih
7. Uspostava fonda za podršku projekata na bazi LOD metodologije
8. Međunarodna slikarska kolonija DABAR
9. Izgradnja Doma ZAVNOBIH-a
10. Izgradnja infrastrukturnih kapaciteta gradskog stadiona
11. Izgradnja SERC "Begina glavica"
12. Stipendiranje studenata deficitarnih stručnih usmjerenja

Program 3.
Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite

Mjera/Projekat:

1. . Zagovaranje kreiranja sistema strukovnog obrazovanja u skladu sa realnim potrebama tržišta rada
2. Izgradnja dnevnog centra za djecu sa posebnim potrebama
3. Uključenje djece iz socijalno – ekonomsko ugroženih porodica u predškolski odgoj i obrazovanje
4. FENIX-ova akademija stručnog usavršavanja kadrova socijalno – zdravstvenog sektora
5. Proširenje kapaciteta Staračkog doma "Zlatna jesen"
6. Unaprijeđenje ljudskih i tehničkih kapaciteta Dječijeg vrtića "Krajiška radost" za rad s djecom s posebnim potrebama i proširenje postojećih kapaciteta
7. Unaprijeđenje kvaliteta usluga Opće bolnice - nabavka CT i anesteziološkog aparata
8. Pобољшanje kvaliteta praktične nastave kroz unaprijeđenje ljudskih i tehničkih kapaciteta Srednje mješovite škole
9. Podrška Centru za mentalno zdravlje u okviru Opće bolnice
10. Izrada plana i rješavanje problema pasa lutilica
11. Uključivanje dijaspora u programe obrazovanja usklađenog sa potrebama tržišta rada

Program 4.
Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom

Mjera/Projekat:

1. Mapiranje i izrada baze podataka o raseljenom stanovništvu Sanskog Mosta
2. Formiranje savjetodavnog tijela za saradnju sa dijasporom
3. Organiziranje poslovno - investicionog foruma u saradnji sa dijasporom
4. Mladi za mlade - uspostavljanje programa razmjene i studijskih posjeta

Mjera/Projekat

Mjera/Projekat
xxxxxxx

Inicijative međuopćinske saradnje

1. Unaprijeđenje kapaciteta LAG-a "Una – Sana" – Općine Sanski Most, Bosanska Krupa, Bužim – Inicijativom se predviđa proširenje obima poslova Lokalne akcione grupe (LAG) "Una – Sana" i njeno uključanje u procese lokalnog ekonomskog razvoja, obzirom da općina Sanski Most, kao i ostale općine osnivači LAG-a, nema lokalnu razvojnu agenciju. LAG bi pristupio realizaciji projekata usmjerenih na unaprijeđenju ljudskih, tehničkih i administrativnih kapaciteta lokalnih privrednika i udruženja privrednika u smislu edukacije iz oblasti PCM-a, servisiranja informacija o povlačenju grant i kreditnih sredstava namjenjenih sektoru privrede izradi biznis planova te sajamske promocije i umrežavanja lokalnih i regionalnih privrednika.
2. Inicijativa za usklađivanje sistema obrazovanja sa realnim potrebama tržišta rada – Na području lokalne zajednice i USK poseban problem predstavlja nekonkurentnost mladih kadrova srednjeg usmjerenog obrazovanja u smislu kvaliteta znanja i vještina stečenih tokom obrazovanja i njihova neusklađenost sa potrebama poslodavaca. Obrazovni plan i program, koji je u nadležnosti kantonalnog ministarstva obrazovanja, već decenijama je skoro pa nepromijenjen i samim tim u znatnoj mjeri zastario i ne prati savremene tehničko – tehnološke i inovativne trendove u privredi i tržištu rada. Problem je dvojakog karaktera – zastarjelost nastavnog plana i programa, i nedostatak adekvatnih infrastrukturnih i tehničkih kapaciteta za provedbu nastavnog procesa. Neophodno je izvršiti reorganizaciju plana i programa u skladu sa EU – VET nastavnim modelima, a paralelno s tim unaprijediti i tehničke kapacitete obrazovnih institucija. Izvršiti analizu lokalne i regionalne privrede i u skladu sa stanjem na terenu i razvojnim tendencijama izvršiti strukturalnu reformu nastavnog plana uz materijalnu podršku unaprijeđenju kapaciteta.
3. Ponovna uspostava Kolegija načelnika USK kao koordinacionog tijela za pitanje rada organa uprave na području USK – Inicijativa predstavlja ponovnu uspostavu Kolegija načelnika koji ne funkcioniše od proteklih lokalnih izbora, a predstavljao je pozitivan mehanizam zaštite prava lokalnih zajednica (posebno manjih) pred institucijama zakonodavne i izvršne vlasti USK. Njegovom revitalizacijom uspostavio bi se mehanizam za saradnju na regionalnom nivou gdje bi najveću korist imale lokalne zajednice koje nemaju svoje predstavnike u zakonodavnim i izvršnim tijelima a nastavila bi se i praksa transfera znanja i primjera dobre prakse iz naprednijih lokalnih zajednica u smislu izrade i provedbe zakonskih akata iz domena lokalne zajednice, unaprijeđenja rada organa uprave u cilju poboljšanja kvaliteta usluga, te stvaranju preduslova za ujednačen ekonomski razvoj kantona.
4. Uspostava hemodijaliznog centra u okviru Opće bolnice u Sanskom Mostu – Općine Ključ, Sanski Most i Vlada USK – Izgradnjom Opće bolnice u Sanskom Mostu stvoreni su preduslovi za pružanje usluga stacionarne i kliničko - specijalističke zdravstvene zaštite za stanovnike Sanskog Mosta i Ključa u okviru ustanove sa 7 specijalističkih odjela i kapaciteta 96 ležaja. Do tad zdravstvena zaštita ove vrste se odvijala u okviru Kantonalne bolnice "dr.

Irfan Ljubijankić" u Bihaću. Pored znatnog unaprijeđenja opće zdravstvene zaštite u Sanskom Mostu, i dalje je prisutan problem hemodijaliznog tretmana za osobe s područja Sanskog Mosta i Ključa. Ugovorom između Zavoda za zdravstveno osiguranje USK i Ministarstva zdravstva i socijalne zaštite RS od 01.07.2012. godine bubrežni bolesnici iz Sanskog Mosta i Ključa hemodijalizu vrše u Centru za hemodijalizu Prijedor, a ovom inicijativom predviđa se uspostava hemodijaliznog centra i u okviru Opće bolnice u Sanskom Mostu, čime bi se dodatno unaprijedili kapaciteti ove zdravstvene ustanove.

12.2.4. Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima

Sektorski cilj	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
1. Smanjene emigracije stanovnika starosti do 35 god. za 30% do 2018. god.	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Smanjen stepen ekonomski uslovljenih emigracija stanovnika starosti do 35 god. za 30% do 2018.godine ⇒ Povećanje stepena zaposlenosti omladinske populacije za 25 - 30% u odnosu na postojeći nivo do 2018. godine ⇒ Povećanje stope nataliteta za 15 - 20% u odnosu na postojeći nivo do 2018. godine
2. Do 2018. god. izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih javnih usluga u oblasti obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Uspostavljen ISO 9001 standard za kvalitet usluga javne uprave do 2017. godine ⇒ Povećan obim razvojnih projekata implementiranih od strane NVO sektora za 20 - 25% ⇒ Smanjenje sredstava za socijalne namjene za 15 - 20% na osnovu realnih potreba ⇒ Uspostavljena 2 nova stručna usmjerenja u okviru srednjeg usmjerenog obrazovanja do 2018. Godine ⇒ Prošireni smještajni kapaciteti Opće bolnice za 15 - 20% i uveden hemodijalizni tretman do 2018. godine
3. Do 2018. god. kreirana ponuda kulturnih i sportskih sadržaja i unaprijeđeni infrastrukturni kapaciteti za aktivno korištenje slobodnog vremena	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Povećanje broja sudionika u kulturnom i sportskom životu lokalne zajednice za 20 - 25% u odnosu na postojeći nivo do 2018. godine ⇒ Pokrenuta 2 međunarodna programa kulturne razmjene (festival amaterskih pozorišta i međunarodna likovna kolonija)

	⇒ Izgrađen multifunkcionalni kompleks DTV Partizan – Dom ZAVNOBIH-a do 2018. godine
<p>4. Do 2018. god. izgrađen i promoviran europski imidž općine Sanski Most kroz lokaliziranje EU i institucionalnu saradnju sa dijasporom</p>	<p>⇒ Kreirana baza podataka o raseljenom stanovništvu s područja općine i formirano savjetodavno tijelo za saradnju sa dijasporom do 2015. god.</p> <p>⇒ Potpisano 3 – 5 protokola o bratimljenju i saradnji sa gradovima – partnerima u EU do 2018. godine</p> <p>⇒ Održana 2 poslovno – investicijska foruma sa predstavnicima dijaspore do 2018. godine</p> <p>⇒ Implementirana 3 projekta financirana iz IPA komponente do 2018. godine</p> <p>⇒ Promovirani kapaciteti lokalne uprave na NEXPO 2015.</p>

12.3. Plan lokalnog okolišnog razvoja

12.3.1. Fokusiranje

Sektorska SWOT analiza- životna sredina

Strateški fokusi:

- 1. Unaprijeđenje vodovodnog i kanalizacionog sistema na području općine Sanski Most** - Kako je vodni potencijal općine Sanski Most jedan od najznačajnijih resursa za budući razvoj, što je pokazala i SWOT analiza rađena u okviru pripreme ove Strategije, radna grupa smatra da zaštita vode i upravljanje vodnim resursima moraju biti u fokusu planiranih aktivnosti. S jedne strane, voda treba biti dostupna svom stanovništvu, kako za životne potrebe, tako i za ekonomske aktivnosti. Stoga je daljnji razvoj vodovodne mreže na području Općine bitna aktivnost. S druge strane, otpadne vode, kao najveći uzročnik zagađenja vodnih resursa moraju biti kontrolisane i zato je izgradnja sistema razvijene kanalizacione mreže bitna za zaštitu postojećih vodnih resursa. Prioritet u ovim aktivnostima stavlja se na urbane dijelove Općine, gdje je i koncentracija potencijalnih zagađivača vode veća. U skladu s navedenim, potrebno je stručno i materijalno osnažiti javna preduzeća koja upravljaju korištenjem vode i kanalizacionom mrežom.
- 2. Uspostavljanje sistema selektivnog prikupljanja otpada i otkupa sekundarnih sirovina** - Savremene tehnologije tretiraju otpad kao sirovinu koju je moguće reciklirati i iz nje stvarati novu vrijednost. U tom smislu, treba izgraditi infrastrukturu koja će omogućiti korištenje otpada kao sirovine. Sama infrastruktura nije dovoljna ukoliko je ne prati edukacija stanovništva, kao primarnog izvora otpada, koje mora preuzeti odgovornost za njegovo razvrstavanje po različitim kategorijama. Radi se o procesu koji treba započeti u pojedinim dijelovima urbanog dijela Općine, gdje je i najveća gustina naseljenosti i najveća proizvodnja otpada. Javno preduzeće koje se bavi upravljanjem otpadom mora biti stručno i materijalno osnaženo da adekvatno odgovori na poslovne zadatke koji predstoje u realizaciji ovih aktivnosti.
- 3. Ulaganje u energetska efikasnost** - Tehnološki razvoj u oblasti građevinarstva kroz nove tehnike gradnje i nove materijale omogućava da se u zatvorenim objektima koristi manje energije za njihovo zagrijavanje. Kako se za zagrijavanje objekata troše velike količine energenata, koji su ujedno i potencijalni zagađivači zraka, zemljišta i vode, svako smanjenje upotrebe energenata odraziće se pozitivno i na smanjenje zagađenja. Uz to značajne su i finansijske uštede zbog smanjenja količine korištenih energenata. Kako se veći dio materijala može proizvesti i ugraditi od strane lokalnih firmi, pozitivan efekat će se odraziti i na cjelokupnu lokalnu ekonomiju.
- 4. Zaštita zemljišta kao resursa** - Kako je poljoprivreda označena kao jedna od strateških grana ekonomskog razvoja Općine, zemljištu kao njenom glavnom proizvodnom resursu treba posvetiti potrebnu pažnju, jer se nepravilnom upotrebom zemljišta može trajno uništiti njegova upotrebljivost u poljoprivredne svrhe. Postoje pravila i standardi korištenja zemljišta u poljoprivredne svrhe koji mogu spriječiti uništavanje zemljišta kao

resursa i u planovima poljoprivrednog razvoja ovi standardi moraju biti poštovani. Takođe, vodni potencijal Općine jednim dijelom čine i podzemne vode, koje mogu biti zagađene usljed nepravilne upotrebe zemljišta, tako da se pravilnom upotrebom zemljišta štiti i ovaj resurs.

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Raspoloživost prirodnih resursa (voda, zemljišta, šume i zrak) i biološka raznolikost • Izuzetna raspoloživost vodnog potencijala za razvoj privrede, poljoprivrede i turizma • Urađena prostorno planska dokumentacija • Postojanje strateških dokumenata u funkciji okolišnog razvoja (LEAP, SRPVOS, Strategija ruralnog razvoja Una- Sana) • Urađen projekat zaštite izvorišta vode za piće Zdena • Postrojenje za tretman pitke vode izvorišta Zdena (brzi filter, dezinfekcija vode) • Instalirane dvije hidrološke stanice (ponor Jelašinovci i nizvodno od izvorišta Zdena), za praćenje kvaliteta voda (mutnoća, ph, kisik) 	<ul style="list-style-type: none"> • Nepostojanje baze podataka zagađivača i potencijalnih ekoloških rizika (mjerne stanice) • Neuređenost korita većine vodotoka • Slabo razvijena ekološka svijest stanovništva • Nepostojanje monitoringa zaštite okoliša • Neprovođenje redovnih kontrola kvaliteta vode u lokalnim vodovodima kojima ne upravlja JKP"ViK" • Gubici u vodovodnom sistemu • Nedovoljno razvijena kanalizaciona mreža • Nepostojanje uređaja za prečišćavanje otpadnih voda • Mali broj propisno izgrađenih septičkih jama • Divlje deponije (ukupno 137 registriranih) • Nesistemska zbrinjavanje ostalih vrsta otpada (klačnički, medicinski, građevinski, industrijski), te opasni otpad (baterije, masti, ulja) • Neadekvatna iskorištenost poljoprivrednog zemljišta i drugih resursa • Nelegalna eksploatacija mineralnih sirovina • Degradirana zemljišta nakon eksploatacije mineralnih sirovina • Povećana zagađenost u zimskom periodu u gradskom području • Energetska neefikasnost • Slabo korištenje alternativnih izvora energije
MOGUĆNOSTI/PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Predpristupni fondovi EU za ekološke projekte i projekte prekogranične 	<ul style="list-style-type: none"> • Šumski požari i druge elementarne nepogode usljed klimatskih promjena

<p>saradnje</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inicijativa međuopćinske saradnje na rješenju regionalnog koncepta odlaganja otpada i drugih ekoloških projekata • Mogućnost korištenja obnovljivih izvora energije (biomasa, voda....) • Energetska efikasnost (smanjenje upotrebe drveta kao glavnog izvora energije u domaćinstvima) • Obrazovanje i stvaranje uslova za angažovanje stručnih kadrova • Proizvodnja zdrave hrane i drugih proizvoda sa ekološkim predznakom 	<p>(suša, poplave....)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Posljedice nekontrolisane industrijalizacije nakon privatizacije (neprovođenje Zakona o zaštiti okoliša – princip "zagađivač plaća") • Nestabilna politička situacija • Nedostatak finansijskih sredstava usljed ekonomske krize • Nepoštivanje zakonske regulative u oblasti zaštite okoliša
--	---

12.3.2. Ciljevi zaštite životne sredine

Ciljevi zaštite životne sredine	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
1. Uspostavljen kanalizacioni sistem u gradskom području do 2018. godine	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Do 2018. god izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih javnih usluga u okviru obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetski sektor</p>
2. Proširenje vodovodne mreže na području općine /do 90% pokrivenosti općine/ do 2018. godine	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Smanjenje migracije stanovnika starosti do 35 god. Za 30% do 2018.god.</p> <p>-Do 2018. god. izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih</p>

		<p>javnih usluga u okviru obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetski sektor</p> <p>-Do 2015. god. kreiran finalni turistički proizvod na bazi kulturno-historijskog naslijeđa i prirodnih potencijala</p>
<p>3. Do 2018. god. osnaženi ljudski i tehnički kapaciteti JKP "Vodovod i kanalizacija" d.o.o. Sanski Most</p>	<p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetskih potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Do 2018. god. izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih javnih usluga i smanjenja socijalne isključenosti</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetski sektor</p>
<p>4. Do 2016. god. izgrađena javna komunalna infrastruktura za selektivno prikupljanje otpada i otkup sekundarnih sirovina</p>	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetskih potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Do 2018. god. kreirana ponuda kulturnih i sportskih sadržaja i unaprijeđeni infrastrukturni kapaciteti za aktivno korištenje slobodnog vremena</p> <p>-Unaprijeđen sektor MSP kroz primjenu novih proizvodnih tehnologija i uspostavu sistema standardizacije uz povećanje ukupnog prihoda u sektoru prerađivačke industrije za</p>

		<p>30% do 2018. god.</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetski sektor</p>
<p>5. Do 2018. god. osnaženi ljudski i tehnički kapaciteti JKP "Sana" d.o.o. Sanski Most</p>	<p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetskih potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Do 2018. god. izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih javnih usluga u okviru obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetski sektor</p>
<p>6. Do 2018. god. uspostavljen sistem energetske učinkovitosti objekata javnih ustanova i preduzeća uz smanjenje trenutnih troškova za 20%</p>	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p>	<p>-Do 2018. god. izgrađeni kapaciteti subjekata javnog i nevladinog sektora s ciljem poboljšanja dostupnosti postojećih i izgradnje novih javnih usluga u okviru obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite</p> <p>-Do 2018. god. izgrađen i promoviran europski imidž općine Sanski Most kroz lokaliziranje EU i institucionalnu saradnju sa dijasporom</p> <p>-Unaprijeđen sektor MSP kroz primjenu novih proizvodnih tehnologija i uspostavu sistema standardizacije uz povećanje</p>

		<p>ukupnog prihoda u sektoru prerađivačke industrije za 30% do 2018. godine</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura s ciljem povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetske sektor</p>
<p>7. Do 2018. god. unaprijeđen sistem upravljanja vodama i zemljištem kao resursima</p>	<p>-Unaprijeđen sistem podrške lokalnoj privredi</p> <p>-Izgrađeno resursno partnerstvo energetske potencijala, poljoprivrede, okoliša i turizma</p> <p>-Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti javnog i nevladinog sektora u svrhu poboljšanja kvaliteta života u lokalnoj zajednici</p> <p>-Stvoren europski imidž općine i institucionalizirana saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom</p>	<p>-Do 2018. god. kreirana ponuda kulturnih i sportskih sadržaja i unaprijeđeni infrastrukturni kapaciteti za aktivno korištenje slobodnog vremena</p> <p>-Do 2017. god. kreiran povoljan poslovni ambijent u skladu sa nadležnostima lokalne samouprave kroz unapređenje i prilagođavanje administrativnih postupaka i zakonske regulative</p> <p>-Do 2018. god. kvalitativno poboljšana javna i poslovna infrastruktura u svrhu povećanja konkurentnosti i stepena realizacije novih investicija s naglaskom na prehrambeni i energetske sektor</p> <p>-Do 2018. god. izgrađen i promoviran europski imidž općine Sanski Most kroz lokaliziranje EU i institucionalnu saradnju sa dijasporom</p> <p>-Unaprijeđen sektor MSP kroz primjenu novih proizvodnih tehnologija i uspostavu sistema</p>

		standardizacije uz povećanje ukupnog prihoda u sektoru prerađivačke industrije za 30% do 2018. godine
--	--	---

Integracija sa strateškim dokumentima viših nivoa

Sektorski ciljevi su usaglašeni sa mjerama slijedećih dokumenata viših nivoa vlasti:

1. Strategija upravljanja vodama FBiH 2010.-2022.

- Ciljevi upravljanja vodama i mjere:
  - 1.Nivo ugroženosti opće zdravstvene situacije stanovništva;
  - 2.Obuhvat stanovništva sistemima za odvođenje i tretman otpadnih voda;
  - 3.Sigurnost stanovništva i dobara;
- Poboljšanje efikasnosti, unapređenje transparentnosti i povećanje odgovornosti u upravljanju vodama;
- Osiguranje finansijske održivosti u upravljanju vodama i reforma sistema cijena vodnih usluga uz postepeno uvođenje ekonomske cijene vode;
- Ekonomski racionalnije i okolinski prihvatljivije upravljanje u sektoru voda
- Obnova i sanacija postojećih, te izgradnja i održavanje sistema zaštitnih vodnih objekata u cilju povećanja stepena sigurnosti odbrane od poplava
- Izrada i donošenje planova za zaštitu od štetnog djelovanja voda

2. Federalni plan upravljanja otpadom

- Uspostava integralnog sistema upravljanja otpadom;
- Uspostava sistema odvojenog prikupljanja otpada i reciklaža
- Jačanje cjelovitog pristupa u rješavanju problema upravljanja otpadom te promocija takvog pristupa;

3. Pravilnik o energetsom certificiranju objekata u FBiH

4. Direktiva EU o efikasnosti korištenja krajnje energije i energetske usluga

- Poboljšati prinos proizvodnje i distribucije energije;
- Smanjiti utjecaj transporta na potrošnju energije
- Omogućiti finansiranje i investicije u sektor
- Podstaci i ojačati ponašanje koje vodi ka racionalnoj potrošnji energije
- Pridružiti se međunarodnim akcijama o energetske efikasnosti

5. Direktiva EU o zaštiti voda od onečišćenja s nitratima iz poljoprivrednih izvora

- Smanjenje onečišćenja voda uzrokovanog ili potaknutog nitratima poljoprivrednog porijekla;
- Daljnje sprječavanje takvog onečišćenja;
- Smanjenje onečišćenja uzrokovanog ili potaknutog nitratima poljoprivrednog porijekla;
- Daljnje sprječavanje takvog onečišćenja;
- Smanjenje jačine opterećanja poljoprivrednog zemljišta sa brojem domaćih životinja u uzgoju, upotrebom đubriva i dr.
- Monitoring kvaliteta vode u vodotocima i vodovodima na sadržaj nitrata.

12.3.3. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana zaštite životne sredine definisano je 25 projekata i mjera grupisanih u 4 programa:

- Program 1: Unaprijeđenje komunalne infrastrukture
- Program 2: Integrirano upravljanje otpadom
- Program 3: Zaštita voda i zemljišta
- Program 4: Unaprijeđenje energetske efikasnosti

**Program 1.
Unaprijeđenje
komunalne
infrastrukture**

Mjera/Projekat :

1. Izgradnja kanalizacione mreže u ulici "Prvomajska"
2. Izgradnja kanalizacione mreže u naselju "Mahala"
3. Uspostava sistema naplate parking usluga na području užeg gradskog jezgra
4. Izgradnja distributivne vodovodne mreže "Lukavice"-II faza
5. Izgradnja kanalizacione mreže u "Željezničkom naselju" - I faza
6. Rekonstrukcija lokalne putne mreže u MZ
7. Izgradnja vodovoda "Slatina – Podvidača";
8. Proširenje gradske vodovodne mreže u pravcu "Banja Ilidža – Podovi";
9. Proširenje gradske vodovodne mreže "Zdena – Kamengrad
10. Izgradnja kanalizacione mreže i saobraćajnice u ulicama "Muhići" i "Otoke"

**Program 2.
Integrirano
upravljanje
otpadom**

Mjera/Projekat:

1. Izrada Općinskog plana upravljanja otpadom;
2. Izrada projektne dokumentacije za reciklažno dvorište i pretovarnu stanicu;
3. Izrada Idejnog rješenja za uspostavu ekoloških otoka u užem urbanom području;
4. Nabavka specijalnih vozila za transport selektiranog otpada

**Program 3.
Zaštita voda i
zemljišta**

Mjera/Projekat :

1. Usklađivanje poljoprivredne proizvodnje na području općine u skladu sa odredbama Nitratne direktive (91/676/EEZ)
2. Izrada izvedbeno – tehničke dokumentacije za prečišćavanje otpadnih voda
3. Nabavka i instalacija softvera za monitoring u okviru Postrojenja za preradu pitke vode
4. Izrada općinskog Plana odbrane od poplava
5. Izrada projektno – tehničke dokumentacije vodozahvata izvorišta rijeke Dabar
6. Deminiranje poljoprivrednog zemljišta u područjima s potvrđenim povratkom

**Program 4.
Unaprijeđenje
energetske
efikasnosti**

Mjera/Projekat:

1. Izrada elaborata energetske efikasnosti za zgrade u javnom vlasništvu
2. Rekonstrukcija ulične rasvjete u užem gradskom jezgru (I - III zona)
3. Utopljavanje zgrade Općine
4. Subvencioniranje unaprijeđenja energetske efikasnosti za objekte kolektivnog stanovanja
5. Utopljavanje obrazovnih i zdravstvenih ustanova

Inicijative međuopćinske saradnje

1. Zaštita sliva rijeke Sane – Općine Ribnik, Ključ, Sanski Most, Oštra Luka, Prijedor, Bosanski Novi, Agencija za vodno područje rijeke Save – Inicijativa obuhvata izradu mjera i aktivnosti usmjerenih ka očuvanju zone sliva rijeke Sane od industrijskih i drugih zagađivača, kao i izradu prostorno – planske dokumentacije usmjerene ka regulaciji odnosno zabrani gradnje industrijskih, energetske i drugih objekata koji ugrožavaju biodiverzitet rijeke Sane. Potrebno je utvrditi i zajednički regionalni plan zaštite i odbrane od poplava, te u krajnjim fazama stvoriti preduslove za izgradnju sistema za navodnjavanje obzirom da se Sana većim dijelom svog toka "naslanja" na visokokvalitetno poljoprivredno zemljište.
2. Uspostava regionalne sanitarne deponije USK – Općine Sanski Most, Ključ, Bihać, Bosanski Petrovac, Cazin, Velika Kladuša, Bužim, Bosanska Krupa, Drvar, Vlada USK – Ova inicijativa predstavlja nastavak dosadašnjih aktivnosti koje su navedeni akteri proveli u cilju pokretanja regionalne deponije, a u narednom periodu neophodno je utvrditi lokalitet, pretovarne stanice i ostalu prateću infrastrukturu, te nastaviti aktivnosti ka utvrđivanju operativne upravljačke i organizacione strukture preduzeća, utvrditi obaveze lokalnih komunalnih preduzeća i unaprijediti njihove ljudske i tehničke kapacitete i kreirati lokalne općinske planove upravljanja otpadom, u skladu sa postojećim planom na kantonalnom nivou.
3. Uspostava direktne komunikacije na relaciji Sanski Most – Banja Luka modernizacijom regionalnog puta R-405 – Općina Sanski Most, grad Banjaluka, Direkcija za ceste USK – realizacijom ovog projekta Sanski Most bi dobio direktnu komunikaciju sa Banja Lukom u dužini oko 57 km, čime bi postojeća komunikacija preko Oštre Luke, Prijedora i Kozarca u dužini od 83 km bila u potpunosti zaobiđena. Posebnu dimeziju realizaciji inicijative daje i činjenica što bi nova trasa puta išla kroz naselja u kojima nije dovršen proces obnove i povratka upravo zbog nerazvijenosti tog dijela općine, a ova komunikacija sa administrativnim centrom RS i međunarodnim aerodromom Banja Luka će ispuniti određene preduslove za unaprijeđenje socijalnog i ekonomskog razvoja te potaknuti dio raseljenog stanovništva na povratak, što u krajnjoj mjeri utiče i na ukupnu demografsku sliku Sanskog Mosta.

12.3.4. Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima

Operativni cilj	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
1. Do 2018. god. uspostavljen kanalizacioni sistem u gradskom području	⇒ Gradski kanalizacioni sistem proširen sa 30% na 50% pokrivenosti gradskog područja ⇒ Povećanje broja korisnika gradskog kanalizacionog sistema sa 2.344 na 3.000 do 2018. god.
2. Proširenje vodovodne mreže na području općine /do 90% pokrivenosti općine/ do 2018.	⇒ 90% općine pokriveno gradskom vodovodnom mrežom ⇒ Povećanje broja korisnika gradske vodovodne mreže sa 10.631 na 12.000 do 2018. god.

god.	
3. Do 2018. god. osnaženi ljudski i tehnički kapaciteti JKP "Vodovod i kanalizacija" d.o.o. Sanski Most	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Uveden telemetrijski sistem (sistem detekcije kvara na vodovodnoj mreži) do 2018. god. ⇒ Osposobljeno 5 uposlenika iz oblasti PCM
4. Do 2016. god. izgrađena javna komunalna infrastruktura za selektivno prikupljanje otpada i otkup sekundarnih sirovina	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ 20% općine pokriveno sistemom selektivnog prikupljanja otpada ⇒ Urađen općinski plan upravljanja otpadom do 2016. godine
5. Do 2018. God. osnaženi ljudski i tehnički kapaciteti JKP "Sana" d.o.o. Sanski Most	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Obnovljen vozni park preduzeća sa 4 jedinice ⇒ Uspostavljena 2 zelena otoka na području općine ⇒ Osposobljeno 5 uposlenika iz oblasti PCM ⇒ Povećanje broja korisnika komunalnih usluga sa 7.000 na 9.000 do 2018. god.
6. Do 2018. god. uspostavljen sistem energetske učinkovitosti objekata javnih ustanova i preduzeća uz smanjenje trenutnih troškova za 20%	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Urađeno 5 elaborata energetske efikasnosti za zgrade u javnom vlasništvu do 2018. god. ⇒ Urađen centralni sistem grijanja za subjekte javnog sektora ⇒ Uspostavljen sistem subvencioniranja utopljanja stambenih objekata do 2020. god. ⇒ Smanjen nivo troškova za korištenje toplinske energije za 20% do 2018. god.
7. Do 2018. god. unaprijeđen sistem upravljanja vodama i zemljištem kao resursima	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Urađen općinski plan zaštite od poplava ⇒ Izgrađen sistem nasipa na rijeci Sani u užem gradskom jezgru do 2018. god. ⇒ 75% registriranih farmera educirano o odredbama i praktičnoj primjeni Nitratne direktive ⇒ Urađena Studija kvalitete poljoprivrednog zemljišta ⇒ Uspostavljena laboratorija za ispitivanje kvaliteta zemljišta, vode i hrane u okviru SPŠ "Sanus futurum" Sanski Most do 2018. god. ⇒ Deminirano 250.000m² zemljišta u području sa potvrđenim povratkom

13. Plan implementacije 2014 - 2016.

Sektor 1: Ekonomski razvoj

Projekti/mjere	Program	Orijentacijski period realizacije (dinamika implementacije)			Nositelji implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
		2014.	2015.	2016.		
Mjera 1.1.1. Uspostava "One stop shop"-a	P1. Podrška razvoju sektora MSP	x	x	X	1.Općina Sanski Most	1.Poduzetnici 2.Potencijalni Investitori
Mjera 1.1.2. Izrada akcionog plana zapošljavanja mladih	P1. Podrška razvoju sektora MSP	x			1.Općina Sanski Most 2.Zavod za zapošljavanje USK 3.Poduzetnici	1.Nezaposleni starosti 18 - 24 god. 2.Poduzetnici 3.Škole strukovnih usmjerenja
Mjera 1.1.3. Izrada Studije razvoja sektora MSP	P1. Podrška razvoju sektora MSP	x	x		1.Općina Sanski Most 2.Stručni konsultanti	1.Poduzetnici 2.Potencijalni investitori
Mjera 1.1.4. Izrada programa podrške razvoju klastera	P1. Podrška razvoju sektora MSP		x	x	1.Općina Sanski Most 2.LAG "Una - Sana" Sanski Most 3.Samostalni poduzetnici	1.Poduzetnici
Projekt 1.1.5. Izgradnja centra za edukaciju, obuku, razvoj i marketing poduzetništva u okviru LAG-a "Una - Sana"	P1. Podrška razvoju sektora MSP	x	x	x	1.LAG "Una - Sana" Sanski Most 2.Općinsko udruženje obrtnika 3.Općina Sanski Most	1.Poduzetnici 2.Potencijalni investitori
Mjera 1.1.6. Promocija investicijskih mogućnosti Sanskog Mosta	P1. Podrška razvoju sektora MSP	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.LAG "Una - Sana" Sanski Most	1.Potencijalni investitori 2.Poduzetnici

Mjera 1.1.7. Kreiranje programa stručne dokvalifikacije u sklopu poslovnih subjekata	P1. Podrška razvoju sektora MSP	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Poduzetnici 3.Zavod za zapošljavanje USK	1.Nezaposlena lica iz oblasti obrade metala i drveta 2.Poduzetnici iz oblasti obrade metala i drveta
Mjera 1.1.8. Podsticanje mladih nezaposlenih na osnivanje MSP kroz mentorstvo sa dijasporom i u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje	P1. Podrška razvoju sektora MSP	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Zavod za zapošljavanje USK	1.Nezaposlena lica iz kategorije omladinske populacije 2.Potencijalni investitori
Projekt 1.2.1. Formiranje putne trase u okviru poslovne zone "Šejkovača" – pripremni radovi na dionicama S-4, S-5, S-7, S-9, S-10	P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta	1. Potencijalni investitori 2.Postojeći poduzetnici u okviru zone
Projekt 1.2.2. Izgradnja vodovodne mreže u okviru poslovne zone "Šejkovača" na dionicama S-4, S-5, S-7, S-9, S-10	P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta	1. Potencijalni investitori 2.Postojeći poduzetnici u okviru zone
Projekt 1.2.3. Izgradnja rasvjete u okviru poslovne zone na "Šejkovača" na dionicama S-1, S-2 I glavna prilazna dionica	P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta	1. Potencijalni investitori 2.Postojeći poduzetnici u okviru zone
Mjera 1.2.4. Izrada Plana upravljanja poslovnom zonom "Šejkovača"	P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	x			1.Općinski fond za komunalne djelatnosti i infrastrukturu Sanski Most 2. JKP "Vodovod i kanalizacija" Sanski Most	1. Potencijalni investitori 2.Postojeći poduzetnici u okviru zone
Mjera 1.2.5. Izrada studije izvodljivosti i CBA za izgradnju tehnološkog parka na	P2. Unaprijeđenje poslovne		x	x	1.Općina Sanski Most 2.Federalno ministarstvo razvoja,	1.Potencijalni investitori 2.Postojeći

području Sanskog Mosta	infrastrukture				poduzetništva i obrta 3. Stručni konsultanti	poduzetnici
Projekt 1.3.1. Izgradnja sistema navodnjavanja poljoprivrednih površina uz vodotok rijeka Sane i Blihe	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije		x	x	1. Općina Sanski Most 2. TERRA SANA Sanski Most	1. Poljoprivredni proizvođači
Mjera 1.3.2. Uspostava sistema permanentne edukacije registriranih poljoprivrednih proizvođača	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	x	x	x	1. Općina Sanski Most 2. TERRA SANA Sanski Most	1. Poljoprivredni proizvođači
Projekt 1.3.3. Razvoj sektora proizvodnje i prerade ljekovitog i aromatičnog bilja	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	x	x	x	1. Općina Sanski Most 2. TERRA SANA Sanski Most	1. Poljoprivredni proizvođači iz oblasti ljekovitog i aromatičnog bilja
Projekt 1.3.4. Uspostava laboratorije za ispitivanje kvaliteta zemljišta, vode i hrane u okviru SPŠ "Sanus futurum" Sanski Most	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije		x	x	1. Općina Sanski Most 2. SPŠ "Sanus futurum" 3. RA USK Bihać 4. Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva USK	1. Poljoprivredni proizvođači s područja općina Sanski Most, Ključ i Oštra Luka 2. Potencijalni investitori iz oblasti prehrambene industrije
Projekt 1.3.5. Povećanje stepena finalizacije poljoprivredne i prehrambene proizvodnje kroz izgradnju pogona za sušenje	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke		x	x	1. Općina Sanski Most 2. TERRA SANA Sanski Most 3. Općinska udruženja poljoprivrednika	1. Poljoprivredni proizvođači usmjereni ka sirovinskoj proizvodnji

	industrije					
Mjera 1.3.6. Revizija postojećeg i izrada novog plana poticaja poljoprivredne proizvodnje	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	x			1.Općina Sanski Most 2.Komisija za poticaje pri Općinskom vijeću 3.Općinska udruženja poljoprivrednika	1.Registrirani poljoprivredni proizvođači
Mjera 1.3.7. Izrada studije razvoja drvoprerađivačkog sektora	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	x	x		1.Općina Sanski Most 2.Stručni konsultanti	1.Poduzetnici iz oblasti drvoprerade 2.Potencijalni investitori
Mjera 1.3.8. Proširenje kapaciteta poljoprivredne proizvodnje u zatvorenom prostoru - plastenici	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Općinska udruženja poljoprivrednika 3.TERRA SANA Sanski Most	1.Poljoprivredni proizvođači usmjereni ka sirovinskoj proizvodnji
Mjera 1.3.9. Uvođenje revolving fonda za unaprijeđenje poljoprivredne proizvodnje	P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	x	x	x	1.Općina Sanski Most	1.Registrirani poljoprivredni proizvođači
Projekt 1.4.1. Izgradnja i postavljanje turističke signalizacije (II faza)	P4. Kreiranje turističkog proizvoda	x			1.Općina Sanski Most 2. LAG "Una – Sana" Sanski Most	1. Turisti 2.Pružaoци turističkih usluga i ugostitelji
Mjera 1.4.2. Afirmacija ruralnih područja u turističke svrhe	P4. Kreiranje turističkog proizvoda		x	x	1.Općina Sanski Most 2. LAG "Una – Sana" Sanski Most	1. Turisti 2.Pružaoци turističkih usluga i ugostitelji

Projekt 1.4.3.Sajam obrta, turizma i poljoprivrede	P4. Kreiranje turističkog proizvoda	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2. LAG "Una – Sana" Sanski Most 3.Općinsko udruženje obrtnika	1. Turisti 2.Pružaoici turističkih usluga i ugostitelji 3.Poduzetnici
Projekt 1.4.4. Rekonstrukcija i izgradnja turističko – zdravstvenog kompleksa "Banja Ilidža" u svrhu održivog razvitka zdravstvenog turizma	P4. Kreiranje turističkog proizvoda	x	x	x	1."Banja ILIDŽA" Sanski Most 2.Općina Sanski Most	1.Korisnici usluga banjsko – rekerativnog turizma
Mjera 1.4.5. Izbor i komercijalizacija zvaničnog suvenira općine Sanski Most	P4. Kreiranje turističkog proizvoda	x			1.Općina Sanski Most	1.Turisti 2.Pružaoici turističkih usluga 3.Obrtnici
Projekt 1.4.6. "Drvo I voda" – Razvoj turizma na vodi kroz prekograničnu saradnju	P4. Kreiranje turističkog proizvoda		x	x	1.Općina Sanski Most 2.LAG "Una – Sana"	1.Turisti 2.Pružaoici turističkih usluga 3.Obrtnici
Projekt 1.4.7. Promocija gastro ponude kroz programe prekogranične saradnje - Razvoj turizma kroz tematske ceste	P4. Kreiranje turističkog proizvoda		x	x	1.Općina Sanski Most 2.LAG "Una – Sana"	1.Turisti 2.Pružaoici turističkih usluga 3.Obrtnici 4.Poljoprivrednici
Sektor 2: Društveni razvoj						
Mjera 2.1.1. Uspostava Geoinformacionog sistema u organu uprave Sanski Most (GIS)	P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	x	x		1.Općina Sanski Most 2.Federalna uprava za geodetske I imovinsko – pravne poslove	1.Korisnici usluga Općinskog organa uprave
Mjera 2.1.2. Uvođenje e-uprave kroz elektronski registar administrativnih postupaka	P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog	x	x		1.Općina Sanski Most	1.Korisnici usluga Općinskog organa uprave

	sektora					
Mjera 2.1.3. Edukacija NVO subjekata i predstavnika MZ u oblasti PCM-a	P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.LAG "Una – Sana" Sanski Most	1. Savjeti MZ 2.Subjekti NVO sektora
Projekat 2.1.4. Uspostava standarda ISO 9001 za kvalitet usluga općinskog organa uprave	P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	x	x		1.Općina Sanski Most 2.Nadležna certifikacijska tijela	1.Općina Sanski Most 2.Korisnici usluga općinskog organa uprave
Projekat 2.1.5. Izrada socijalne karte općine Sanski Most	P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	x	x		1.Centar za socijalni rad sanski Most	1.Korisnici usluga Centra za socijalni rad Sanski Most
Mjera 2.1.6. Podrška uspostavi i razvoju Foruma NVO	P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	x	x	x	1.Općina Sanski Most	1.Subjekti NVO sektora
Mjera 2.1.7. Unaprijeđenje kapaciteta MZ kroz uvođenje e-uprave (matične i zemljišne knjige)	P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Savjeti MZ	1.Korisnici usluga matičnih ureda u ruralnim područjima 2.Poljoprivredni proizvođači

						3.Organi MZ
Projekt 2.2.1.Adaptacija Društvenog doma u svrhu unaprijeđenja kvaliteta javnih i kulturnih sadržaja	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja		x	x	1.Općina Sanski Most 2.JU KULT MEDIA Sanski Most	1.Kulturne institucije I udruženja
Projekt 2.2.2. Rekonstrukcija spotrsko – rekreacionog kompleksa DTV Partizan	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x	x		1.Općina Sanski Most	1.Općinski sportski savez 2.Obrazovne institucije
Projekt 2.2.3. Izgradnja sportskog terena u naselju "DOMET 2002"	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x			1.Općina Sanski Most	1.Stanovnici MZ Desna obala – naselje Domet
Mjera 2.2.4. Unaprijeđenje društvene infrastrukture u MZ – rekonstrukcija domova kulture	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Savjeti MZ	1.Stanovnici MZ Vrhpolje, Tomina, Kijevo
Projekt 2.2.5. Manifestacija "Međunarodna sedmica mira"	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x	x	x	1.NVO Centar za izgradnju mira Sanski Most 2.Vijeće mladih Sanski Most	1. Omladinska populacija (18 – 35 god.)
Mjera 2.2.6. Tehnička podrška i subvencioniranje projekata samozapošljavanja mladih – razvoj biznis	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih		x	x	1.Općina Sanski Most 2.Vijeće mladih Sanski Most	1.Nezaposlena lica starosti 18 – 35 god.

ideja mladih	sadržaja				3.LAG "Una – Sana" Sanski Most	
Mjera 2.2.7. Uspostava fonda za podršku projekata na bazi LOD metodologije	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x	x	x	1.Općina Sanski Most	1.Subjekti NVO sektora
Projekt 2.2.8. Međunarodna slikarska kolonija DABAR	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja		x	x	1.Općina Sanski Most 2.JU KULT MEDIA Sanski Most	1. Turisti 2.Kulturni djelatnici
Projekt 2.2.9. Izgradnja Doma ZAVNOBIH-a	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH	1.Turisti 2.Subjekti NVO sektora 3.Kulturni djelatnici
Projekt 2.2.10. Izgradnja infrastrukturnih kapaciteta gradskog stadiona	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x	X		1.Općina Sanski Most 2.NK "Podgrmeč" Sanski Most 3.Općinski sportski savez	1.Omladinska populacija 2. Članovi Općinskog sportskog saveza
Projekt 2.2.11.Izgradnja SERC "Begina glavica"	P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	x	x		1.Općina Sanski Most 2. AMK 70 Sanski Most	1.Turisti 2. Omladinska populacija
Mjera 2.2.12. Stipendiranje studenata	P2. Unaprijeđenje	x	x	x	1.Općina Sanski Most	1.Studenti

deficitarnih stručnih usmjerenja	kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja					2.Poduzetnici
Mjera 2.3.1. Zagovaranje kreiranja sistema strukovnog obrazovanja u skladu sa realnim potrebama tržišta rada	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Srednja mješovita škola 3.Zavod za zapošljavanje USK	1.Obrazovne institucije 2.Mladi uzrasta 15 – 18 god. 3.Poduzetnici
Projekt 2.3.2. Izgradnja dnevnog centra za djecu sa potrebnim potrebama	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	x	x	x	1.Centar za socijalni rad Sanski Most	1.Roditelji I djeca sa posebnim potrebama
Mjera 2.3.3.Uključenje djece iz socijalno – ekonomsko ugroženih porodica u predškolski odgoj i obrazovanje	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite		x		1.Udruženje FENIX Sanski Most	1.Djeca iz socijalno ugroženih porodica
Projekt 2.3.4. FENIX-ova akademija stručnog usavršavanja kadrova socijalno – zdravstvenog sektora	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite		x	x	1.Udruženje FENIX Sanski Most	1.Uposlenici iz sektora zdravstva I socijalne zaštite
Projekt 2.3.5. Proširenje kapaciteta Staračkog doma "Zlatna jesen"	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite		x	x	1.Udruženje FENIX Sanski Most	1.Stara I iznemogla lica bez stručnog nadzora
Projekt 2.3.6. Unaprijeđenje ljudskih i tehničkih kapaciteta Dječijeg vrtića "Krajiška radost" za rad s djecom s	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne	x	x	x	1.Dječiji vrtić "Krajiška radost" Sanski Most	1.Djeca predškolskog

posebnim potrebama	zaštite					uzrasta
Projekt 2.3.7. Unaprijeđenje kvaliteta usluga Opće bolnice - nabavka CT i anesteziološkog aparata	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	x	x		1.Opća bolnica Sanski Most 2.Općina Sanski Most	1.Pacijenti hirurškog odjela Opće bolnice Sanski Most 2. Korisnici usluga radiologije Opće bolnice Sanski Most
Mjera 2.3.8. Poboljšanje kvaliteta praktične nastave kroz unaprijeđenje ljudskih i tehničkih kapaciteta Srednje mješovite škole	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	x	x	x	1.Srednja mješovita škola 2.Općina Sanski Most 3. Resorna ministarstva USK I FBiH	1.Učenici strukovnih zanimanja 2.Poduzetnici
Mjera 2.3.9.Podrška Centru za mentalno zdravlje u okviru Opće bolnice	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite		x	x	1.Općina Sanski Most 2.Opća bolnica Sanski Most	1.Lica s poteškoćama u mentalno – psihičkom razvoju
Mjera 2.3.10. Izrada plana i rješavanje problema pasa lualica	P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	x	x	x	1.Općinska komunalna inspekcija 2.Veterinarska stanica	1.Djeca predškolskog I školskog uzrasta 2.Stanovništvo užeg urbanog područja
Mjera 2.3.11. Uključivanje dijaspore u programe obrazovanja usklađenog sa	P3. Podrška sektoru obrazovanja,	x	x	x	1.Općina Sanski Most	1. Poduzetnici

potrebama tržišta rada	zdravstva I socijalne zaštite				2. Zavod za zapošljavanje 3. Obrazovne institucije	2. Nezaposlena lica do 35 god. starosti
Projekt 2.4.1. Mapiranje i izrada baze podataka o raseljenom stanovništvu Sanskog Mosta	P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom	x	x		1. Općina Sanski Most	1. Javni sektor
Mjera 2.4.2. Formiranje savjetodavnog tijela za saradnju sa dijasporom	P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom		x	x	1. Općina Sanski Most	1. Raseljeno stanovništvo porijeklom iz Sanskog Mosta 2. Javni sektor
Projekt 2.4.3. Organiziranje poslovno - investicionog foruma u saradnji sa dijasporom	P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom		x	x	1. Općina Sanski Most	1. Poduzetnici 2. Raseljeno stanovništvo porijeklom iz Sanskog Mosta
Projekt 2.4.4. Mladi za mlade - uspostavljanje programa razmjene i studijskih posjeta mladih Sanskog Mosta i mladih u dijaspori	P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom	x	x	x	1. Općina Sanski Most 2. Vijeće mladih Sanski Most	1. Omladinska populacija 2. Raseljeno stanovništvo porijeklom iz Sanskog Mosta
Sektor 3: Okoliš						

Projekat 3.1.1. Izgradnja kanalizacione mreže u ulici Prvomajska	P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture		x		1.Općina Sanski Most 2.Općinski fond za komunalne djelatnosti I infrastrukturu	1.Stanovnici MZ Lijeva obala
Projekat 3.1.2. Izgradnja kanalizacione mreže u naselju Mahala	P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	x			1.Općina Sanski Most 2.Općinski fond za komunalne djelatnosti I infrastrukturu	1.Stanovnici MZ Lijeva obala – naselje Mahala
Mjera 3.1.3. Uspostava sistema naplate parking usluga na području užeg gradskog jezgra	P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	x	x	x	1.JKP "Sana" Sanski Most	1.Korisnici javnih usluga na području MZ Lijeva obala I MZ Desna obala
Projekt 3.1.4. Izgradnja distributivne vodovodne mreže "Lukavice" – II faza	P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture		x	x	1.Općina Sanski Most	1.Stanovništvo MZ Fajtovci
Projekt 3.1.5. Izgradnja kanalizacione mreže u "Željezničkom naselju" – I faza	P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture			x	1.Općina Sanski Most 2.Općinski fond za komunalne djelatnosti I infrastrukturu	1.Stanovništvo MZ Desna obala – Željezničko naselje
Mjera 3.1.6. Rekonstrukcija lokalne putne mreže u MZ	P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Općinski fond za komunalne djelatnosti I infrastrukturu	1. Stanovništvo MZ Lijeva obala, Desna obala, Kijevo, Fajtovci, Gornji Kamengrad, Donji Kamengrad,

						Hrustovo, Vrhpolje
Projekt 3.1.7. Proširenje gradske vodovodne mreže u pravcu "Banja Ilidža – Podovi"	P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	x	x	x	1.Općina Sanski Most 2.Banja ILIDŽA Sanski Most	1.Stanovništvo MZ Vrhpolje – naselje Podovi 2.Turisti
Mjera 3.2.1. Izrada Općinskog plana upravljanja otpadom	P2. Integrirano upravljanje otpadom	x			1.JKP "Sana" Sanski Most 2.Općina Sanski Most	1.Korisnici komunalnih usluga 2.JKP "Sana" Sanski Most 3. Organi MZ
Mjera 3.2.2. Izrada projektne dokumentacije za reciklažno dvorište i pretovarnu stanicu	P2. Integrirano upravljanje otpadom	x			1.JKP "Sana" Sanski Most 2.Općina Sanski Most	1. Korisnici komunalnih usluga na području MZ Lijeva obala I MZ Desna obala
Projekt 3.2.3. Izrada Idejnog rješenja za uspostavu ekoloških otoka u užem urbanom području	P2. Integrirano upravljanje otpadom	x			1.JKP "Sana" Sanski Most 2.Općina Sanski Most	1. Korisnici komunalnih usluga na području MZ Lijeva obala I MZ Desna obala
Projekt 3.2.4. Nabavka specijalnih vozila za transport selektiranog otpada	P2. Integrirano upravljanje otpadom			x	1.JKP "Sana" Sanski Most	1. Korisnici komunalnih usluga na području MZ

					2.Općina Sanski Most	Lijeva obala I MZ Desna obala
Mjera 3.3.1. Usklađivanje poljoprivredne proizvodnje na području općine u skladu sa odredbama Nitratre direktive (91/676/EEZ)	P3. Zaštita voda I zemljišta		x	x	1.Općina Sanski Most 2.Općinska poljoprivredna udruženja	1.Registrirani poljoprivredni proizvođači 2.Stanovnici ruralnih područja
Mjera 3.3.2. Izrada izvedbeno – tehničke dokumentacije za prečišćavanje otpadnih voda	P3. Zaštita voda I zemljišta			x	1.Općina Sanski Most 2. JKP “Vodovod I kanalizacija” Sanski Most	1.Korisnici komunalnih usluga na području MZ Lijeva I Desna obala
Projekt 3.3.3. Nabavka i instalacija softwera za monitoring u okviru Postrojenja za preradu pitke vode	P3. Zaštita voda I zemljišta		x		1.JKP “Vodovod I kanalizacija” Sanski Most	1.Korisnici javnog gradskog vodovoda
Mjera 3.3.4. Izrada općinskog Plana odbrane od poplava	P3. Zaštita voda I zemljišta		x		1.Općinska služba civilne zaštite 2.JKP “Vodovod I kanalizacija”	1.Stanovnici naselja na obalama rijeka Sane I Blihe
Mjera 3.3.5. Izrada projektno – tehničke dokumentacije vodozahvata izvorišta rijeke Dabar	P3. Zaštita voda I zemljišta	x			1.Općina Sanski Most 2. JKP “Vodovod I kanalizacija” Sanski Most	1.Korisnici javnog gradskog vodovoda 2.Stanovnici MZ Zdena

Mjera 3.3.6. Deminiranje poljoprivrednog zemljišta u područjima sa potvrđenim povratkom	P3. Zaštita voda I zemljišta	x	x	x	1.Općinska služba civilne zaštite	1. Stanovništvo područja sa potvrđenim povratkom
Mjera 3.4.1. Izrada elaborata energetske efikasnosti za zgrade u javnom vlasništvu	P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti	x	x		1.Općina Sanski Most 2.Općinski fond za komunalne djelatnosti I infrastrukturu	1.Institucije javnog sektora
Projekt 3.4.2. Rekonstrukcija ulične rasvjete u užem gradskom jezgru (I - III zona)	P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti		x	x	1.Općina Sanski Most 2.Općinski fond za komunalne djelatnosti I infrastrukturu 3.Stručni konsultanti	1.Stanovnici užeg gradskog jezgra – MZ Lijeve obala, Desna obala, Zdena (I-III zona prostornog plana)
Projekt 3.4.3. Utopljanje zgrade Općine	P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti		x		1.Općina Sanski Most	1.Institucije javnog sektora
Mjera 3.4.4. Utopljanje obrazovnih i zdravstvenih ustanova	P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti		x	x	1.Općina Sanski Most 2.Resorna ministarstva Vlade USK I FBiH	1.Korisnici usluga zdravstvene zaštite 2.Korisnici usluga obrazovnog sektora

14. FINANSIJSKI PLAN 2014. – 2016.

Program	Projekat /mjera	Veza sa sektorskim ciljevima	Općinski budžet			Izvori finansiranja (BAM)		
			2014	2015	2016	Budžet (UKUPNO)	Eksterni izvori	Ukupno
EKONOMSKI SEKTOR								
P1. Podrška razvoju sektora MSP	Mjera 1.1.1. Uspostava "One stop shop"-a	SC 1. OC 1.2.	1.000	1.000	1.000	3.000	9.000	12.000
P1. Podrška razvoju sektora MSP	Mjera 1.1.2. Izrada akcionog plana zapošljavanja mladih	SC 1. OC 1.2. OC 2.1.	1.000	-	-	1.000	-	1.000
P1. Podrška razvoju sektora MSP	Mjera 1.1.3. Izrada Studije razvoja sektora MSP	SC 1. OC 1.1.	2.500	2.500	-	5.000	15.000	20.000
P1. Podrška razvoju sektora MSP	Mjera 1.1.4. Izrada programa podrške razvoju klastera	SC 1. OC 1.1.	-	2.500	2.500	5.000	25.000	30.000
P1. Podrška razvoju sektora MSP	Projekt 1.1.5. Izgradnja centra za edukaciju, obuku, razvoj i marketing poduzetništva u okviru LAG-a "Una - Sana"	SC 1. OC 1.1.	5.000	5.000	5.000	15.000	15.000	30.000

P1. Podrška razvoju sektora MSP	Mjera 1.1.6. Promocija investicijskih mogućnosti Sanskog Mosta	SC 1. OC 1.2.	5.000	5.000	5.000	15.000	25.000	40.000
P1. Podrška razvoju sektora MSP	Mjera 1.1.7. Kreiranje programa stručne dokvalifikacije u sklopu poslovnih subjekata	SC 1. OC 1.2. OC 2.1.	5.000	5.000	5.000	15.000	85.000	100.000
P1. Podrška razvoju sektora MSP	Mjera 1.1.8. Podsticanje mladih nezaposlenih na osnivanje MSP kroz mentorstvo sa dijasporom i u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje	SC 1. OC 1.2. OC 2.1.	5.000	5.000	5.000	15.000	85.000	100.000
P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	Projekt 1.2.1. Formiranje putne trase u okviru poslovne zone "Šejkovača" – pripremni radovi na dionicama S-4, S-5, S-7, S-9, S-10	SC 1. OC 1.3.	30.000	30.000	40.000	100.000	300.000	400.000
P2. Unaprijeđenje poslovne	Projekt 1.2.2. Izgradnja vodovodne mreže u okviru	SC 1.	20.000	20.000	30.000	70.000	80.000	150.000

infrastrukture	poslovne zone "Šejkovača" na dionicama S-4, S-5, S- 7, S-9, S-10	OC 1.3.						
P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	Projekt 1.2.3. Izgradnja rasvjete u okviru poslovne zone na "Šejkovača" na dionicama S-1, S-2 I glavna prilazna dionica	SC 1. OC 1.3.	10.000	10.000	15.000	35.000	25.000	60.000
P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	Mjera 1.2.4. Izrada Plana upravljanja poslovnim zonom "Šejkovača"	SC 1. OC 1.2.	3.000	-	-	3.000	7.000	10.000
P2. Unaprijeđenje poslovne infrastrukture	Mjera 1.2.5. Izrada studije izvodljivosti i CBA za izgradnju tehnološkog parka na području Sanskog Mosta	SC 1. OC 1.1.	-		2.500	2.500	17.500	20.000
P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	Projekt 1.3.1. Izgradnja sistema navodnjavanja poljoprivrednih površina uz vodotok rijeka Sane i Blihe	SC 2. OC 1.3.	-	10.000	20.000	30.000	290.000	320.000

P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne i drvoprerađivačke industrije	Mjera 1.3.2. Uspostava sistema permanentne edukacije registriranih poljoprivrednih proizvođača	SC 2. OC 1.3. OC 3.7.	5.000	5.000	5.000	15.000	36.000	51.000
P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne i drvoprerađivačke industrije	Projekt 1.3.3. Razvoj sektora proizvodnje i prerade ljekovitog i aromatičnog bilja	SC 2. OC 1.1.	4.000	4.000	4.000	12.000	108.000	120.000
P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne i drvoprerađivačke industrije	Projekt 1.3.4. Uspostava laboratorije za ispitivanje kvaliteta zemljišta, vode i hrane u okviru SPŠ "Sanus futurum" Sanski Most	SC 2. OC 1.3. OC 3.7.	-	0,00	0,00	0,00	150.000	150.000
P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne i drvoprerađivačke industrije	Projekt 1.3.5. Povećanje stepena finalizacije poljoprivredne i prehrambene proizvodnje kroz izgradnju pogona za sušenje	SC 2. OC 1.3.	-	5.000	10.000	15.000	95.000	110.000
P3. Podrška unaprijeđenju	Mjera 1.3.6. Revizija postojećeg i izrada	SC 2.	0,00	-	-	0,00	0,00	0,00

poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	novog plana poticaja poljoprivredne proizvodnje	OC 1.2. OC 3.7.						
P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	Mjera 1.3.7. Izrada studije razvoja drvoprerađivačkog sektora	SC 2. OC 1.1.	2.000	2.000	-	4.000	16.000	20.000
P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	Mjera 1.3.8. Proširenje kapaciteta poljoprivredne proizvodnje u zatvorenom prostoru - plastenici	SC 2. OC 1.3.	15.000	20.000	25.000	60.000	90.000	150.000
P3. Podrška unaprijeđenju poljoprivredne I drvoprerađivačke industrije	Mjera 1.3.9. Uvođenje revolving fonda za unaprijeđenje poljoprivredne proizvodnje	SC 2. OC 1.2.	30.000	30.000	30.000	90.000	-	90.000
P4. Kreiranje turističkog proizvoda	Projekt 1.4.1. Izgradnja i postavljanje turističke signalizacije (II faza)	SC 2. OC 1.4.	2.000	-	-	2.000	10.000	12.000
P4. Kreiranje turističkog proizvoda	Mjera 1.4.2. Afirmacija ruralnih područja u turističke	SC 2.	-	15.000	15.000	3.000	27.000	30.000

	svrhe	OC 1.4.						
P4. Kreiranje turističkog proizvoda	Projekt 1.4.3.Sajam obrta, turizma i poljoprivrede	SC 2. OC 1.4.	2.000	2.000	2.000	6.000	54.000	60.000
P4. Kreiranje turističkog proizvoda	Projekt 1.4.4. Rekonstrukcija i izgradnja turističko – zdravstvenog kompleksa "Banja Iliđa" u svrhu održivog razvitka zdravstvenog turizma	SC 2. OC 1.4.	0,00	0,00	0,00	0,00	3.340.000	3.340.000
P4. Kreiranje turističkog proizvoda	Mjera 1.4.5. Izbor i komercijalizacija zvaničnog suvenira općine Sanski Most	SC 2. OC 1.4.	3.500	-	-	3.500	-	3.500
P4. Kreiranje turističkog proizvoda	Projekt 1.4.6. "Drvo I voda" – Razvoj turizma na vodi kroz prekograničnu saradnju	SC 2. OC 1.4.	-	10.000	12.000	22.000	138.000	160.000
P4. Kreiranje turističkog proizvoda	Projekt 1.4.7. Promocija gastro ponude kroz programe prekogranične		-	10.000	10.000	20.000	130.000	150.000

	saradnje - Razvoj turizma kroz tematske ceste	SC 2. OC 1.4.						
UKUPNO EKONOMSKI SEKTOR			151.000	199.000	244.000	594.000	5.145.500	5.739.500
DRUŠTVENI SEKTOR								
P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	Mjera 2.1.1. Uspostava Geoinformacionog sistema u organu uprave Sanski Most (GIS)	SC 3. OC 2.2.	10.000	20.000	-	30.000	170.000	200.000
P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	Mjera 2.1.2. Uvođenje e-uprave kroz elektronski registar administrativnih postupaka	SC 3. OC 2.2.	1.500	1.500	-	3.000	7.000	10.000
P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	Mjera 2.1.3. Edukacija NVO subjekata i predstavnik MZ u oblasti PCM-a	SC 3. OC 2.2.	2.000	2.000	2.000	6.000	24.000	30.000
P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	Projekat 2.1.4. Uspostava standarda ISO 9001 za kvalitet usluga općinskog organa uprave	SC 3. OC 2.2.	-	0,00	0,00	0,00	20.000	20.000

P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	Projekat 2.1.5. Izrada socijalne karte općine Sanski Most	SC 3. OC 2.2.	1.000	1.000	-	2.000	8.000	10.000
P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	Mjera 2.1.6. Podrška uspostavi i razvoju Foruma NVO	SC 3. OC 2.2.	1.500	1.500	2.000	5.000	15.000	20.000
P1. Izgradnja i unaprijeđenje kapaciteta lokalne uprave i nevladinog sektora	Mjera 2.1.7. Unaprijeđenje kapaciteta MZ kroz uvođenje e-uprave (matične i zemljišne knjige)	SC 3. OC 2.2.	2.500	2.500	-	5.000	35.000	40.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Projekt 2.2.1. Adaptacija Društvenog doma u svrhu unaprijeđenja kvaliteta javnih i kulturnih sadržaja	SC 3. OC 2.3.	-	10.000	15.000	25.000	125.000	150.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Projekt 2.2.2. Rekonstrukcija sportsko – rekreacionog kompleksa DTV	SC 3. OC 2.3.	10.000	10.000	-	20.000	100.000	120.000

	Partizan							
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Projekt 2.2.3. Izgradnja sportskog terena u naselju "DOMET 2002"	SC 3. OC 2.3.	0,00	-	-	0,00	60.000	60.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Mjera 2.2.4. Unaprijeđenje društvene infrastrukture u MZ – rekonstrukcija domova kulture	SC 3. OC 2.3.	10.000	10.000	10.000	30.000	170.000	200.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Projekt 2.2.5. Manifestacija "Međunarodna sedmica mira"	SC 3. OC 2.3.	2.000	2.000	2.000	6.000	24.000	30.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Mjera 2.2.6. Tehnička podrška i subvencioniranje projekata samozapošljavanja mladih – razvoj biznis ideja mladih	SC 3. OC 2.1.	-	20.000	20.000	40.000	40.000	80.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Mjera 2.2.7. Uspostava fonda za podršku projekata na bazi LOD metodologije	SC 3. OC 2.1.	30.000	30.000	30.000	90.000	120.000	210.000
P2. Unaprijeđenje	Projekt 2.2.8.	SC 3.	-	5.000	5.000	10.000	20.000	30.000

kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Međunarodna slikarska kolonija DABAR	OC 2.3.						
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Projekt 2.2.9. Izgradnja Doma ZAVNOBIH-a	SC 3. OC 2.3.	20.000	30.000	40.000	90.000	370.000	460.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Projekt 2.2.10. Izgradnja infrastrukturnih kapaciteta gradskog stadiona	SC 3. OC 2.3.	15.000	15.000	-	30.000	70.000	100.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Projekt 2.2.11. Izgradnja SERC "Begina glavica"	SC 3. OC 2.3.	3.000	3.000	4.000	10.000	66.000	76.000
P2. Unaprijeđenje kvaliteta života i kulturno – sportskih sadržaja	Mjera 2.2.12. Stipendiranje studenata deficitarnih stručnih usmjerenja	SC 3. OC 2.1.	30.000	40.000	50.000	120.000	0,00	120.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Mjera 2.3.1. Zagovaranje kreiranja sistema strukovnog obrazovanja u skladu sa realnim potrebama tržišta	SC 3. OC 2.1.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

	rada							
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Projekt 2.3.2. Izgradnja dnevnog centra za djecu sa potrebnim potrebama	SC 3. OC 2.2.	-	10.000	10.000	20.000	130.000	150.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Mjera 2.3.3. Uključenje djece iz socijalno – ekonomsko ugroženih porodica u predškolski odgoj i obrazovanje	SC 3. OC 2.2.	-	5.000	-	5.000	22.000	27.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Projekt 2.3.4. FENIX-ova akademija stručnog usavršavanja kadrova socijalno – zdravstvenog sektora	SC 3. OC 2.2.	5.000	5.000	5.000	15.000	135.000	150.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Projekt 2.3.5. Proširenje kapaciteta Staračkog doma "Zlatna jesen"	SC 3. OC 2.2.	-	50.000	50.000	100.000	1.100.000	1.200.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I	Projekt 2.3.6. Unaprijeđenje ljudskih i tehničkih kapaciteta Dječijeg vrtića "Krajiška	SC 3. OC 2.2.	0,00	10.000	10.000	20.000	180.000	200.000

socijalne zaštite	radost" za rad s djecom s posebnim potrebama							
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Projekt 2.3.7. Unaprijeđenje kvaliteta usluga Opće bolnice - nabavka CT i anesteziološkog aparata	SC 3. OC 2.2.	10.000	20.000	30.000	60.000	310.000	370.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Mjera 2.3.8. Poboljšanje kvaliteta praktične nastave kroz unaprijeđenje ljudskih i tehničkih kapaciteta Srednje mješovite škole	SC 3. OC 2.1. OC 2.2.	0,00	10.000	10.000	20.000	130.000	150.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Mjera 2.3.9.Podrška Centru za mentalno zdravlje u okviru Opće bolnice	SC 3. OC 2.2.	-	5.000	5.000	10.000	40.000	50.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja, zdravstva I socijalne zaštite	Mjera 2.3.10. Izrada plana i rješavanje problema pasa lotalica	SC 3. OC 2.2.	5.000	5.000	5.000	15.000	35.000	50.000
P3. Podrška sektoru obrazovanja,	Mjera 2.3.11. Uključivanje dijaspore u	SC 3.	2.500	2.500	2.500	7.500	42.500	50.000

zdravstva I socijalne zaštite	programe obrazovanja usklađenog sa potrebama tržišta rada	OC 2.2.						
P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom	Projekt 2.4.1. Mapiranje i izrada baze podataka o raseljenom stanovništvu Sanskog Mosta	SC 4. OC 2.4.	2.000	3.000	-	5.000	5.000	10.000
P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom	Mjera 2.4.2. Formiranje savjetodavnog tijela za saradnju sa dijasporom	SC 4. OC 2.4.	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom	Projekt 2.4.3. Organiziranje poslovno - investicionog foruma u saradnji sa dijasporom	SC 4. OC 2.4.	-	10.000	10.000	20.000	50.000	70.000
P4. Institucionalna saradnja sa dijasporom kao razvojnom komponentom	Projekt 2.4.4. Mladi za mlade- uspostavljanje programa razmjene i studijskih posjeta mladih Sanskog Mosta i mladih u	SC 4. OC 2.4.	2.500	2.500	2.500	7.500	42.500	50.000

	dijaspori							
UKUPNO DRUŠTVENI SEKTOR			165.500	351.500	335.000	852.000	3.791.000	4.643.000
OKOLIŠNI SEKTOR								
P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	Projekat 3.1.1. Izgradnja kanalizacione mreže u ulici Prvomajska	SC 2. OC 3.1.	-	50.000	-	0,00	150.000	200.000
P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	Projekat 3.1.2. Izgradnja kanalizacione mreže u naselju Mahala	SC 2. OC 3.1.	100.000	-	-	100.000	100.000	200.000
P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	Mjera 3.1.3. Uspostava sistema naplate parking usluga na području užeg gradskog jezgra	SC 2. OC 3.5.	10.000	10.000	10.000	30.000	150.000	180.000
P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	Projekt 3.1.4. Izgradnja distributivne vodovodne mreže "Lukavice" – II faza	SC 2. OC 3.2.	100.000	-	-	100.000	150.000	260.000
P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	Projekt 3.1.5. Izgradnja kanalizacione mreže u "Željezničkom naselju" – I faza	SC 2. OC 3.1.	-	-	100.000	100.000	500.000	600.000

P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	Mjera 3.1.6. Rekonstrukcija lokalne putne mreže u MZ	SC 2. OC 3.3.	50.000	60.000	70.000	180.000	720.000	900.000
P1. Unaprijeđenje komunalne infrastrukture	Projekt 3.1.7. Proširenje gradske vodovodne mreže u pravcu "Banja Iliđža – Podovi"	SC 1. OC 3.2. OC 1.4.	100.000	50.000	-	150.000	305.000	455.000
P2. Integrirano upravljanje otpadom	Mjera 3.2.1. Izrada Općinskog plana upravljanja otpadom	SC 2. OC 3.4. OC 3.5.	2.000	-	-	2.000	3.000	5.000
P2. Integrirano upravljanje otpadom	Mjera 3.2.2. Izrada projektne dokumentacije za reciklažno dvorište i pretovarnu stanicu	SC 2. OC 3.4. OC 3.5.	0,00	-	-	0,00	30.000	30.000
P2. Integrirano upravljanje otpadom	Projekt 3.2.3. Izrada Idejnog rješenja za uspostavu ekoloških otoka u užem urbanom području	SC 2. OC 3.4. OC 3.5	0,00	-	-	0,00	5.000	5.000
P2. Integrirano upravljanje otpadom	Projekt 3.2.4. Nabavka specijalnih vozila za transport selektiranog otpada	SC 2. OC 3.4. OC 3.5.	-	-	30.000	30.000	60.000	90.000

P3. Zaštita voda I zemljišta	Mjera 3.3.1. Usklađivanje poljoprivredne proizvodnje na području općine u skladu sa odredbama Nitratne direktive (91/676/EEZ)	SC 2. OC 3.7. OC 1.3.	-	5.000	5.000	10.000	31.000	41.000
P3. Zaštita voda I zemljišta	Mjera 3.3.2. Izrada izvedbeno – tehničke dokumentacije za prečišćavanje otpadnih voda	SC 2. OC 3.1. OC 3.3.	-	-	30.000	30.000	170.000	200.000
P3. Zaštita voda I zemljišta	Projekt 3.3.3. Nabavka i instalacija softwera za monitoring u okviru Postrojenja za preradu pitke vode	SC 2. OC 3.2. OC 3.3.	-	0,00	-	0,00	100.000	100.000
P3. Zaštita voda I zemljišta	Mjera 3.3.4. Izrada općinskog Plana odbrane od poplava	SC 2. OC 3.7.	-	0,00	-	0,00	5.000	5.000
P3. Zaštita voda I zemljišta	Mjera 3.3.5. Izrada projektno – tehničke dokumentacije vodozahvata izvorišta rijeke Dabar	SC 2. OC 3.2. OC 3.3.	50.000	-	-	50.000	220.000	270.000

P3. Zaštita voda I zemljišta	Mjera 3.3.6. Deminiranje poljoprivrednog zemljišta u područjima sa potvrđenim povratkom	SC 2. OC 1.3. OC 2.1. OC 3.7.	10.000	10.000	10.000	30.000	220.000	250.000
P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti	Mjera 3.4.1. Izrada elaborata energetske efikasnosti za zgrade u javnom vlasništvu	SC 2. OC 3.6. OC 2.2.	5.000	5.000	-	10.000	30.000	40.000
P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti	Projekt 3.4.2. Rekonstrukcija ulične rasvjete u užem gradskom jezgru (I - III zona)	SC 2. OC 3.6.	-	20.000	20.000	40.000	160.000	200.000
P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti	Projekt 3.4.3. Utopljanje zgrade Općine	SC 2. OC 3.6. OC 2.2.	-	20.000	-	20.000	140.000	160.000
P4. Unaprijeđenje energetske efikasnosti	Mjera 3.4.4. Utopljanje obrazovnih i zdravstvenih ustanova	SC 2. OC 3.6. OC 2.2.	-	0,00	0,00	0,00	200.000	200.000
UKUPNO OKOLIŠNI SEKTOR			427.000	230.000	275.000	932.000	3.459.000	4.391.000

UKUPNO PLAN 2014. - 2017.	743.500	780.500	854.000	2.378.000	12.395.500	14.773.500
UČEŠĆE U %				16,1%	83,9%	100,00%

Detalniji pregled finansijskog plana možete naći u slijedećoj tabeli:

indikativni plan
finansiranja.xlsx

15. Plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala

Plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala je sastavni dio operativnog dijela integrirane strategije razvoja.

Pri planiranju razvoja organizacijskih i ljudskih kapaciteta koriste se sljedeće koncepcije:

- **Kompetentno, odgovorno i svakodnevno operativno upravljanje koje omogućava djelotvornu implementaciju strategije razvoja.** Općinska uprava, koja ima posebnu odgovornost u osiguranju djelotvorne implementacije strategije i planova, treba blagovremeno pripremiti i eventualno izvršiti odgovarajuća organizacijska prilagođavanja. Ta prilagođavanja mogu podrazumijevati uvođenje posebnih organizacijskih struktura za operativno upravljanje implementacijom strategije, kao i djelomičnu reorganizaciju postojećih općinskih odjela i službi. Ukoliko slične strukture već postoje u okviru općinske uprave, iste se mogu prilagoditi kako bi bile u stanju kontinuirano raditi na implementaciji strategije razvoja.
- **Kontinuirana izgradnja kapaciteta,** kako osoblja općinske uprave tako i drugih lokalnih službenika, vođena stvarnim potrebama i izazovima provedbe strategije, na osnovu unaprijed pripremljenog odgovarajućeg plana osposobljavanja.
- **Uvođenje projektnog pristupa.** Pošto se strategija i planovi operativno ostvaruju putem odgovarajuće skupine projekata, pitanje razvoja ljudskih potencijala u dobrom dijelu se odnosi na osposobljavanje „kritične mase“ i stvaranje mreže lokalno raspoloživih stručnjaka za pripremu projekata i upravljanje projektnim ciklusom - prema važećim standardima EU (jer će fondovi EU biti važan izvor finansiranja razvojnih projekata, a te standarde sve više primjenjuju i drugi izvori potpore).
- **Načelo ravnopravnosti spolova,** što između ostalog podrazumijeva i zastupljenost minimalno 30% drugoga spola u organizacijskim strukturama, u provedbi strategije, ažuriranju planova i strategije, u pripremi projekata i upravljanju projektnim ciklusom, u izgradnji kapaciteta, kao i u raspodjeli uloga i odgovornosti u provedbi, finansiranju, praćenju i ocjenjivanju realizacije strategije i projekata - neophodan je koncept i ključni preduvjet za stvarni razvoj.

Nakon usvajanja Strategije lokalnog razvoja općine Sanski Most, Općinski načelnik će imenovati Projektni tim čiji će osnovni zadatak biti priprema, izrada, implementacija i evaluacija projektnih prijedloga obuhvaćenih strategijom, a koji će se implementirati uz finansijsku podršku Općine, viših nivoa vlasti, međunarodnih donatora, privrednika i lokalne zajednice. Projektni tim će funkcionirati na bazi zajedničkog rada predstavnika svih Općinskih službi i relevantnih predstavnika javnih preduzeća i ustanova, te nevladinih organizacija u zavisnosti od prirode projektnog zadatka. Osnovni zadaci Projektnog tima su:

- Ñ promocija strategije i prioriteta (unutar općinske uprave, unutar lokalne zajednice, prema najvažnijim potencijalnim partnerima i sufinancijerima izvan općine);
- Ñ razrada projektnih zadataka, prema dinamici pripreme projekata za realizaciju
- Ñ priprema specifičnih projektnih prijedloga, u saradnji s relevantnim općinskim odjeljenjima. Ovdje je bitno imati na umu da je uloga jedinice za upravljanje razvojem u pripremi projekata više na tehničkom dijelu, u skladu sa specifičnim zahtjevima pojedinačnih

- finansijera, dok je suštinski doprinos relevantnih odjeljenja ili službi od ključnog značaja obzirom da osoblje jedinice neće uvijek poznavati tematiku svakog od projekata;
- Ñ pokretanje projekata (izbor odgovarajućeg modaliteta angažiranja implementatora i modaliteta financiranja, priprema podloga, ugovaranje);
  - Ñ koordinacija izrade financijske konstrukcije za realizaciju strategije/projekata;
  - Ñ koordinacija projekata i aktivnosti implementatora;
  - Ñ izrada sustava za praćenje i ocjenjivanje ostvarenja strategije, stalna primjena i usavršavanje sustava;
  - Ñ priprema izvještaja o realizaciji strategije za načelnika, partnersku grupu, skupštinu općine..., sa preporukama za poboljšanje implementacije;
  - Ñ ažuriranje strategije (iz godišnje i višegodišnje perspektive).

Za uspješnu realizaciju razvojnog plana potrebno je prilagoditi postojeće ili uspostaviti nove organizacione strukture i obezbijediti odgovarajuće ljudske kapacitete. Ključni operativni kapaciteti za upravljanje razvojem (Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse i Projektni tim) moraju biti usklađeni. Zadatak tog kapaciteta je svakodnevno staranje o realizaciji strategije kao cjeline i svakog projekta pojedinačno, koordinacija svih aktivnosti i aktera od promocije, pripreme projekata, izvođenja, praćenja, izvještavanja do iniciranja ažuriranja strategije.

Ključni akteri u implementaciji strategije razvoja su:

- Općinsko vijeće,
- Općinski načelnik,
- Općinski razvojni tim,
- Općinska služba za razvoj, poduzetništvo i resurse,
- Općinska služba za prostorno uređenje, građenje i stambene poslove,
- Općinska služba za opću upravu i društvene djelatnosti,
- Općinska služba za finansije, trezor i zajedničke poslove,
- Općinske institucije i organizacije (Komunalna preduzeća, institucije za kulturu, škole, centar za socijalni rad, zdravstvene ustanove, zadruga i poslovna udruženja),
- Specijalizovane obrazovne, istraživačke i konsultantske organizacije,
- Lokalne nevladine i sportske organizacije i udruženja,
- Resorna ministarstva i agencije.

Koraci u uspostavljanju organizacionih i ljudskih kapaciteta za sprovođenje strategije su:

- Analiza stanja funkcija, procesa, aktera i uloga u upravljanju lokalnim razvojem, uključujući:
  - a) Pregled minimalnih funkcija upravljanja lokalnim razvojem i
  - b) Pregled procesa, aktera i uloga u planiranju, sprovođenju, praćenju i vrednovanju lokalnih razvojnih strategija,

Poređenjem trenutno raspoloživih kapaciteta sa kapacitetima potrebnim za implementaciju strategije se dolazi do definisanja potrebnih intervencija u razvoju ljudskih resursa i struktura, kako bi se stvorio kapacitet dovoljan za vođenje implementacije strategije.

- Odlučivanje o upravljanju razvojem/strategijom, uključujući:
  - a) Plan unapređenja funkcije upravljanja lokalnim razvojem, definiše se na osnovu rezultata navedenih analiza,
  - b) Odabirati modalitet organizovanja kapaciteta za implementaciju strategije, gdje je jedno od mogućih rješenja jedinica za upravljanje razvojem,

c) Pripremiti i usvojiti izmjene i dopune pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u općinskoj administrativnoj službi prema odabranom modalitetu organizovanja kapaciteta za implementaciju strategije, uključujući definisanje međusobnih odnosa svih aktera unutar lokalne uprave,

- Faza izbora kadrova i obučavanja

a) Kadrovske popunjavanje jedinice adekvatnim profilom i brojem izvršilaca uz definisanje ostalih aktera koji direktno ili indirektno učestvuju u procesu lokalnog razvoja,

b) Sprovođenje odgovarajućih obuka za kadrove koji će biti akteri procesa upravljanja razvojem na definisani način (mjerenje zadovoljstva korisnika javnim uslugama, upravljanje projektnim ciklusom i korištenje donatorskih fondova, modaliteti finansiranja razvojnih projekata, upravljanje lokalnim razvojem i uspostavljanje kapaciteta za upravljanje razvojem)

- Sprovođenje strategije

a) Zaduženi kadrovi za sprovođenje strategije i upravljanje razvojem se angažuju na realizaciji, u skladu sa usaglašenom podjelom zadataka i odgovornosti,

b) kadrovi vrše praćenje realizacije, analizu rezultata i ažuriranje planova.

16. Praćenje, ocjenjivanje i ažuriranje strategije razvoja

Praćenje i vrednovanje (monitoring i evaluacija) ostvarivanja strategije omogućavaju mjerenje stepena ostvarenja postavljenih ciljeva, dajući takođe mogućnost za preduzimanje pravovremenih mjera u cilju eventualnih korekcija, te ocjenjivanje sveukupne uspješnosti realizacije strategije. Praćenje podrazumjeva sistem prikupljanja i obrade podataka u svrhu upoređivanja postignutih rezultata sa planiranim. Vrednovanje je zasnovano na nalazima praćenja i daje sveukupnu ocjenu ostvarenja postavljenih ciljeva. Da bismo upravljali implementacijom strategije, kao i implementacijom projekata, moramo biti u mogućnosti da mjerimo stepen ostvarenja definisanih ciljeva i rezultata u određenom vremenskom periodu, za šta nam služe objektivno provjerljivi indikatori.

Predloženi najvažniji okvirni indikatori za monitoring i evaluaciju realizacije strategije razvoja su:

- Rast privrednih investicija na području općine,
- Broj novih radnih mjesta u privredi (pratiti vezu sa stanjem nezaposlenosti),
- Rast dobiti preduzeća,
- Rast broja poslovnih subjekata na 1000 stanovnika,
- Rast prosječne plate,
- Rast prirodnog priraštaja stanovništva,
- Rast udjela obrazovanog stanovništva (sa srednjim i visokim obrazovanjem),
- Rast pokrivenosti teritorije i stanovništva komunalnim uslugama,
- Rast zadovoljstva građana ukupnim kvalitetom života.

Ukoliko su ciljevi i indikatori u strategiji definisani primjenom SMART pravila, treba pratiti stepen njihovog ostvarenja. Praćenje se dakle vrši na osnovu definisanih projektnih i programskih indikatora i plana implementacije. Uspostavljeni mehanizmi za praćenje realizacije strategije razvoja će praćenjem definisanih indikatora kontrolisati ostvarenje ciljeva, tako što će prikupljati i analizirati podatke potrebne za njihovo dokazivanje.

Praćenje treba uskladiti sa ciklusom pripreme polugodišnjih i godišnjih izvještaja od strane odgovarajućih statističkih i drugih institucija (statistički zavodi, APIF/AFIP, itd). Podloge za vrednovanje priprema jedinica za upravljanje razvojem ili drugi zaduženi organizacioni dio, na osnovu nalaza godišnjeg praćenja. Drugu osnovu predstavljaju indikatori koji su definisani u toku procesa planiranja. Ukoliko za to postoje potrebna sredstva, uputno je posao vrednovanja povjeriti kompetentnoj spoljnoj ili lokalnoj organizaciji, koja ima potrebne reference.

Veoma je važno da se od početka posao na prikupljanju, obradi i analizi podataka ne tretira kao jednokratno, već da se sistemski zasnuje. To znači da se postavi tako da se:

- kreiraju odgovarajuće baze podataka, koje će se relativno lako godišnje ažurirati,
- redovno godišnje izvode odgovarajuća direktna ispitivanja grupa aktera/korisnika usluga, prema standardizovanoj metodologiji i instrumentima, kako bi se mogle pratiti promjene i napredak,
- koristi za praćenje (godišnje) i vrednovanje (nakon 3 godine) ostvarivanja strategije i razvojnih planova.

Neophodno je korištenje odgovarajućih uređenih baza podataka, koje se ažuriraju makar jednom godišnje, kad su raspoložive odgovarajuće statistike. Preporučuje se formiranje sljedećih baza sekundarnih podataka:

- Baza demografskih podataka,
- Baza podataka o tržištu rada,
- Baza podataka za socijalne javne usluge,
- Baza podataka za infrastrukturu i komunalne javne usluge,
- Baza podataka lokalne privrede,
- Baza podataka o stanju životne sredine.

Prema miPRO metodologiji aktivnosti praćenja, vrednovanja i ažuriranja pojedinih dijelova strategije se vrše u određenim vremenskim periodima, datim u narednoj tabeli.

Aktivnost praćenja i vrednovanja	Vremenski okvir
Praćenje realizacije programa (projekata, mjera)	Godišnje
Kontrolno vrednovanje	Nakon 3 godine za sektorske planove, a nakon 5 godina za strategiju
Ažuriranje sektorskih planova	Djelimično nakon 3 godine, a kompletno nakon 5 godina
Ažuriranje strategije	Djelimično nakon 5 godina, a kompletno nakon 10 godina
Finalno vrednovanje	Nakon 5 godina za sektorske planove, a nakon 10 godina za strategiju

Strategija je fleksibilan instrument koji treba redovno ažurirati radi prilagođavanja promjenama u okruženju. Preispitivanje i ažuriranje komponenti strategije izvodi se selektivno, tako da se obično vizija razvoja i strateški ciljevi ne mijenjaju tokom odabranog strateškog perioda, sektorski planovi se preispituju i po potrebi revidiraju, kao i ostale komponente.

U sljedećoj tabeli data je okvirni podsjetnik sa kalendarom za godišnje ažuriranje strategije razvoja:

Komponenta	Opis i podloge za godišnje ažuriranje	Kada se ažurira	Napomena
Socio-ekonomska analiza <i>(radi se u bitno skraćenoj verziji)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pratimo i publikujemo odabrane ekonomske i socijalne indikatore i važne trendove (demografski, tržište rada, ekonomski pokazatelji po granama i vrstama poslovnih subjekata, stanje poljoprivrede...). ✓ Stanje poslovnog okruženja možemo pratiti putem standardizovanog anketiranja ili fokus grupe. 	Početak u aprilu (kada su obrađeni svi podaci za prethodnu godinu), završetak (publikovanje) u junu	Za ovaj posao vrlo je važno razraditi proceduru i usaglasiti razmjenu podataka sa izvorima podataka (Zavod za zapošljavanje, Fond PIO, Poreska uprava...)
Revizija sektorskih ciljeva	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vrednujemo u kojoj su mjeri ostvareni i da li su još validni. Ako ostvarenja nisu blizu očekivanih, analiziramo uzroke i, po potrebi, intervenišemo u aktivnostima (projektima) i/ili u samim ciljevima. ✓ Reviziju izvodimo na osnovu praćenja realizacije programa i projekata, s jedne strane, i uočenih bitnih promjena u okolnostima. 	Juni-juli	Dobro je da se za reviziju operativnih ciljeva i projekata iskoristimo potencijal Partnerske grupe
Revizija projekata	Vršimo na osnovu: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Iskustva stečenog kroz realizaciju projekata ✓ Rezultata i preporuka realizovanih projekata ✓ Uočenih promjena i novih potreba ✓ Revidiranih operativnih ciljeva. 	August-septembar	
Godišnji operativni plan implementacije sa projektnim formularima	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Utvrđujemo prioritete za narednu godinu ✓ Revidiramo/kompletiramo projektne formulare / projektne zadatke za prioritete projekte ✓ Pravimo i usaglašavamo finansijski plan ✓ Kompletiramo plan implementacije i usklađujemo finansijski plan za sljedeću godinu sa općinskim budžetom 	Septembar-oktobar	Ažuriran plan od druge polovine oktobra ide na javnu raspravu, zajedno sa budžetom.
Praćenje i vrednovanje realizovanih i tekućih projekata	Izvodimo na osnovu: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Plana implementacije ✓ Razrađenih projektnih formulara / projektnih zadataka (očekivanih rezultata) ✓ Izvještaja o realizaciji projekata (projektne dokumentacije) ✓ Pokazatelja o ostvarenim efektima (npr. podaci o uvozu i izvozu, podaci Zavoda za zapošljavanje...) 	<p>Pratimo prema dinamici realizacije projekata i izvještavanja.</p> <p>Vrednujemo (dajemo ocjenu ostvarenja i analiziramo razloge) u prvoj polovini marta.</p>	O rezultatima praćenja i vrednovanja izvještavamo Partnersku grupu, načelnika i općinsko vijeće, u sklopu godišnjeg izvještaja o radu.